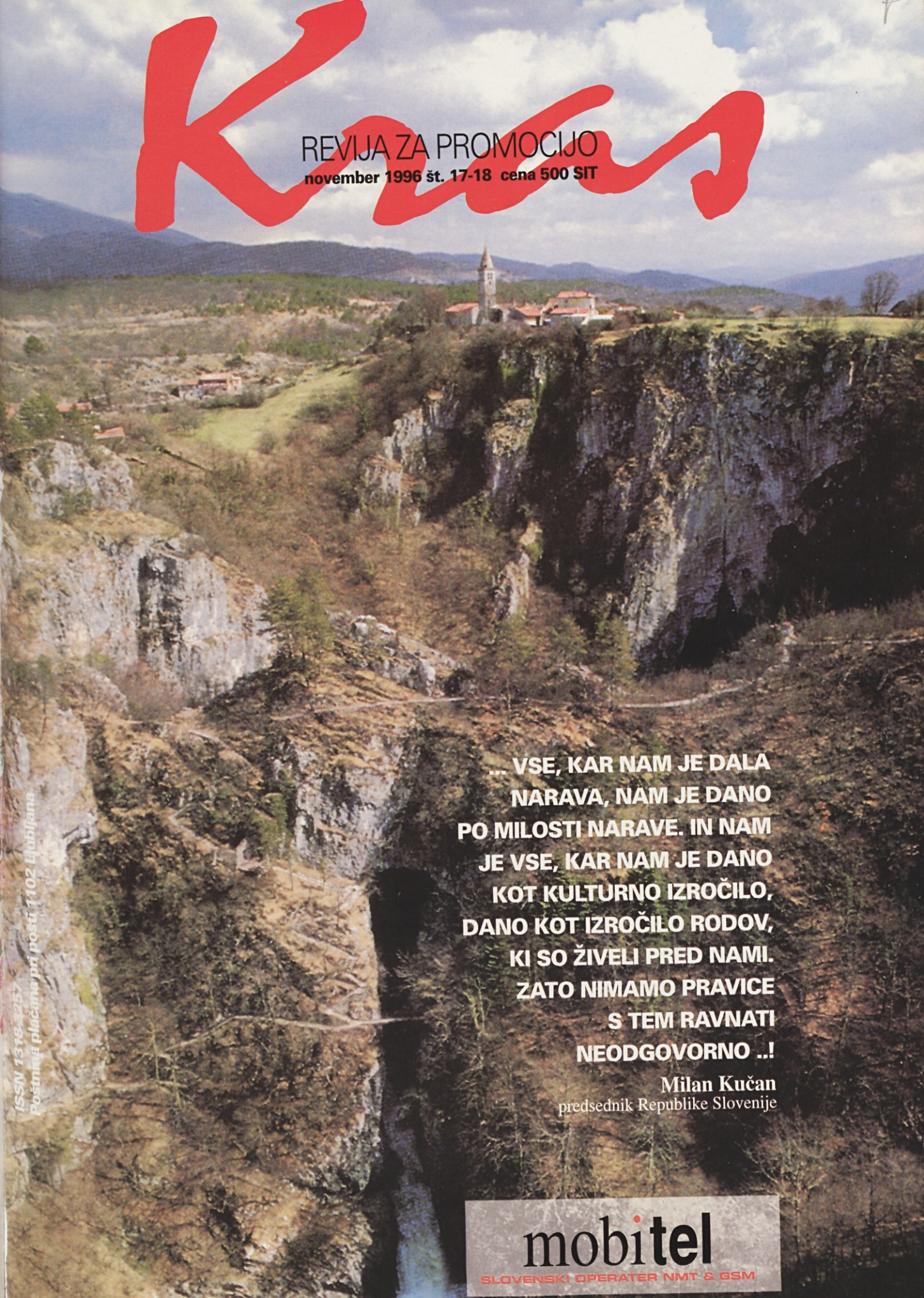




REVIJA ZA PROMOCIJO  
november 1996 št. 17-18 cena 500 SIT



... VSE, KAR NAM JE DALA  
NARAVA, NAM JE DANO  
PO MILOSTI NARAVE. IN NAM  
JE VSE, KAR NAM JE DANO  
KOT KULTURNO IZROČILO,  
DANO KOT IZROČILO RODOV,  
KI SO ŽIVELI PRED NAMI.  
ZATO NIMAMO PRAVICE  
S TEM RAVNATI  
NEODGOVORNO ..!

Milan Kučan  
predsednik Republike Slovenije

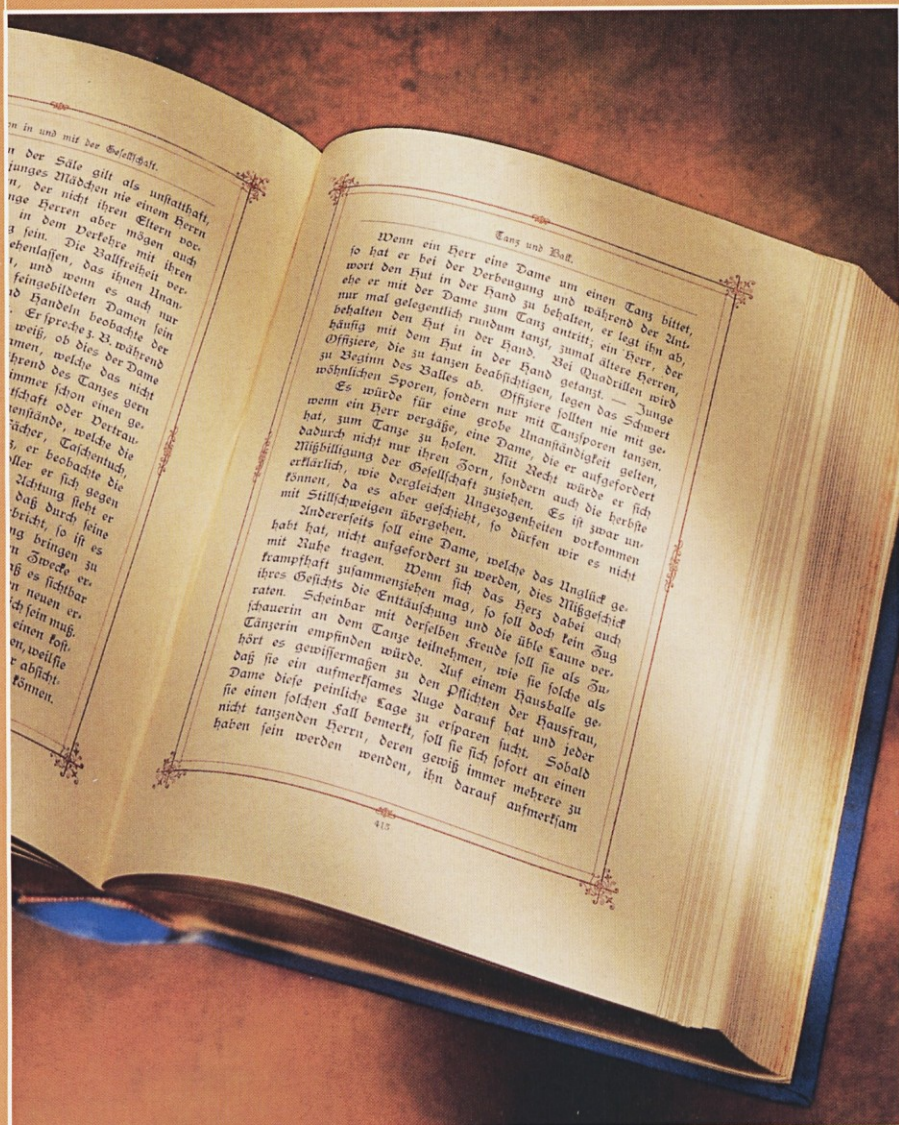
**mobitel**

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

ISSN 1318-3257  
Poštna plačana pri pošti 1102 Ljubljana



# KNJIGA



knjiga SLO

das Buch A

libër AL

КНИГА BG

knjiga CRO

kniha CZ

das Buch D

un libro E

ki-tab ET

le livre F

the book GB

βιβλίο GR

könyv H

il libro I

bok N

boek NL

livresco P

książka PL

КНІГА RUS

bok S

kniha SQ

kitab TR

the book USA

## delo - tiskarna

Dunajska 5, Ljubljana, Slovenia, Phone: +386 61 314 346, +386 61 318 095, Fax: +386 61 302 658



# Iz vsebine **Kras**

**NOVEMBER 1996, št. 17-18**

Na naslovnici:

Velika in Mala dolina s Škocjanom na vrhu

## Telefoni revije Kras:

**061/125-14-22**

**064/212-276**

**067/78-434**



Informativno revijo Kras izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., 1000 Ljubljana, Rimska 8 - telefon +386-061/125-14-22 - Glavni urednik Lev Lisjak; odgovorna urednica Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva: Revija Kras, 6223 Komen, p.p. 17, telefon: +386-067/78-434 - Maloprodajna cena 500 SIT, 5.000 Lit, 6,00 DEM, 4,00 \$; naročnina šestih zaporednih števil s pošto dostavo v Sloveniji 3.000 SIT, za tujino s pošto dostavo 80.000 Lit, 80,00 DEM, 60,00 \$ - Žiro račun: Mediacarso, d.o.o., 50100-603-4311-Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana - Fotografije: fotoagencija Mediacarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja ponatis iz kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka ISSN 1318-3257. Organizacija tiska: K Korotan Ljubljana d.o.o.

|                                                       |                                                                                                                                  |           |
|-------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Milan Kučan:                                          | “VSE, KAR NAM JE DALA NARAVA IN KAR NAM JE DANO KOT KULTURNI SPOMENIK, NAM JE DANO KOT IZROČILO RODOV - ZA PRIHODNJE RODOVE...!” | <b>3</b>  |
| Zofija Klemen-Krek:                                   | NA SVETU JE SAMO ENA POKRAJINA, KI SE IMENUJE KLASIČNI KRAS. NJGOV DEL SO ŠKOCJANSKE JAME                                        | <b>5</b>  |
| Dr. Pavel Gantar<br>v pogovoru<br>z Dušanom Reboljem: | ZAVZETO PRIPRAVLJAMO ZAVAROVANJE VODA IN PODTALNICE NA KRASU                                                                     | <b>8</b>  |
| Mladen Berginc:                                       | SLOVENIJA JE NA NAJBOLJŠI POTI, DA POSTANE PARK EVROPE                                                                           | <b>11</b> |
| Dr. France Habe:                                      | DOLGA JE BILA POT DO PRIZNANJA IN SPOZNANJA...                                                                                   | <b>14</b> |
| Marko Simić:                                          | REKA JE IZDOLBLA SVETOVNO ZNAN PODZEMSKI KANJON                                                                                  | <b>18</b> |
| Peter Skoberne:                                       | ŠKOCJANSKE JAME SO ŠKOLJKA Z BISEROM                                                                                             | <b>24</b> |
| Jožko Žiberna:                                        | SIGMUND FREUD V ŠKOCJANSKIH JAMAH                                                                                                | <b>26</b> |
| Mag. Dušan Novak:                                     | NA SLOVENSKEM JE VEČ ŠKOCJANOV                                                                                                   | <b>27</b> |
| Dimitrij Pur:                                         | PROJEKTE BOLJ USKLADITI IN INFORMIRATI JAVNOST                                                                                   | <b>31</b> |
| Davorin Terčon<br>za Agencijo Kras:                   | KRAS JE IDEALEN TURISTIČNI CILJ                                                                                                  | <b>33</b> |
| Stane Furlan:                                         | REGIJSKI PARK ŠKOCJANSKE JAME NAJ POSTANE TUDI CENTER SLOVENSKEGA KRASOSLOVJA                                                    | <b>37</b> |
| Dr. Rajko Vojtkovszky<br>za Agencijo Kras:            | DO ŠKOCJANSKIH JAM PETIČNI GOSTJE ŽE Z ZASEBNIMI LETAL                                                                           | <b>38</b> |
| Črtomir Pečar:                                        | DOMAČINI SO DOKAZALI, DA ZNAJO SONARAVNO ŽIVETI S PARKOM!                                                                        | <b>42</b> |
| Dr. Ana Barbič<br>za Agencijo Kras:                   | NAJVEČJI KORAK JE STORJEN...                                                                                                     | <b>44</b> |
| Franc Ivančič<br>za Agencijo Kras:                    | DOMAČINI SO Z JAVNIMI DELI ZBRALI DENAR ZA TURISTIČNI INFORMACIJSKI CENTER                                                       | <b>46</b> |
| Vilma Žnidarčič:                                      | “ANČKA GA DANES KUHA... BOB, SE VE!”                                                                                             | <b>48</b> |
| Tina Trampuš:                                         | ŠTUDENTJE V ŠKOCJANU...                                                                                                          | <b>48</b> |
| Marko Aljančič:                                       | ŠE VEDNO SKRIVNOSTNA ČLOVEŠKA RIBICA                                                                                             | <b>50</b> |
| Priloga v pregibu:                                    | STROKOVNO POSVETOVANJE O ŠKOCJANSKIH JAMAH IN OKROGLA MIZA                                                                       |           |



# UVODNIK



## **Spoštovani bralci!**

To izdajo revije *Kras* namenjamo skupaj z Uradom za Unesco pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo, z Ministrstvom za okolje in prostor ter z Ministrstvom za kulturo deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine, razglasitvi Regijskega parka Škocjanske jame in znanstvenemu posvetovanju ter okrogli mizi o tem parku. V njej priznani strokovnjaki ter poznavalci predstavljajo z raznih zornih kotov Škocjanske jame in vse tisto, zaradi česar so uvrščene v ta seznam. Pa tudi, kaj pomeni za naravovarstvena prizadevanja Zakon o Regijskem parku Škocjanske jame.

Deset let vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine smo proslavili v nedeljo, 27. oktobra 1996, v Sprejemnem centru v Matavunu nad Škocjanskimi jamami, pred prenovljeno Gambočevo domačijo in pred obnovljeno osnovno šolo v Škocjanu. Po pozdravnem nagovoru župana občine Divača dr. Rajka Vojtkovskega je v sprejemnem centru spregovoril o pomenu v seznam svetovne dediščine vpisanih naravnih in kulturnih spomenikov direktor Sveta svetovne dediščine pri Unescu in odposlanec Unescovega generalnega direktorja gospod Bernd Von Droste Zu Hulshoff. Na obveznosti sedaj živečega rodu Slovencev do vsega, kar nam je podarila narava in kar so s svojimi rokami ustvarili naši predniki, da varujemo in nepoškodovano prepustimo zanamcem, je v slavnostnem govoru opozoril predsednik Republike Slovenije Milan Kučan. Pred prenovljeno in v informacijski center Regijskega parka Škocjanske jame urejeno Gambočevo domačijo v Škocjanu je o pomenu zavarovanja vsega Krasa spregovoril minister za okolje in prostor dr. Pavel Gantar. Iz ruševin škocjanske osnovne šole zgrajen Turistični informacijski center Škocjan pa je odprl predsednik tamkajšnjega turističnega društva Franc Ivančič.

Slovesnost so obogatili s kulturnim sporedom mešani pevski zbor Divača in otroški zbor osnovne šole Divača ter godba na pihala iz Divače. Za prijetno in domačno vzdušje med slovesnostjo pa so poskrbeli tudi prebivalci vasi Matavun, Škocjan in Betanja ter sodelavci podjetja HTG - hoteli, gostinstvo, turizem Sežana.

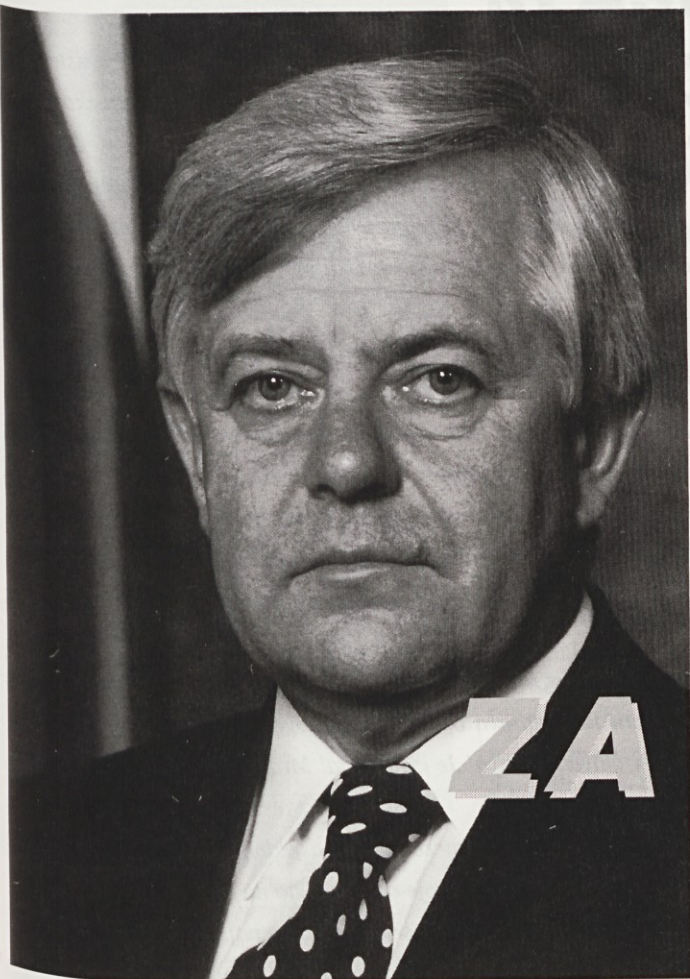
Tudi s to izdajo revije *Kras* se uresničuje nacionalni projekt *PODOBNA KRASA*, ki naj v naslednjih letih celovito predstavi Kras in vse njegove značilnosti ter z ustanovitvijo Kraškega informacijskega središča zagotovi dostop do informacij o Krasu na enem mestu!

**Naslov uredništva:**  
**1000 Ljubljana, Rimska 8**  
**Telefon: 061/125-14-22**  
**067/78-434**

*Uredništvo*



Nagovor  
predsednika Republike Slovenije  
Milana Kučana ob 10-letnici  
vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam  
svetovne dediščine,  
Škocjanske jame, 27.10.1996



# "VSE

**KAR NAM  
JE DALA NARAVA  
IN KAR NAM  
JE DANO  
KOT KULTURNI  
SPOMENIK,  
NAM JE DANO  
KOT IZROČILO  
RODOV -**

# **PRIHODNJE RODOVE..!"**

*Dragi domačini, spoštovani gospod župan občine Divača, spoštovani ljubitelji slovenskega krasa in njegovega čudovitega podzemlja, spoštovani predstavniki oblasti!*

*Moja naloga je, da spregovorim nekaj besed, namenjenih čestitkam, zahvali in upanju.*

**Najprej čestitka!** Čestitka ob velikem prazniku tega našega bisera naravne in kulturne dediščine, ko so bile Škocjanske jame pred 10 leti vpisane v Unescov Seznam svetovne dediščine; v seznam tistih naravnih lepote in kulturne dediščine, ki zaslužijo njegovo posebno skrb in varstvo.

K besedam predstavnika Unesca gospoda Bernda Von Drosteja Zu Hulshoffa, ki je dejal, da so Škocjanske jame s svojim vpisom v seznam svetovne dediščine "v dobri družini" z mnogimi

drugimi naravnimi in kulturnimi biseri človeštva, bi dodal, da so z vpisom Škocjanskih jam v Unescov register ti biseri naravne in kulturne dediščine prišli v dobro družino. Po ničemer namreč ta naš biser ne zaostaja za biseri, ki so bili naštet, na primer Tadj Mahal, Serengeti, Abu Simbel itd., in so že vpisani v razmeroma dolg Unescovem seznamu naravnih lepote in stvaritev človeštva.

**Besede zahvale!** Zahvala najprej domačinom, ki so z veliko ljubeznijo znali ohraniti ta biser za nas in za rodove, ki prihajajo..! Zahvala tudi vsem raziskovalcem prelepega slovenskega krasa, jamarjem, znanstvenikom, turističnim delavcem in mnogim entuziastom, ki so po svojih močeh prispevali k temu, da zlasti reka Reka ni več onesnaževalka tega bisera, ampak so vrednost, lepoto in pomen te jame - kot ene med sedmimi tisoči jam na slovenskih



tleh - pomagali predstaviti svetu. In tudi tistim, ki v Unescu odločajo o tistih naravnih lepotah, ki zaslužijo njegovo varstvo. Škocjanske jame so sedaj v svetu poznane! Morebiti še ne toliko, kolikor si zaslužijo s svojo lepoto in z neukrotljivo divjostjo, a vendarle mnogo bolj, kot bi bile poznane brez njih... In ne čisto na koncu, zahvala tudi poslancem Državnega zbora sedanjega sklica! Javno mnenje jih - ne povsem objektivno, kajti vendarle je opravil veliko delo - resda nima v največjih čislih, vsekakor pa jim je treba priznati, da so s sprejetjem zakona o Regijskem parku Škocjanske jame prispevali, da je dobila zaščita Škocjanskih jam, ki jo nosi s seboj vpis v Unescov Seznam svetovne dediščine, svoje polno zadoščenje in ves svoj pomen.

Zakon o regijskem parku pomeni navsezadnje začetek načrtnega dela za ustanovitev sistema regijskih parkov, ki naj Slovenijo oziroma njene najobčutljivejše dele zavarujejo pred človekovimi škodljivimi posegi in jo predstavijo v svetu tudi kot ekološko državo. Seveda je treba pri tem slejkoprej računati z velikimi težavami, kakršne so se pokazale že pri zavarovanju območja Triglavskega narodnega parka in ki nikakor ne ponehajo zaradi egoističnih interesov, ki želijo uveljaviti interese posameznikov in skupine pred splošnim nacionalnim interesom. Morebiti resda včasih tudi brez potrebnega posluha pri upravljalcih triglavskega parka.

**In nazadnje, besede upanja!** Moje upanje je ob tem pomembnem dogodku povezano s prepričanjem, da bo v Sloveniji prevladala tista miselnost, ki se zaveda, da Slovenci kot majhen narod v svetu količinskih pokazateljev nimamo velike prihodnosti in tudi nimamo kaj pričakovati. V svetu, ki gradi na kakovostnih pokazateljih, ki postavlja v prvo vrsto ustvarjalnost, odličnost in nadpovprečnost slehernega dela, slehernega ustvarjanja - intelektualnega in fizičnega, v svetu, ki kot odličnost razume tudi odličnost slehernega ravnanja, tudi ravnanja z naravno in kulturno dediščino, pa imamo Slovenci veliko pričakovati, ker se glede tega lahko merimo z vsakim drugim narodom. Tu ni objektivnih omejitev. Je le zavest, volja in znanje.

Med odličnost ravnanja štejem tudi odličnost ravnanja z naravo. S tem je povezano moje upanje, da se bo v Sloveniji vendarle produktivno končala razprava o tem, ali je mogoče zagotavljati razvoj in hkrati tudi varstvo narave. Ta dilema, ta alternativa ni prava! Je izmišljena! Možno in potrebno je eno in drugo. Razvoj in zavarovanje narave.

Zdaj, ko smo pred volitvami, je veliko strank, ki - nekatere bolj neposredno, nekatere bolj obrobno - postavljajo vprašanje o varovanju naravnega okolja in po svoje odgovarjajo na to dilemo. Državljeni bodo sami znali presoditi, komu je verjeti in zaupati in komu ne. Vsekakor pa so najslabše tiste politične opcije, ki ne skrbijo niti za naravo niti za razvoj, ampak smatrajo, da je oblast samo sredstvo za zado-  
voljitev kratkoročnih osebnih in skupinskih interesov.

Moje upanje je dalje povezano tudi z našim skupnim upanjem, da bo med Slovenci zavladalo prepričanje, da je na dolgem potovanju človeštva iz zgodovine preteklosti v zgodovino prihodnosti življenje sedaj živečega rodu Slovencev le trenutek in da smo dolžni na svoji kratki poti tega potovanja ravnati odgovorno. Kajti vse, kar nam je dala narava, nam je dano po milosti narave, in nam je vse, kar nam je dano kot kulturno izročilo, dano kot izročilo rodov, ki so živeli pred nami. Zato nimamo pravice s tem ravnati neodgovorno in to izročilo poškodovati. Niti zaradi rodov, ki so to ustvarili in varovali, še manj zaradi rodov, ki prihajajo in ki smo jim dolžni to dediščino predati v uživanje, uporabo in varovanje!

S temi čestitkami, zahvalami in s takim upanjem vam želim vsem skupaj lep dan in veliko prijetnih občutkov v prelepih Škocjanskih jamah!



Slovenija varuje svojo  
kulturno in naravno  
dediščino za svoje  
rodove in za rodove  
vsega sveta



**Zofija Klemen-Krek**

direktorica Urada Slovenske nacionalne komisije  
za Unesco, 1000 Ljubljana, Slovenska 50

# NA SVETU JE SAMO ENA POKRAJINA, KI SE IMENUJE KLASIČNI KRAS! NJEGOV SESTAVNI DEL SO ŠKOCJANSKE JAME

... Sedim v eni izmed ljubljanskih restavracij s svetovno znanim strokovnjakom za varovanje svetovne kulturne dediščine. Razpravlja o novih možnih predlogih Republike Slovenije za vpis v Seznam Unescove svetovne kulturne in naravne dediščine, kamor naj bi se vključila tudi kulturna krajina... Na poziv Slovenske nacionalne komisije za Unesco je slovenska stroka za varovanje kulturne in naravne dediščine pripravila nekaj novih predlogov, ki so si jih ogledali Unescovi strokovnjaki, med njimi tudi dr. Cllere. Svetuje, naj nekatere predloge opustimo, ker ne ustrezajo strogim kriterijem, nato pa še vpraša: "Ali vaši ljudje in tisti, ki so pripravili predloge, vedo, kje na svetu je pokrajina, ki se imenuje klasični kras?" V njegovem vprašanju je jasno čutiti očitke, moja rdečica pa tudi pove svoje...

Da, na svetu je samo ena pokrajina, ki se imenuje klasični kras. In tam so tudi Škocjanske jame, kjer se pod površjem razprostira čudoviti podzemeljski svet, ki ga je ustvarila narava. V mnoge dele tega sveta še vedno ni stopila človekova noga in so še vedno skriti pred njegovim očesom. Pretežni del klasičnega krasa je v Sloveniji, Škocjanske jame pa so tisti del krasa, ki je po svetu poznan kot naravni spomenik, vpisan v Seznam Unescove svetovne kulturne in naravne dediščine. Ob tem bi morali kar žareti od ponosa, da so Škocjanske jame v družini 102 naravnih, 350 kulturnih in 17 mešanih znamenitosti, vpisanih v ta seznam, iz 104 držav. Vpisane so na osnovi dveh izmed štirih kriterijev, predpisanih za vpis naravnih znamenitosti. Prvič: so izjemen primer, ki predstavlja značilne, še vedno potekajoče ekološke in biološke procese v evoluciji ali razvoju zemeljskih, sladkovodnih, obalnih in morskih ekosistemov ter združb rastlin in živali. In drugič: imajo nenadkriljive naravne pojave ali območja izjemnih naravnih lepote in estetske pomembnosti.

V zadnjih desetih letih, odkar so Škocjanske jame vpisane v Seznam Unescove svetovne dediščine, predvsem zardevamo... Mlada slovenska neodvisna država je prevzela hipoteko temeljnih nerešenih vprašanj o njihovem statusu, funkciji in zakonski zaščiti ter vprašanj, kako očistiti še vedno onesnaženo Reko. Ob njihovem vpisu je svetovna stroka izrekla nekaj resnih pomislov izrecno zaradi tega, ker takratni uradni predstavniki države niso predložili zakonskih predpisov o varstvu tega območja, opredeljena ni bila njegova vloga, predložen ni bil makro načrt, kritičnim očem strokovnjakov pa ni ostala skrita tudi izjemno močno onesnažena Reka. Toda uradni predstavniki so z velikimi obljubami

*V Aktu o notifikaciji nasledstva,  
objavljenem v Uradnem listu  
Republike Slovenije št.15  
od 13.11.1992, Skupščina  
Republike Slovenije ugotavlja,  
da je Republika Slovenija pravna  
naslednica mednarodnih sporazu-  
mov, katerih članica je bila  
nekdanja SFR Jugoslavija.  
Zato Skupščina Republike  
Slovenije izjavlja: "V seznam  
svetovne naravne in kulturne  
dediščine so vpisane Škocjanske  
jame, ki se nahajajo na ozemlju  
Republike Slovenije. V skladu z 11.  
členom 3. točke izjavljamo, da se  
strinjamo, da so Škocjanske jame  
še naprej na tem seznamu..."*



uspeli prepričati Unescov Medvladni komite za svetovno dediščino, da bo država vse te zahteve izpolnila takoj po vpisu... Velike obljube!

Leta so tekla; tekla je tudi reka Reka, ki je čez čas vendarle postala manj smrdljiva, vendar bila še vedno ekološko oporečna, saj vanjo še sedaj odtekajo odplake širšega območja. Občina Sežana je sprejela zelo dober odlok o varstvu območja Škocjanskijh jam ter si na vse kriplje prizadevala, da ga je skupaj s podjetjem HTG - Hoteli, gostinstvo in turizem Sežana - upravljala v skladu s kriteriji za svetovno dediščino. Občinski odlok pa v nobenem primeru ne more nadomestiti zakonske zaščite in obveznosti, ki jo ima vsaka država - podpisnica Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine - do take naravne znamenitosti. Prav tako ne more lokalna skupnost nadomestiti skrbi, ki bi jo morala taki znamenitosti vsestransko namenjati država. Nihče med odgovornimi na državnih ravni se ni več resno ukvarjal z danimi obljubami, še najmanj pa razmišljal o zakonski zaščiti. Le nekaj zgroženih posameznikov je občasno opozarjalo na problem domačo javnost in Unesco. Minister Gregor pa nič!

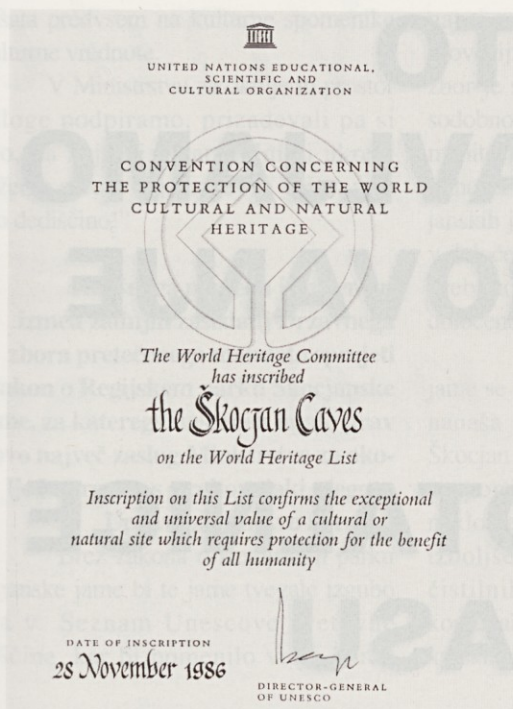
Unesco je v začetku leta 1992 poslal v Slovenijo strokovnjakinjo, da je ocenila takratne razmere. Njeno poročilo ni bilo laskavo. Predvsem je opozorila na neurejeno zakonsko zaščito. Začelo se je govoriti, da bo treba Škocjanske jame uvrstiti v tako imenovani črni seznam, kar lahko pomeni tudi izbris iz Seznama Unescove svetovne dediščine. S tako nevhvaležno hipotezo se je spoprijelo Ministrstvo za znanost in tehnologijo, oziroma se je spoprijela Slovenska nacionalna komisija za Unesco, ki je dobila sedež v tem ministrstvu. Kar nekaj časa je trajalo, da se je zbralo osnovne podatke o tem, kdo vse se ukvarja s Škocjanskimi jamami ali naj bi se ukvarjal z njimi. Po podatkih sodeč je bilo kar nekaj takih ustanov, ki med seboj niso sodelovale; v nekaterih med njimi je bilo za to zadolženih več oddelkov, pa niso vedeli drug za drugega in temu primerno tudi nekaj počeli. Našteli pa smo tudi nekaj izjemno dobrih idej in predlogov, ki bi bili zelo koristni za pripravo makro načrta. S predstavitvijo vsega tega, z novimi obljubami in s prepričevanji smo uspeli preprečiti sramoto, da bi se Slovenija znašla v Unescovem črnem seznamu,



*Slika zgoraj: Pogled na Malo in Veliko dolino s Škocjanom na vrhu  
Slika desno zgoraj: Listina o vpisu Škocjanskijh jam v svetovno dediščino  
Slika desno: Pogled iz letala na Matavun in Škocjan*

Slovenska komisija za Unesco si je prizadevala združiti vse zainteresirane in odgovorne ter jih pridobiti za pripravo osnovnega zakona ter za uresničitev drugih obveznosti, ki jih nalaga Konvencija. Zato je ustanovila posebno ad hoc skupino, v kateri so bili vsi, ki so bili kakor koli povezani s Škocjanskimi jamami, da bi se skupaj lotili dela. Pa smo se ušleti! Ubadali smo se z mnogimi ovirami prav na področju priprave zakonske zaščite. Uspelo nam je pospešiti uresničevanje nekaterih idej, ki so se rojevale o vlogi take naravne znamenitosti. V sodelovanju z Inštitutom za raziskovanje





Predlagali smo še vrsto drugih aktivnosti. Med njimi velja poudariti zlasti neposredno vključitev lokalnega prebivalstva v načrtovanje prihodnosti območja Škocjanskih jam, kajti brez njihovega sodelovanja si pravega razvoja ne bi mogli predstavljati. Stalno pa smo tudi spremljali dela na avtocesti, ki se je nevarno približala območju Škocjanskih jam.

Čas pa je tekel. Sprejetje zakona se je zavlačevalo. Pretekli sta že dve leti od njegove predložitve v parlamentarno proceduro. V Unesco so postajali vse bolj nezaupljivi, čeprav smo jih sproti obveščali o naših aktivnostih in prizadesevanjih, da se stvari uredijo čim bolj v skladu z določili Konvencije. V njegovem Medvladnem komiteju za svetovno dediščino so začeli vpraševati, kakšno je varovanje Škocjanskih jam in kdaj bo za to sprejet ustrezen zakon. Kazalo je že, da se bo mandat sedanjega sklica Državnega zbora končal brez njegovega sprejetja, kar bi pomenilo odlog tega dejanja za nedoločen čas. Uvrstitev Slovenije v že omenjeni črni seznam je bil nevarno blizu. Tako blizu, da so se vsi, ki jim je pri srcu ugled Slovenije in varovanje slovenske dediščine - zavzeli, da je bil predlog zakona vendarle uvrščen na eno izmed zadnjih zasedanj Državnega zbora sedanjega sklica.

Sedaj zakon o varstvu Škocjanskih jam, točneje Zakon o Regijskem parku Škocjanske jame, imamo. Imamo dobre načrte prebivalcev tamkajšnjih vasi Betanja, Matavun in Škocjan. Restavriranih je vsaj nekaj propadlih hiš. Imamo sposobne in zavzete raziskovalce klasičnega krasa, kup dobrih zamisli ter veliko dobre volje! In začela je izhajati revija Kras... Obrazi so se nam zato razvedrili. Ob deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Seznam Unescove svetovne dediščine in pred 25. obletnico sprejetja Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, ki bo v letu 1997, lahko zato rečemo, da država Slovenija izpolnjuje svoje mednarodne obveznosti in obljube ter varuje svojo kulturno in naravno dediščino za svoje rodove in za rodove vsega sveta.

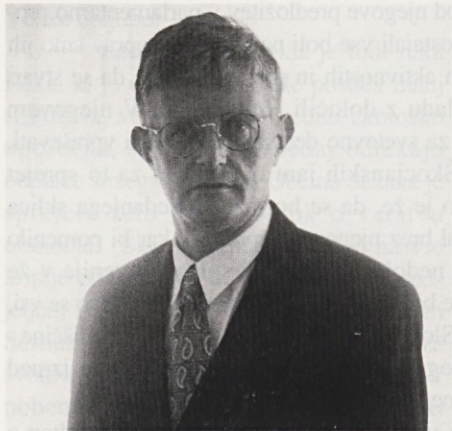
krasa pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti smo ustanovili poletno šolo klasičnega krasa, ki že postaja tradicionalna. Dogovorili smo se, da ne more nihče na območju Škocjanskih jam početi ničesar brez dovoljenja pristojnih organov, takrat še Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. V letu 1993 so kadrovske okrepitve v Zavodu omogočile, da so pričeli v njem pripravljati besedilo zakona o varstvu območja Škocjanskih jam. In po zelo zavzetem delu je bilo to besedilo v letu 1994 predloženo v postopek sprejemanja Državnemu zboru.

Manjka le še en delček v tem mozaiku. In sicer, da bi vsak slovenski državljan rekel oziroma vsaka slovenska državljanica rekla: "Da, klasični kras je naš kras. S šolo smo bili v Škocjanskih jamah, ki jih pozna ves svet, saj so znamenitost svetovnega pomena!" Potem ne bomo več zardevali, marveč prekipevali od ponosa, da je delček malega slovenskega ozemlja del svetovne dediščine, za ohranitev katere pa morajo skrbeti vsi, ki so zadolženi za varovanje kulturne in naravne dediščine, in vsi, ki nam je ta dediščina pri srcu!





Pogovor  
z dr. Pavlom Gantarjem,  
ministrom za okolje  
in prostor



# ZAVZETO PRIPRAVLJAMO ZAVAROVANJE VODÂ IN PODTALNICE NA KRASU

**Z dr. Pavlom Gantarjem, dipl. sociologom in ministrom za okolje in prostor, smo se prvič za revijo Kras pogovarjali v aprilu 1994, kmalu po njegovem prevzemu pomembnega resorja v vladi Republike Slovenije. Ob deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine smo pogovor s tem zavzetim in tolerantnim naravovarstvenikom nadaljevali... Pogovarjali smo se o prizadevanjih Ministrstva za okolje in prostor, da se zaradi okoljske občutljivosti in zaradi nacionalnega pomena čim prej uresniči državni načrt o zavarovanju najmanj ene petine ozemlja Republike Slovenije in o že opravljenem delu v takšnih prizadevanjih.**

Škocjanske jame in ljudje, ki smo kakor koli povezani z njimi, slavimo te dni deseto obletnico vpisa teh jam v Seznam Unescove svetovne dediščine... Kaj pomeni ta vpis za državo Slovenijo, za Slovence in za privrženice varovanja naravne in kulturne dediščine nasploh?

„Vpis Škocjanskih jam v Seznam Unescove svetovne dediščine je bil izjemno pomemben dogodek za Slovenijo. Vpis namreč pomeni dvoje. Prvič, da so neke naše naravne lepote, kot so Škocjanske jame, postale vrednota, ki jo priznava Unescov Seznam svetovne dediščine. In drugič, da se je Slovenija, takrat še v okviru nekdanje Jugoslavije, a sedaj samostojna država, obvezala nekaj storiti za to, da Škocjanske jame ohranijo svoje naravne znamenitosti. In predvsem, da se izboljša njihovo okolje, zlasti še čistost reke Reke, ter uresniči še nekatere druge nujne ukrepe za ohranitev Škocjanskih jam kot naravne dediščine. Vpis pa pomeni za vse privrženice varovanja narave tudi to, da je Slovenija s tem uvrščena na zemljevid svetovne dediščine in da se s tem izkazuje tudi določeno priznanje naravovarstvenim prizadevanjem v Sloveniji in posebej na Krasu“.

Kakšne so možnosti, da Slovenija uspe s svojim predlogom, naj bi Unesco vpisal v svoj Seznam svetovne dediščine tudi celotno območje Krasa, fužinske planine v Bohinju in rudarsko naselje Idrija s kompleksom svojih rudniških naprav in z mestno strukturo, ki je podpirala tamkajšnje rudarjenje v zadnjih petstotih letih?

„Pogoji zas vpis v Seznam Unescove svetovne dediščine so zelo strogi. Izpolnjevati je treba določene kriterije, ki jih pokrajina Kras, fužinske planine v Bohinju in rudarsko mesto Idrija izpolnjujejo. Bo pa treba storiti še marsikaj na področju varovanja narave in kulturnih spomenikov, da bi jih Unesco zares zavaroval z vpisom v svoj seznam.“

V Ministrstvu za okolje in prostor bomo v naslednjih letih naše varovanje naravne dediščine na območju Škocjanskih jam oziroma sedaj razglašene Regijskega parka Škocjanske jame prenesli oziroma razširili na ves Kras. In po razglasitvi in uveljavitvi Kraškega regijskega parka ali celo Kraškega narodnega parka se utegne uresničiti tudi predlog za vpis območja Krasa v že omenjeni seznam svetovne dediščine. Težje pa lahko rečem kaj bolj določnega o ostalih dveh predlogih, ki se



nanašata predvsem na kulturne spomenike in kulturne vrednote.

V Ministrstvu za okolje in prostor predloge podpiramo, prizadevali pa si bomo, da najprej z varovalnimi ukrepi dosežemo raven, ki je pogoj za vpis v svetovno dediščino!"

**Kakšnega pomena je na enem izmed zadnjih zasedanj Državnega zbora pretečenega mandata sprejeti zakon o Regijskem parku Škocjanske jame, za katerega nastanek imajo prav gotovo največ zaslug Ministrstvo za okolje in prostor s strokovnjaki njegove Uprave za varstvo narave?**

"Brez zakona o Regijskem parku Škocjanske jame bi te jame tvegale izgubo vpisa v Seznam Unescove svetovne dediščine, kar bi pomenilo velik korak

nazaj za okoljevarstvena prizadevanja v Sloveniji. Vendar se to ni zgodilo! Državni zbor je sprejel zakon, ki je naravnano tako sodobno, da hkrati, ko varuje naravne znamenitosti in vrednote, tudi uvaja pogoje za njihovo upravljanje ter pogoje, da od Škocjanskih jam in vseh vrednot tega parka vsaj v določeni meri lahko preživi tudi okoliško prebivalstvo, oziroma da ima to od njih določene koristi.

Pojem Regijski park Škocjanske jame se ne nanaša samo na jame, ampak se nanaša tudi na bližnja naselja Matavun, Škocjan in Betanja ter na okolico jam. To pa pomeni, da bo država z dosti večjo naklonjenostjo od dosedanje prispevala k izboljševanju okolja - od varovalnih in čistilnih naprav, gradnje kanalizacije, komunalne ureditve do obnove avtentičnih kraških objektov. Zakon o regijskem parku

razumevamo kot instrument za razvoj območja Škocjanskih jam in tega predela Krasa".

**Pred dvema letoma in pol ste, gospod minister, v pogovoru za revijo Kras napovedali reorganizacijo inšpekcijskih služb v tako imenovane okoljevarstvene inšpekcije. Dejali ste, "...da bomo morali onesnaževanje vodnih virov preganjati in preprečevati dosti bolj odločno, kot smo to uspevali..." In omenili ste škodljivost raznih farm za okolje - zlasti na Krasu - ter napovedali zaostritev pogojev, pod katerimi naj bi farme še lahko obratovale... Kaj bo, konkretno, s piščančjimi in svinjskimi farmami na območju načrtovanega Kraškega regijskega parka, ko bo sprejet ustrezen zakon?**



Pogled iz zraka na Matavun, Škocjan in Betanjo



“V minulih dveh letih je nekaj stvari že bilo urejenih... Ne le, da se je izoblikoval predlog za zavarovana območja na Krasu in da imamo sedaj zakon o Regijskem parku Škocjanske jame, ampak hkrati v Upravi RS za varstvo narave zelo zavzeto pripravljamo zavarovanje vodâ in podtalnice na krasu. Podtalnica je namreč sedaj zavarovana predvsem z občinskimi odloki in skupaj z občinami skrbimo za varovanje vodovarstvenih in vodozbirnih območij, hkrati pa pripravljamo normativne akte, da preide to varovanje na državno raven. Zavzeto tudi raziskujemo vode, vodne vire in njihovo možno zaščito na Krasu ter na območjih kraškega vodonosnika, to je na planotah, po katerih in v katerih se pretakajo vode in polnijo kraški vodonosnik. Mislim na Banjsko planoto, Trnovsko planoto in Črnovrško planoto ter na nekatere druge planote. Močno se ukvarjamo tudi s sledenjem vodâ v krasu, da bi jih mogli ustrezno zaščititi.

Okoljevarstveno inšpekcijo sedaj imamo. Njen pristop je integralen, ne le enostranski, na primer vodarski, gradbeni ali drugačen. Pomembno pa je tudi, da smo uvedli takso na onesnaževanje vodâ. Naravnana je tako, da je onesnaževalec vode, ki je pripravil projekt za gradnjo čistilne naprave oziroma za čiščenje svojih odplak, da ne bo več onesnaževal vodâ, plačevanja te takse oproščen, denar zanjo pa mora namenjati za uresničitev teh načrtov. Na Krasu z mejnimi območji se sedaj gradijo čistilne naprave, tudi s pomočjo programa Phare, v Ilirski Bistrici in v Vipavski dolini. In upravičeno pričakujemo, da se bo v naslednjih letih bistveno zmanjšal onesnaževalni pritisk na površinske vode in na podtalnico.

Lastniki piščančjih, svinjskih in drugih farm bodo morali prilagoditi parametre izpustov odpadnih voda mnogo ostrejšim predpisom, ki jih je sprejela vlada. Kako bodo to storili, bo stvar njihovih podjetniških odločitev - z zmanjšanjem prireje ali z izboljšanjem in čistostjo njene tehnologije. In lastnik, ki teh zahtev ne bo spoštoval, bo kljub plačevanju že omenjene

takse moral farmo zapreti.... Kakor so, na primer, po požaru v piščančji farmi v Pivki med njenimi obnovitvenimi deli poskrbeli tudi za občutno zmanjšanje njenega onesnaževanja okolja, tako bodo morali to storiti tudi z drugimi farmami. Še posebno na Krasu!

Farne bodo morale izpolnjevati predpisane pogoje za še dovoljeno onesnaževanje zraka in podtalnice in dovoljenih količinah reje živali glede na razpoložljive površine. To pomeni, da bodo morali rejci število prilagoditi razpoložljivim kmetijskim in rejnim površinam ter hkrati okolju še dovoljenemu onesnaževanju”.

### **O prizadevanjih, da se ohrani naša - tudi kraška - arhitekturna, stavbna dediščina, ste za revijo Kras aprila 1994 dejali:**

**“...Pojavlja se zamisel o arhitekturni svetovalni službi..., nestvarno pa je pričakovati, da bi vse to zmogla država sama plačevati. Vendar, nekakšno svetovanje moramo urediti”! Kaj se je, dr. Gantar, na tem področju spremenilo obnoviteljem kraške arhitekturne dediščine v prid?**

“Arhitekturna svetovalna služba je res lahko samo svetovalna služba. Na osnovi instrumentov, ki bi jih obnovitelji in graditelji morali upoštevati. Kot podlaga za svetovanje lahko služijo raziskave in opravljeni projekti na Upravi RS za prostorsko planiranje našega ministrstva - mislim na opravljena dela prof. dr. Petra Fistrarja in sodelavcev s Fakultete za arhitekturo, dr. Pogačnika in še nekaterih strokovnjakov o tipičnih bivanjskih in stavbnih kulturah, ki jih je treba spoštovati pri gradnji objektov na posameznih območjih Slovenije. Seveda pa to ne sme pomeniti omejevanja logičnega razvoja. Veličina in umetnost arhitekta je prav to, ali zna združiti tradicijo s sodobnimi življenjskimi zahtevami in potrebami, kakor so to, na primer, na Krasu pokazali pred leti mlajši arhitekti, zbrani v skupini Kras okrog Vojteha Ravnikarja. Uveljavili so sodobne, moderne in funkcionalne rešitve, oprte na tradicionalno

identiteto stavbarstva na Krasu.

V prizadevanjih, da se uveljavi omenjena arhitekturna svetovalna služba, bomo ustanovili tako imenovane izpostave uradov za prostorsko planiranje za pokrajine s tipičnimi naravnimi in kulturnimi značilnostmi. Predvidevamo, da jih bo devet. In njihova naloga bo, med drugimi, tudi neobvezno svetovanje. Z novim prostorskim zakonom pa bo določen nov način izvedbenih aktov, ki bodo določali tudi gradbeni red. Mislim na določila, ki bodo graditeljem novih objektov in prenoviteljem zgrajenih objektov narekovala, katere splošne značilnosti morajo obvezno upoštevati v nekem mestnem, primestnem, podeželskem oziroma vaškem okolju pri gradnji ali pri prenovi... Seveda pa bi izjemno precizno določanje, kaj vse upoštevati, utegnili prej škodovati kot koristiti!”

**Ko ste govorili o prizadevanjih za varstvo okolja ter ohranjanje naravne dediščine rodovom, ki prihajajo, ste nakazali, da k temu lahko veliko prispeva tudi revija Kras. Dejali ste: “V raznih ustanovah in ljudeh je nakopičenih veliko znanja in bogatih izkušenj o krasu - od literature do čisto tehničnih in povsem pragmatičnih, praktičnih”. In dodali, naj revija vse te fonde znanja, vedenja, spoznanj prelije v obliko, ki bo dostopna čim širšemu krogu ljudi... Kako bi označili in ocenili revijo Kras sedaj, ko izhaja že tretje leto?**

“Revijo Kras vedno z veseljem vzamem v roke. Doma si vzamem čas, sedem v naslonjač, se sprostim in jo najprej prelistam, da vidim, kaj objavlja, in preberem, kar me posebej zanima. Ker je tega veliko, preberem skoraj vse!

Reviji želim še naprej tako usmeritev in nove uspehe - tudi v njenih prizadevanjih za varstvo in ohranjanje kraške narave in naravne ter kulturne dediščine območij Slovenije, h katerim se s svojo vsebino obrača”.

Pogovarjal se je  
**Dušan Rebolj**



Zakon o Regijskem parku Škocjanske jame imamo!  
Kaj pa zdaj?

# SLOVENIJA JE NA NAJBOLJŠI POTI, DA POSTANE PARK EVROPE

**Mladen Berginc**

dipl. pravnik, državni podsekretar v Ministrstvu za okolje in prostor,  
1000 Ljubljana, Župančičeva 6



## Širši pomen ustanovitve Regijskega parka Škocjanske jame

Po petnajstih letih, ko je bil še v nekdanji SFR Jugoslaviji sprejet zakon o Triglavskem parku, smo sedaj prvič na nacionalni ravni sprejeli zakon, s katerim država prevzema na svoja pleča odgovornost za varstvo novega parka in skrb za njegov razvoj. Sočasno s sprejetjem tega zakona smo v parlamentarni razpravi uspeli preveriti stališča o usmeritvi za nova zavarovana območja v Sloveniji. Gre za nekakšno strategijo, s katero smo jasno razgnili, kakšen sistem parkov v Sloveniji potrebujemo in na katerih območjih v prihodnje take parke ustanoviti. Ta dokument vsebuje izhodišča za dogovor, kaj naj država z varstvom narave podpira v takih zavarovanih območjih, in s sistemom finančnih, davčnih in drugih instrumentov zagotavlja, da parki v Sloveniji ne bodo rezervati oziroma blokada za domačine, ampak da bodo s svojimi naravnimi danostmi podpora tamkajšnjim razmeram primernega načina gospodarjenja prebivalcev. Poudarek mora biti na sonaravnem gospodarjenju, ki naj ohranja prebivalstvo in hkrati varuje naravo.

Država se prek ministrstev trudi z raznimi programi ohranjati podeželsko prebivalstvo. Po našem prepričanju so naravni parki eden izmed zelo sprejemljivih načinov za uresničitev teh ciljev. Parki niso blokada in preprečitev življenja na takih

območjih, ampak so podpora tistim dejavnostim, ki imajo že svojo tradicijo in ki jih je treba kot take razvijati. To pa pomeni: zagotoviti človeku, ki tam biva stoletja, svoje mesto ter njemu in okolju prilagojen sodoben način bivanja z jasnimi cilji sonaravnega življenja. Pogoj za takšno uspešno delovanje parkov pa je gotovo usklajeno sodelovanje nekaterih ključnih resornih ministrstev. Jasno je namreč, da lahko zagotovimo boljše življenjske pogoje za podeželsko prebivalstvo tudi s politiko parkov, vendar samo, če zagotovimo ustrezne premike sočasno v ključnih resornih ministrstvih!

Ustanovljeni regijski park predstavlja novo priložnost, da lahko zagotovimo ustrezne premike sočasno v okvirih vsaj štirih resornih ministrstev. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano skrbi za temeljne dejavnosti, na katere je vezana večina podeželskega prebivalstva. Ministrstvo za ekonomske odnose ima na skrbi politiko regionalnega razvoja. Ministrstvo za okolje in prostor ima na skrbi parke in varstvo narave. Ministrstvo za kulturo pa obravnava vprašanja kulturne dediščine, s čimer se rešuje vprašanja o obnavljanju stavbnega fonda in o osnovnih življenjskih pogojih za bivanje. Ti štirje vladni resorji so najbolj odgovorni, da se koncept zavarovanih območij uresniči v varstvu narave in v ohranjanju prebivalstva na takih območjih.

**Naravovarstvenikom v  
Upravi RS za varstvo narave  
Ministrstva za okolje in prostor  
je ciljna orientacija, da država  
Slovenija v naslednjih desetih  
letih zavaruje petino državnega  
ozemlja, saj je sedaj takih  
površin manj kot ena desetina.  
Regijski park Škocjanske jame je  
z nekaj več kot 400 hektari  
površinsko sicer majhen korak v  
teh prizadevanjih, a je hkrati  
velik korak za institucionalno  
varstvo narave, če ga ocenjuje-  
mo skozi načrtovani sistem  
parkov pri nas.**



## Kaj država, kaj občina Divača in kaj prebivalci vasi Matavun, Škocjan in Betanja?

Razglasitev zakona o Regijskem parku Škocjanske jame ni bila prav lahka naloga. Sedaj naše delo usmerjamo v operativno izvedbene faze, ki jih določa zakon. Najpomembnejša je ustanovitev javnega zavoda, ki bo upravljal park, in priprava ter sprejetje skupnega razvojnega programa za park. Uresničitev teh nalog in nabrane izkušnje nam bodo pomagale, da pridemo do nekakšnega avtomatizma pri ustanavljanju zavarovanih območij. V ta namen pripravljamo tudi poseben zakon.

Na državni ravni mora torej država poiskati najprimernejše rešitve, ki morajo temeljiti na čim bolj koordiniranem ali usklajenem sodelovanju vseh državnih teles. Tudi v primeru Regijskega parka Škocjanske jame mora biti razvojni program v bistvu kompilacija ali strnitev vseh dejavnosti na tem prostoru - gozdarstva, kmetijstva, vodarstva, prometa, turizma, naravne in kulturne dediščine ter varstva narave kot osrednjega cilja. V programu morajo kar najbolj jasno izraziti svoje interese, ki pa se morajo podrediti osnovni politiki parka, predpisani v zakonu. To je zahtevna naloga in velik izziv, kako v prihodnje ustanavljati zavarovana območja tudi drugod po Sloveniji.

Ustanovitev javnega zavoda je povezana tudi s kadrovskimi vprašanji; izbor njegovih vodilnih ljudi je zelo občutljivo dejanje, ki ga bomo morali razreševati v povezavi z vsem Krasom, z divaško občino in z domačini bližnjih vasi. V zavod moramo pripeljati strokovno usposobljene ljudi, kolikor je le mogoče z območja parka ali njegove bližine. Potrebujemo predvsem managerje, ki bodo znali upravljati s parkom tako, da bo prinašal tudi koristi, hkrati pa zagotavljati njegovo varovanje. To je aksiom, ki nam mora biti vseskozi pred očmi. Kras s tem parkom namreč dobiva javno službo, ki bo kot upravni in informacijski center pomagala iskati poti in rešitve za ustrezen varstveni režim tudi za območje vsega Krasa. Regijski park Škocjanske jame naj bo odskočna deska za uresničitev zelo ambicioznega načrta o celotnem njegovem

zavarovanju s sprejetjem zakona o Kraškem regijskem parku.

Ustanovitev Regijskega parka Škocjanske jame daje večjo politično in gospodarsko težo tudi občini Divača v nacionalnem in v mednarodnem pomenu. Zato bo občina morala namenjati tej svoji vlogi večjo težo. Ponuja se ji priložnost, da skupaj z upravo parka izboljšuje gospodarske in socialne razmere na svojem območju. Z vpisom Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne naravne in kulturne dediščine so se ji odprle možnosti, da se v ta prostor pripelje tudi denar iz tujine. Z dobrimi programi in z zagotovitvijo države, javnega zavoda in občine za resnost projektov, ki jih bo mogoče na zavarovanem območju uveljaviti, postaja Regijski park Škocjanske jame zanimiv ne le za Unescovo finančno pomoč marveč tudi za finančno pomoč Sveta Evrope in Evropske skupnosti.

Vse te okoliščine lahko še posebej vplivajo na življenjske in delovne razmere prebivalcev vasi Matavun, Škocjan in Betanja, pa tudi na prebivalce bližnjih vasi! Prešteti se morajo, kot se temu reče, in preveriti svoje možnosti za prihodnje - kakršne koli že imajo. Moj argument in predlog, ki sem ga poudarjal vseskozi med nastajanjem in dopolnjevanjem predloga zakona o Regijskem parku Škocjanske

jame, je bil in je še: upoštevajte vse možnosti, ki vam jih lahko prinese park, ter jih primerjajte z možnostmi, ki jih imate brez parka. Prepričan sem, da je park njihova pomembna karta, ki jo lahko uporabijo v iskanju svojih možnosti v tem prostoru, za preživetje in za izboljševanje svojega življenja.

Kako prav je bilo, ko smo ljudi predvsem zelo korektno seznanili, da so možnosti za njihov nadaljnji razvoj odvisne od njihovih sposobnosti in da jim nihče ne bo iz Ljubljane nosil nakaznic, s katerimi bodo dobivali denar, ker živijo v parku. Regijski park Škocjanske jame namreč ne bo rezervat, ampak bo območje, ki bo še bolj, kot je do sedaj, privlačeval obiskovalce. Domačinom se s tem ponuja priložnost, da razvijajo svojo ponudbo turizma, kulture, svojo posebno ponudbo obrtnih storitev, izdelkov in pridelkov. Če bomo znali turistične tokove pravilno usmerjati tudi po naseljih, bo to predstavljalo celovito in edinstveno turistično ponudbo, v kateri imajo domačini enkratno priložnost od teh turističnih tokov pobrati tisto, kar je zanje najprimernejše in hkrati neškodljivo njim in parku.

Če se bodo domačini znali ogreti za ponujene gospodarske, socialne in družbene možnosti ter jih ustrezno izkoristili, je tudi mogoče pričakovati, da bodo

Stara razglednica z gostilno v Matavunu, kjer so prodajali vstopnice za ogled Škocjanskih jam







*Najnovejši predlog  
zavarovanih območij  
na Krasu, kakršnega so  
izoblikovali v novembru  
1996 v Upravi RS  
za varstvo narave  
pri Ministrstvu za okolje  
in prostor*

hkrati tudi najboljši varuhi dragocenosti  
Škocjanskih jam in vsega zavarovanega  
območja.

### Kaj pa obiskovalci Regijskega parka Škocjanske jame?

Škocjanske jame z ustanovitvijo  
regijskega parka še bolj kot doslej opozarja-  
jo nase in vabijo ljudi, da jih z njihovo  
okolico vred obiščejo in si jih ogledajo.  
Obiskovalci pomenijo na eni strani korist za  
zavarovano območje, ker mu bodo prinašali  
denar in tudi dobiček, na drugi strani pa  
pomenijo za to območje tudi obremenitev.  
S trezno presojo pa je treba razmerje med  
koristnim in škodljivim uravnavati tako, da  
nam to ne uide iz rok.

Prepričan sem, da bomo v  
primeru Škocjanskih jam oziroma  
Regijskega parka Škocjanske jame to znali  
obvladovati. Škocjanske jame morajo ostati

v sedanjem naravnem stanju, neglede na  
pritisk njihovih obiskovalcev. Tako nas  
zavezuje tudi njihov svetovni pomen! Ne  
bomo dovolili iz njih narediti nikakršne  
različice Disneylanda. Vse bomo urav-  
navali tako, da bo ta regijski park, skupaj z  
vsemi drugimi še načrtovanimi parki in  
zavarovanimi območji v Sloveniji, sčasoma  
našo državo uveljavil kot vrt Evrope.

Seveda pa bo treba nameniti  
posebno skrb in pozornost ozaveščanju ne  
le obiskovalcev, ki pridejo v zavarovano  
območje - v regijski park, marveč tudi vseh  
tako imenovanih potencialnih obiskovalcev  
Škocjanskih jam in njihove okolice oziroma  
vseh v Sloveniji zavarovanih območij, da se  
bodo nasploh bolj spoštljivo vedli do vsega,  
kar je v katerem koli parku doma ali na  
tujem! Z informacijsko dejavnostjo zavoda,  
ki bo upravljal z regijskim parkom, bo treba  
s pojasnjevanjem pomena tega zavarovane-

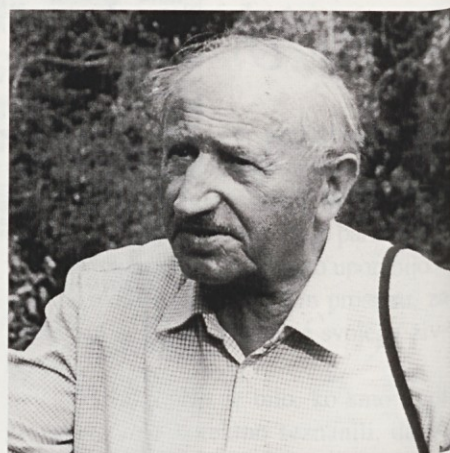
ga območja poudarjati tudi izjemnost vsega  
matičnega Krasa in posebnosti pokrajine  
Kras.

**Ko bomo z izoblikovanim  
sistemom takšnih parkov  
potrkali na evropska vrata,  
jih predstavili v vseh njihovih  
posebnostih, jih bomo lahko v  
umeščanju naše države  
v Evropsko skupnost uporabili  
tudi kot najbolj otipljiv dokaz, da  
je Slovenija v celoti na najboljši  
poti, da postane park Evrope. Če  
tega ne bomo storili in izkoristili,  
bomo ostali v svojih prizadevan-  
jih praznih rok in morali pristati  
tudi na marsikaj manj prijetnega.  
Zato moramo načrtovana parke  
in zavarovana območja v  
Sloveniji ustanoviti čim prej!**



Ob 10. obletnici vpisa Škocjanskih jam  
v Unescov seznam svetovne dediščine

# DOLGA JE BILA POT DO PRIZNANJA IN SPOZNANJA...



**Dr. France Habe**

doktor geografskih znanosti,  
predsednik komisije za za varstvo jam  
in jamski turizem  
pri Mednarodni speleološki zvezi (UIS),  
6230 Postojna, Vojkova 2

**Stoletja dolgo je zgrožen strmel Kraševce z roba ogromnih udornih dolin v Škocjanu v divje tekoče vode pod sabo, ki so se znenada izgubljale v podzemlje, pred tem pa ustvarile še 50 metrov globoko in dva kilometra dolgo sotesko, največjo slepo dolino slovenskega Krasa. Zgubljala se je voda, ki je kot edina na tem kamnitem kraškem svetu pomenila njegov obstoj. Spoštljivo jo je imenoval Velika voda, saj mu je omogočala preživetje. Gasila mu je žejo, z njo je napajal živino in namakal plodno zemljo. Ob njej je zgradil številne mline in žage, ki so mu lajšali življenje. Politične in gospodarske razmere ter razvoj tehnike v zadnjem stoletju pa so vso to romantiko uničili. Ostaline nekdanje romantike mlinov in žag so le spomeniki nekdanjih idiličnih časov.**

*Napisna plošča v Škocjanskih jamah o njihovem vpisu  
v Unescov Seznam svetovne dediščine - Foto dr.F.Habe*



Krašovec se je strahoma izogibal skrivnostnega podzemlja. Pobudo za njegovo raziskovanje so dale šele potrebe hitro rastočega pristanišča Trsta po pitni vodi. Sežanski okrajni glavar **Matej Tominc** je bil prvi, ki je dal nadelati strme stopnice v Veliko dolino, kar se šteje za začetek turističnega razvoja Škocjanskih jam. Za tem je bilo več drznih podvigov v podzemlje. Vendar se je pravo raziskovanje tega skrivnostnega podzemlja začelo leta 1883, ko so člani Nemško-avstrijskega planinskega društva **Josef Marinitsch**, **Friderich Müller** in **Anton Hanke** svoj alpinistični podvig usmerili v tedaj neznane strme stene škocjanskega podzemlja. Ob domačinih iz Naklega, Matavuna in Škocjana so se drznili vstopiti v ogromno podzemlje za navpično steno v Šmidlovi dvorani. V popolni temi, brez sodobne razsvetljave, so sekali v strmo steno podzemne dvorane pot in stopnice ter pri tem tvegali svoja življenja. Stopinjo za stopinjo je tako visoko nad divje šumečo reko rasla prva turistična pot, ki jo imenujemo Mačja steza in ki jo štejemo za enega izmed najbolj drznih podvigov v podzemlju. Pogumni domači jamarji so leta 1884 premagali visoki slap ter se spustili do reke, kar je upodobljeno v lesorezu A. Heilmanna. Po prodoru v ogromno Müllerjevo dvorano ob vstopu v Hankejev kanal so jamarji 2. maja 1886 prvič praznovali škocjanski praznik.



Leta 1888 so odkrili čudovite ponvice 22 metrov nad podzemsko reko. Takrat je prišlo do velikega podviga: na začetku Hankejevega kanala, 90 metrov visoko pod stropom, so postavili viseči most. Od visečega mostu je v steno vklešana steza vzdolž reke iznajdljive raziskovalce in graditelje pripeljala do izhoda v Schmidlovo dvorano in do Velike doline.

Ob teh raziskavah je izšel leta 1887 prvi vodnik Fridericha Müllerja, v katerem avtor priznava, da so bile vse opravljene raziskave možne le z nadčloveškimi napori domačinov. Pri Nemško-avstrijskem planinskem društvu pa je izšla o teh raziskovanjih Kronika, ki bi jo kazalo prevesti v slovenski jezik in ponatisniti.

Ko je prišlo po prvi svetovni vojni Slovensko Primorje pod Italijo, je jamo prevzela Societa delle Giulie, ki je jamo 6. maja 1923 slovesno odprla in jo v celoti poimenovala z italijanskimi imeni. Italijani so se zavedali, kaj pomenijo Škocjanske jame na svojih vratih proti vzhodu. Leta 1930 so organizirali gospodarske in turistične organizacije za preureditev turističnih poti v jami. Pod vodstvom Touring cluba so ovrednotili Škocjanske jame in turistično pot popolnoma spremenili. Začnjenala se je z umetnim predorom v udornici Globočak in vključila v ogled kapniško Tiho jamo. Pot je vodila po železobetonskem Hankejevem mostu, narejenem leta 1933. Tisto leto je jame obiskalo že 15.214 turistov.

Z **E. Boeganom** in s **J. A. Perkom** se je začela poleg športne še znanstvena raziskovalna dejavnost in s tem sistematično raziskovanje matičnega krasa. Nastale so speleološke revije, na primer "Le vie d'Italia". Leta 1938 je izšla znanstvena študija E. Boegana "Il Timavo, studi sul idrografia Carsica". Pod vodstvom Italijanskega speleološkega inštituta je skupaj s Postojnsko jamo speleologija prevzela vodilno mesto v svetu. Takrat je izšlo tudi delo **G. Timeusa**, ki je s sledilnimi poskusi dokazal povezavo med reko Reko in izviri Timava v Tržaškem zalivu. Tesno sodelovanje tržaških in salzburških jamarjev je rodilo za takratne čase prvo izredno **Rioedlovo** doktorsko disertacijo, ki je zajela rezultate vseh dotedanjih raziskav

*Sigove ponvice še vedno privlačijo zanimanje turistov, čeprav so velikokrat brez vode - Foto: dr.F.Habe*





skupaj s številnimi novimi načrti škocjanskega podzemlja.

Ko so po drugi svetovni vojni Škocjanske jame prešle v domače roke, se je zvrstilo več njihovih gospodarjev-upravljalcev - od Postojnske jame in Turistične organizacije Portorož (TOP) do podjetja HTG - hoteli, turizem, gostinstvo Sežana. Prva dva sta izboljševala in varovala posamezne dele nove turistične poti, medtem ko je HTG vložil znatna sredstva v spremljajoče objekte. Inštitut za raziskovanje krasa Slovenske akademije znanosti in umetnosti je ponovno izmeril vse turistične poti v Škocjanskih jamah. Pravo svojo lepoto pa so jame pokazale po elektrifikaciji in osvetlitvi leta 1959.

Katastrofalna poplava 2. septembra 1965, malo pred 4. Mednarodnim speleološkim kongresom v Ljubljani, je uničila turistično pot v Mahorčičevi jami in v Mariničevi jami, zato so morali obiske preusmeriti iz Velike doline čez greben med obema udornicama v Matavun.

Posebno priznanje Škocjanskim jamam je pomenil 6. kongres speleologov Jugoslavije v Sežani in Lipici leta 1972 ob 150. obletnici Škocjanskih jam, na katerem so predstavili številne turistične probleme teh jam (Glej revijo Naše jame, Ljubljana, 1974!).

V letu 1985 je Škocjanske jame obiskalo že več kot 50.000 ljudi. In da bi se izognili po ogledu jam naporni poti iz 150 metrov globoke Velike doline po stopnicah, je takratna upravljalka jam Turistična organizacija Portorož - TOP s pomočjo gospodarskih organizacij zgradila ob steni Velike doline poševno vlečnico, ki je začela obratovati na veliko veselje domačih in tujih turistov 27. junija 1985. Obenem z njo je zrastle iz tal v Matavunu Sprejemni in informativni center kot izhodišče za ogled jame in kot informacijski center Sežanskega Krasa.

Že od leta 1966 so Tovarna organskih kislin - TOK, Tovarna ivernih plošč Lesonit, Transportno podjetje Petrol in Klavnica v Ilirski Bistrici ter mestne odplake in naselja vzdolž Notranjske Reke



Kanjon Reke

vse bolj in bolj onesnaževali njene vode in zlasti v poletnih mesecih povzročali njeno umazanost in tako močno zaudarjanje, da je bil obisk Škocjanskih jam takorekoč nemogoč. Leta 1974 je takratni predsednik Zveze za varstvo okolja **dr. Aleš Bebler** na letni društveni konferenci v Postojni predlagal ukinitve Tovarne organskih kislin. Nastal je prvi družbeni dogovor o zavarovanju reke Reke pred onesnaževa-

njem, a je ostal le na papirju. Tudi italijanske speleološke, naravovarstvene in turistične organizacije so se na simpoziju o zaščiti Krasa maja 1980 v Trstu zavzele, da je treba zaustaviti onesnaževanje Reke in zagotoviti njeno nekdanjo čistost. V letu 1976 je bil sklenjen drugi družbeni dogovor za očiščenje Reke, ki so ga podpisali poleg gospodarskih organizacij prizadetega območja tudi izvršni svet R Slovenije in



skupščina občine Ilirska Bistrica. V tovarni ivernih plošč Lesonit so začeli graditi čistilno napravo za izločanje lesnih vlaken in odpadnih vodâ ter postopno prešli na proizvodno vlaknenih plošč po suhem postopku. V Tovarni organskih kislin pa so ukinili škodljivo proizvodnjo.

Mednarodna speleološka zveza je zaradi onesnaženosti Reke oktobra 1982 sklicala ob 160. obletnici turističnega razvoja Škocjanskih jam mednarodni simpozij "Zaščita Krasa", ki je obravnaval vse probleme Reke in Škocjanskih jam. Takrat je **Albin Debevec** predstavil zahtevo, naj se Škocjanske jame predlaga Unescu za vpis v njegov Seznam svetovne naravne in kulturne dediščine. V naslednjih letih do osamosvojitve Slovenije je sledilo sedem zborov podpisnikov drugega družbenega dogovora za očiščenje Reke.

Veliko je k zmanjšanju onesnaženosti Reke pomagala tudi Mednarodna speleološka zveza na svojih kongresih v Sheffieldu leta 1977 in v Bowling Greenu leta 1981. Na vladi v Rimu in Beogradu je naslovila zahtevo po očiščenju Reke in s tem tudi Škocjanskih jam. Natančna ekspertiza Zavoda R Slovenije za zdravstvo je predstavila onesnaževalce okolja v Ilirski Bistrici, ki so zlasti v poletnem času močno obremenjevali Reko. Sočasno so znanstveni prispevki Inštituta za raziskovanje krasa ZRC Slovenske akademije znanosti in umetnosti utemeljili potrebo po vpisu Škocjanskih jam v Seznam Unescove svetovne dediščine. Po več kot enoletnem preverjanju strokovnjakov so v Zavodu R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine leta 1985 predstavili v slovenskem jeziku "Konvencijo za varstvo svetovne kulturne in naravne dediščine". Sestal se je medvladni komite za svetovno dediščino v Parizu. In 28. novembra 1986 je slovenskemu zastopstvu v sestavi **Marijan Kolarič**, **Tomaž Vuga**, **Albin Debevec** in **Matjaž Puc** uspelo na Unescovi seji izboriti Škocjanskim jamam vpis v omenjeni seznam.

Ob prvi obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov seznam so v Sprejemnem centru v Matavunu slavnostno predstavili Škocjanske jame in prve vidne znake zdravljenja onesnažene Reke. Leta 1987 je v sodelovanju italijanskih in slovenskih strokovnjakov izšla v založbi Fachin

strokovna in slikovno bogato opremljena knjiga "Il Timavo", ki jo je v slovenskem jeziku z naslovom "Reka-Timav" izdala Mladinska knjiga.

Dogodki po letu 1990 so spremeniili potek zdravljenja Reke. Maja 1990 je Komisija za kras in turistične jame Mednarodne speleološke zveze skupaj z Jamarsko zvezo Jugoslavije v Sežani organizirala simpozij o zaščiti krasa in turističnih jamah in za to priložnost izdala posebno publikacijo, ki je posvečena predvsem problemom matičnega krasa. To je pripomoglo k ukinitvi obratovanja Tovarne organskih kislin v Ilirski Bistrici. Po odhodu tankovskih enot JLA iz tega kraja in po ukinitvi velikih onesnaževalk okolja, kot so bile Grafika, Kmetijska zadruga, Mlekarna in Klavnica, se je kakovost vode v Reki popravila tako, da se je iz III. kakovostnega razreda postopno uvrstila v II. kakovostni razred in da se vanjo vrača življenje.

Zaradi onesnaženih kraških izvirov v Tržaškem zalivu je Tržaška sekcija Sklada za naravo (Ecological Bricks for Common House of Europe) navezala stike s takratnim Zavodom R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, z Ministrstvom za okolje in prostor vlade R Slovenije in s Komisijo za zaščito krasa in turistične jame pri Mednarodni speleološki zvezi. Na protestnem zborovanju proti gradnji sinhrotrona blizu slovensko-italijanske meje, ki je bilo v Trstu, so tudi predstavniki že omenjenih ustanov iz Republike Slovenije podprli protestno izjavo, ki nasprotuje vsakršni gradnji industrijskih in drugih obratov ter ustanov na še nedotaknjemem območju Tržaškega Krasa. Protestu so se pridružile vse slovenske organizacije, povezane v tamkajšnji Kraški gorski skupnosti.

Mednarodna speleološka zveza, ki združuje več kot 80 kraških držav, je na pobudi Evropskega sklada za varstvo narave naložila svoji Komisiji za varstvo krasa in turistične jame, naj sodeluje v prizadevanjih za ustanovitev mednarodnega kraškega parka, ki naj bi obsegal Tržaški Kras v Italiji in Kras v Republiki Sloveniji. Predlog za ustanovitev takega Mednarodnega kraškega parka so obravnavali 17. novembra 1992 na letnem zboru Zveze društev za varstvo okolja Jugoslavije pod predsedstvom Aleša Beblerja. Maja pa

je na pobudo Tržaške sekcije sklada za naravo Vrhovni rimski sklad za varstvo okolja sklical v Miramarskem gradu pogovor naravovarstvenih organizacij Benečije in Julijske krajine in soglasno ugotovili smiselnost predloga o mednarodnem kraškem parku. Za mnenje o tem sem po pogovoru v Miramaru prosil predsednika R Slovenije Milana Kučana, ki je po predhodnem posvetovanju s predstavniki Slovencev in njihovih organizacij v Italiji ter ekoloških organizacij v Sloveniji odsvetoval ustanovitev takšnega parka, dokler se politične, gospodarske in narodnostne razmere med Italijo in Slovenijo ne uredijo in dokler Italija ne sprejme obljubljenega zakonodaje o zaščiti slovenske skupnosti na svojem ozemlju. Zakona o kraškem parku na Tržaškem italijanski parlament še ni ratificiral, medtem ko je Državni zbor R Slovenije zakon o Regijskem parku Škocjanske jame kot izhodišče za postopno ustanovitev Kraškega regijskega parka v R Sloveniji sprejel v začetku oktobra 1996... Menim, da bi skupni slovensko-italijanski Mednarodni kraški park ustrezno zavaroval Tržaški in Slovenski kras samo, če bi bil pod Unescovim okriljem. Seveda pa bi to narekovalo spremembe nekaterih členov Osimskega sporazuma!

**Škocjanske jame, kakršne se ponujajo obiskovalcem sedaj, so rezultat truda in naporov treh generacij, ki so veliko žrtvovali, da so odkrili, opisali in turistično uredili to čudovito, skrivnostno svetovno zakladnico najrazličnejših naravoslovnih, zgodovinskih, kulturnih, turističnih in ekoloških vrednot. Vsi raziskovalci in obiskovalci Škocjanskim jamam priznavajo svetovni sloves. Zato ni čudno, če je sloviti francoski speleolog Norbert Casteret ob svojem obisku slovenskega krasa zapisal: "V postojnski jami lahko vidi obiskovalec vse, kar si srce poželi; Škocjanske jame pa so edinstvene na svetu!"**

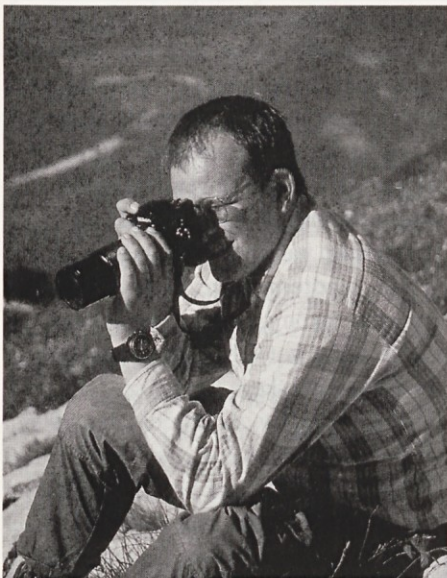
Ko v letu 1996 slavimo desetletnico vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine in ko se veselimo sprejetega zakona o Regijskem parku Škocjanske jame, se moramo dokončno ovesti, da imamo Slovenci v Škocjanskih jamah svoj kraški biser, ki je obenem tudi svetovna skrb.



Odkrivanje  
Škocjanskih jam  
in njihovo urejanje  
za turistične obiske

Marko Simić

dipl. geograf, svetovalec direktorja Uprave RS za  
varstvo narave, Ministrstvo za okolje in prostor, 1000  
Ljubljana, Vojkova 1/b



# REKA JE IZDOLBA SVETOVNO ZNAN PODZEMSKI KANJON

Na Unescovi generalni konferenci leta 1972 v Parizu je bila sprejeta Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dišine, ki jo je leta 1974 ratificirala Jugoslavija, po osamosvojitvi pa jo je prevzela tudi Slovenija. Konvencija je vpeljala seznam objektov in območij kulturne in naravne dediščine, v katerem so se znašli objekti univerzalne vrednosti, katerih varovanje je nujno v imenu vsega človeštva.

V ta seznam so 26. novembra 1986 kot edini objekt z ozemlja Slovenije vpisali Škocjanske jame. Letos obhajamo deseto obletnico, vendar se pomena tega dogodka še vedno ne zavedamo v celoti. Zakaj v seznamu ni širši javnosti veliko bolj znana Postojnska jama? Kaj je tisto, kar Škocjanske jame loči od vseh ostalih skoraj sedem tisoč znanih jam v Sloveniji in stotisočev po svetu ter jih uvršča med 469 objektov, ki so zadostili izjemno ostrim Unescovim merilom?

Če želimo odgovoriti na ti vprašanji, se moramo dotakniti nastanka Škocjanskih jam. Nastale so namreč na stiku dveh različnih svetov. V prvem, ki na površju Zemlje močno prevladuje in smo ga bolj navajeni, se kapljice dežja, ki padajo na tla, združujejo v curke, curki se stekajo v potočke, ti se družijo v potoke, ki tečejo v reke, te pa na koncu poti pritečejo do morja.

Drugi svet, svet krasa, je veliko skrivnostnejši; padavinske vode po površju ne pridejo daleč; skozi razpoke ponikujejo v notranjost kraškega masiva, spotoma raztapljajo apnenec in ustvarjajo kraške jame. Kam se v tem svetu stekajo vode je veliko bolj zapleteno vprašanje, saj v njem ne veljajo pravila s površja. Nič ni predvidljivega, dogaja se celo, da vode danes tečejo na eno stran, že jutri pa tečejo na drugo.

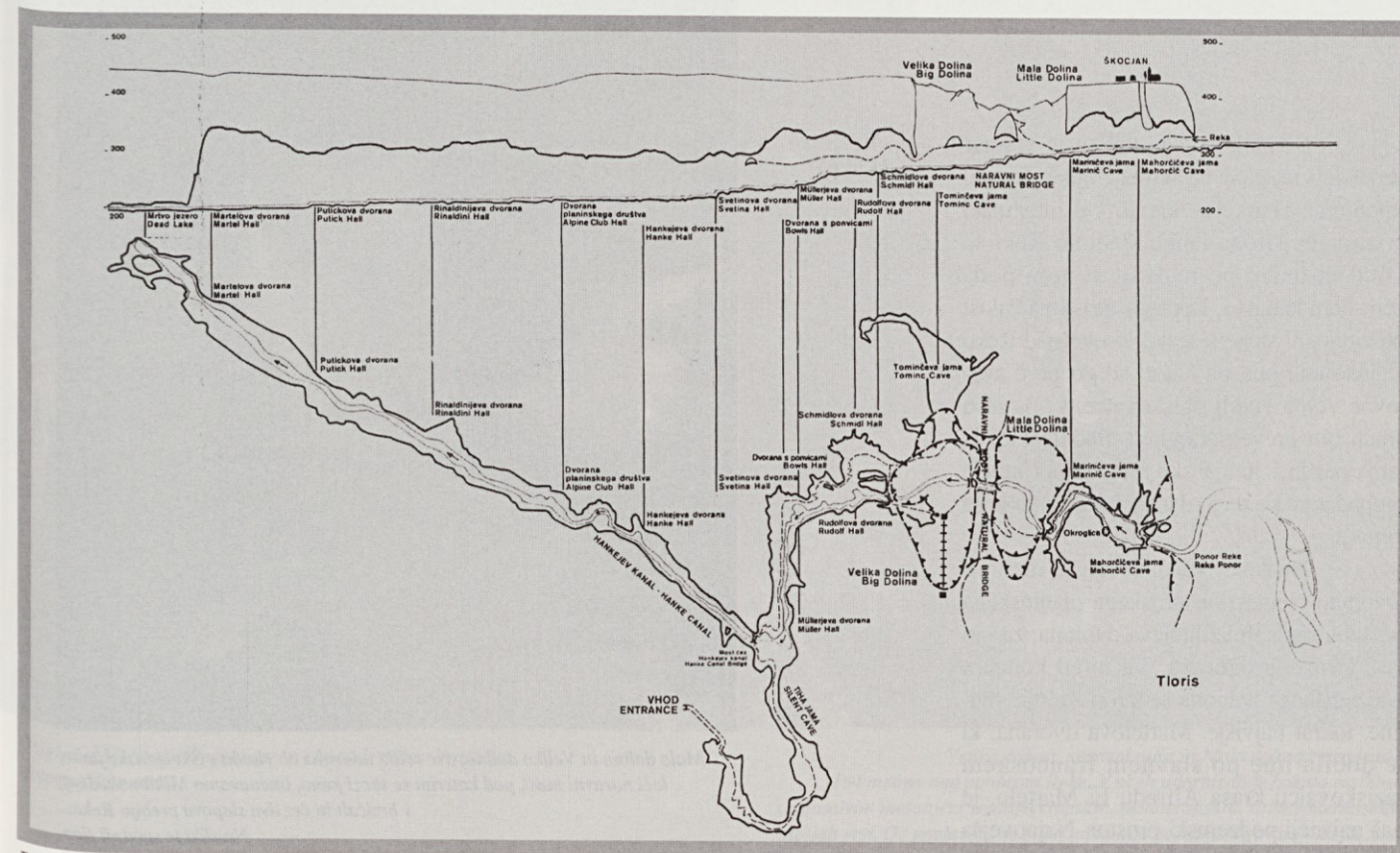
Kot drugje v naravi je stik dveh svetov najbolj zanimiv. Na eni strani je več kot 400 km<sup>2</sup> veliko porečje na vododržnih flišnih kamninah, s katerih iz smeri Snežnika priteče naša najbolj vodnata ponikalnica Reka, ki ima po močnem in

dolgotrajnem deževju pretok tudi do 150 kubičnih metrov na sekundo. Na drugi strani pa se pod Gornjimi Vremami začne debela skladvonica skoraj popolnoma čistih apnencev. To pomeni, da na Kras vsako sekundo priteče do 150 ton vode, ki ima poleg strašne erozijske moči tudi veliko sposobnost raztapljanja apnencev. Zato ni presenetljivo, če je Reka za 2,5 km dolgo sotesko v apnencih izdolbla še enkrat in svetovno znan podzemski kanjon, ki je takšna posebnost, da je bila odločilna za vpis v seznam svetovne dediščine.

Škocjanske jame se pričnejo že pred slavnim podzemskim kanjonom. Površinska soteska se konča s 40 m visokim vhodom v prvi del Škocjanskih jam, nekoč imenovan Male jame. Sestavljata jo Mahorčičeva jama, iz katere Reka brez izrazitega prehoda priteče v Mariničevo jama. V Mahorčičevo jama od zgoraj pripelje tudi 76 m globoko brezno Okroglica, ki ima okrogel obzidan vhod v sami vasi Škocjan. Med Mariničevo jama in ponorom Reke v Škocjanske jame v

ožjem pomenu se je v geološki zgodovini porušil strop. Nastali sta dve veliki udorni Dolini, Velika in Mala, ki ju loči naravni most, pod katerim se v brzicah in čez dva slapova prebija Reka. Prostornina obeh udornic znaša kar 3.290.000 m<sup>3</sup>. V Veliki dolini sta vhoda v dve zanimivi in pomembni jami: v 600 m dolgo Tominčevo jama z arheološkim najdiščem in višje v pobočju v Ozko špiljo s paleontološkim najdiščem.

V udornicah je bogato rastlinstvo z zanimivim mešanjem srednjeevropskih, mediteranskih, submediteranskih in alpskih vrst. Tako lahko nedaleč drug od drugega opazujemo jeglič (*latinsko: Primula auricula*), ki od zadnje ledene dobe tod vztraja na nadmorski višini komaj kaj nad 300 m, in značilno mediteransko praprotno venerino laske (*Adiantum capillus-veneris*). Velika dolina je tudi klasično nahajališče endemične Justinove zvončnice (*Campanula justiniana*).



Prerez in tloris Škocjanskih jam pred najnovejšimi meritvami

Udorni dolini s Tominčevo jama so že od leta 1819 naprej turistično urejvali. Pozneje so speljali turistične poti tudi v Škocjanske jame v ožjem pomenu besede. Naš opis jame sledi ponornici, današnji turistični obisk pa na žalost poteka prav v nasprotni smeri. Leta 1933 so namreč Italijani iz udornice Globočak v Tiho jama, lepo zakapan del Škocjanskih jam, prekopali 90 m dolg predor in skozenj preusmerili obiskovalce, ki po ogledu jame zapustijo skozi Veliko dolino. Tako so razrešili najbolj perečo težavo turističnega obiska, saj so se pred tem po isti poti prerivali tako turisti, ki so iz Velike doline šli v jama, kot tisti, ki so jo že zapuščali.

Naslednji problem množičnega turističnega obiska - kako premagati veliko višinsko razliko med dnom Velike doline in Sprejemnim centrom - je po žolčnih razpravah razrešilo turistično dvigalo, ki so ga položili na južno pobočje Velike doline.

Površinski tok Reke v Veliki dolini se konča s slikovitim ponorom pod 164 m visoko steno z razglediščem na vrhu. Ob

ponoru je Schmidlova dvorana, iz katere vodi prehod v Dvorano sigovih ponvic, ki so globoke do 1,5 m. Na žalost večina obiskovalcev pozna jama predvsem po sigovih ponvicah. So sicer lepe, čeprav so v zadnjem času brez vode, a niso enkratne, saj podobne ali še lepše najdemo v marsikateri jami pri nas in v tujini. Tako so se ponvice znašle tudi na sicer zelo lepi spominski znamenki ob desetletnici vpisa v Seznam Unescove svetovne dediščine, čeprav bi na znamko bolj sodila podzemna soteska.

Takoj za ponorom vstopa Reka v podzemeljski kanjon takšnih dimenzij, da bi bil tudi brez stropa, na površju, naravna znamenitost. Šele po ureditvi električne razsvetljave v prvem, turističnem delu kanjona, lahko vidimo vso njegovo mogočnost. Kot večina naravnih znamenitosti na krasu, povezanih z vodo, nam tudi Škocjanske jame ob vsakem obisku kažejo drugačno podobo. Že ob suši nas prevzame pogled na potok globoko pod nami, ob višji vodi pa nas pogled na naraslo, razpenjeno

podzemsko reko, navdaja z grozo. Najvišjih voda s turistične poti ne moremo opazovati; Reka ima izjemno veliko razmerje med najnižjo in najvišjo vodo, kar 1:1500, tako da ponor na koncu jame ob poplavih ne zmore požirati vse vode. Takrat začne Reka zastajati in zalivati jama. Ob najvišji vodi je poplavljen večji del kanjona; v Tihi jami in ob stari turistični poti v Veliko dolino sta oznaki, kako visoko so segale najvišje zabeležene poplave.

Danes se turistom odpre pogled na kanjon na izhodu iz suhe in mestoma lepo zasigane Tihe jame. Takoj zatem prečijo kanjon po mostu, ki se boči 46 metrov nad Reko. Z mostu je kar nekoliko srhljiv pogled na stezo, ki se na obeh straneh dvigne še višje nad Reko. Tam, 90 m nad vodo, vidimo zadnje ostanke nekdanjega mostu na jeklenicah z pomenljivim imenom Mačja brv; takratni turisti so morali imeti kar močne živce, da so prečili Hankejev kanal po gugajočem se mostu tik pod stropom.



S Hankejevega mostu je v smer Reke lep razgled na najožji del kanjona, imenovan Hankejev kanal. Od mostu do ponornega sifona lahko sledimo Reki še 1400 m daleč po nadvse divjem podzemskem kanjonu, ki pa ga turisti na žalost ne vidijo. V stene soteske visoko nad Reko je vklesana pot, pa kateri so do prve svetovne vojne vodili obiskovalce, ki pa niso smeli biti preveč vrtoglavi. Pozneje, ko je jama prešla v italijanske roke, je pot začela propadati, tako da jo danes uporabljajo le še jamarji.

Hankejev kanal se kmalu razširi v Dvorano Nemško-avstrijskega planinskega društva, sledi Rinaldinijeva dvorana, za njo pa Putickova dvorana. Tik pred koncem podzemskega kanjona se strop zadnjič dvigne, tokrat najvišje. Martelova dvorana, ki je dobila ime po slavnem francoskem raziskovalcu krasa Alfredu E. Martelu, je naš največji podzemski prostor. Najnovejša izmera Inštituta za raziskovanje krasa Slovenske akademije znanosti in umetnosti je pokazala, da je dvorana dolga 308 m in široka do 123 m. Že povprečna višina presega 100 m, najvišja točka pa je celih 146 m nad tlemi. Z laserskim daljinomerom so posneli kar precejšnje število profilov, tako da so lahko izračunali tudi prostornino Martelove dvorane - ta meri kar 2.100.000 m<sup>3</sup>. Čeprav že dolgo časa ni več največja dvorana na svetu (največja, Sarawak na Borneu, je s prostornino 12.000.000 m<sup>3</sup> skoraj šestkrat večja), njena slava ni prav nič potemnela, saj je kot del podzemskega kanjona tudi dobro stoletje po odkritju enkratna.

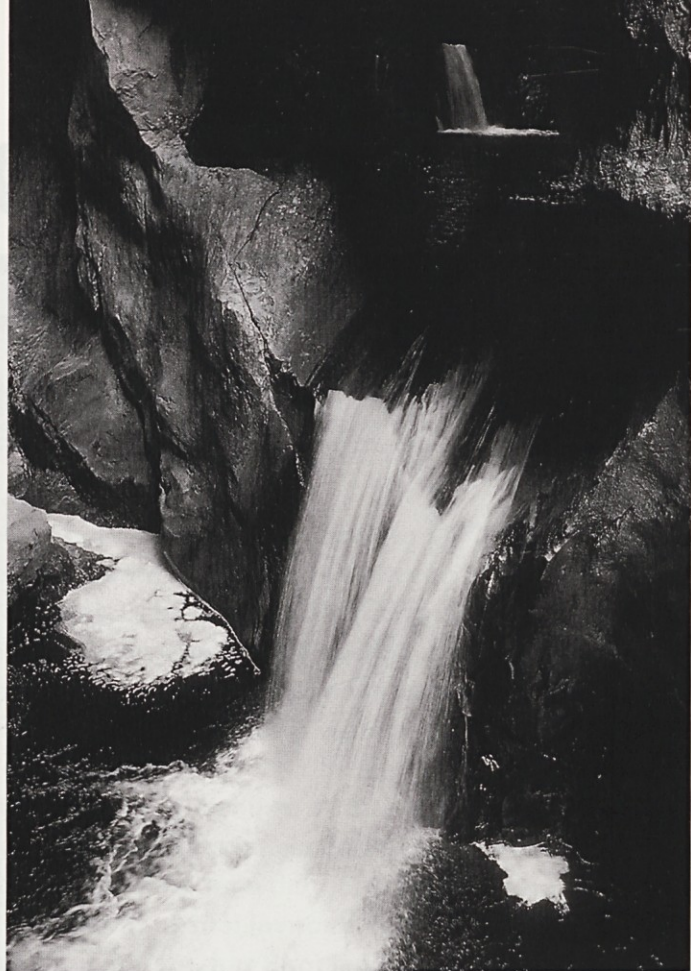
Dva milijona kubičnih metrov prostornine si človek le težko predstavlja, še težje pa jih vidi. Ker Martelova dvorana seveda ni električno razsvetljena, lahko sij jamarjskih karbidnih svetilk za silo osvetli samo najbližjo steno. Le odmev bobneče reke in odsotnost zvezd spomnita občasne obiskovalce - jamarje, da niso na nočnem potepu nekje na površju. Samo enkrat sem približno dojel dimenzije dvorane - v svetlobi vojaške signalne rakete, ki smo jo izstrelili proti stropu. Pa še ta je daleč, pre-

den je dosegla strop, v loku zavila navzdol...

Takoj za Martelovo dvorano se strop spusti do vode; jama se konča s sifonom.

### O zgodovini raziskovanj - kot v napetem romanu

O zgodovini raziskovanja Škocjanskih jam bi lahko napisali napet roman. Prvo poglavje je bilo napisano že leta 1815, ko je tržaški gostilničar **Jožef Eggenhöffner** dobesedno preplaval Mahorčičevo in Mariničevo jamo in po podzemski vodni poti dosegel Malo dolino. Sledil je pogumen poskus **Jakoba Svetine** (1807-1872), ki se je leta 1840 s čolnom spustil v začetne dele Velike jame in se prebil do drugega od skupaj petindvajsetih slapov, ki si sledijo do končnega sifona. Leta 1851 je v jami do četrtega slapu prodril svetovno znan dunajski geograf **dr. Adolf Schmidl**, ki mu je



*Malo dolino in Veliko dolino, dve veliki udornici ob vhodu v Škocjanske jame, loči naravni most, pod katerim se skozi jamo, imenovamo Miklov skedenj, v brzicah in čez dva slapova prebija Reka... Na sliki je spodnji slap, kakor ga vidimo z opuščene turistične poti.*

pomagal rudarski inženir **Ivan Rudolf** iz Idrije.

Prve raziskovalce lahko le občudujemo, saj so, za razliko od nas, ki divjo podzemsko Reko opazujemo z varno ograjenih turističnih poti, morali s čolni po reki navzdol, čez slapove, v neznano. In pri tem so vedeli, da jih lahko pogubi nevihta kjerkoli v porečju Reke.

Leta 1883 se je začelo novo obdobje raziskav, ko so jame lotili **Anton Hanke**, **Josef Marinitsch** (**Jožef Marinič**) in **Friedrich Müller**, člani Primorske sekcije Nemško-avstrijskega planinskega društva. Duša raziskovanj je bil montanist, rudarski svetnik **Anton Hanke** (1840-1891), po rodu iz češkega dela Šlezije.

Sočasno z raziskavami Škocjanskih jam so se člani Nemško-avstrijskega planinskega društva lotili tudi bližnje Kačne jame pri Divači; slutili so namreč, da se na dnu te jame pojavljajo vode Reke, ki





*Pogled iz Mahorčičeve jame proti vходу je vedno hvaljen fotografski motiv...*



*Velika dolina, naravni most in Mala dolina z razgledišča, 164 metrov nad ponorom Reke. V obeh udornicah je bogato rastlinstvo z zanimivim mešanjem srednjeevropskih, mediteranskih, submediteranskih in alpskih vrst. Ob poplavih, ko sifon na koncu podzemnega kanjona ne zmore požirati pritekajoče vode, zalije Reka večino jame, v udornicah pa nastane jezero. Najvišja poplava je v Veliki dolini segala skoraj do oboka naravnega mostu.*

izginejo v Škocjanskih jamah. Po tem, ko so domačini na svojo roko dosegli dno grozljivega, 184 m globokega vhodnega brezna, so vanj z nadvse primitivnim vitlom 28. junija 1890 spustili tudi Antona Hankeja. Na dnu je raziskal in izmeril dvorano ter nekaj jamskih rogov, iz jame pa se je vrnil z boleznijo, ki ga je leto kasneje položila v prezgodnji grob. Pokopali so ga blizu jame njegovih sanj; večni pokoj je našel na bližnjem pokopališču v Škocjanu. Prihranjeno mu je bilo razočaranje, ki so ga po desetletju raziskav v Škocjanskih jamah 6. septembra 1893 doživeli njegovi prijatelji, ko so dosegli Jezero smrti (danes ga imenujemo Mrtvo jezero) in spoznali, da se tam pot ob podzemskem toku Reke nepreklono konča.

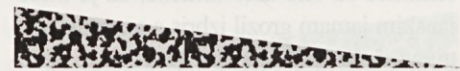
Po koncu prodiranja ob Reki je prišlo novo obdobje, ko so se raziskovanja lotili na "alpski" način. Do vseh odprtín in zanimivih mest, tudi če so bila visoko nad

vodo, so nadelali poti, kot so bili navajeni iz gora. Deloma so jih vklesali v živo skalo, deloma pa so na železne nosilce položili deske. Sčasoma so z nadvse drzno speljanimi potmi, ki so danes pravi tehniški spomenik, prepredli vso jamo. Pozabljeni junaki napornih in nevarnih nadelav so domačini, ki so tako prišli do skromnega zaslužka. Omeniti je treba vsaj **Jurija in Jožeta Cerkvenika, Jožeta in Pavla Antoniča, Jožeta Nedoha in Franca Cerkvenika**. Nadelava drznih poti je terjala tudi eno življenje; leta 1905 se je ponesrečil Jurij Cerkvenik.

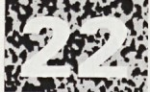
Vprašanje, kam odteka voda iz sifona Mrtvega jezera, je bilo rešeno leta 1912, ko je **Guido Timeus** objavil rezultate prvih barvanj, ki so dokazala že dolgo domnevano povezavo Škocjanskih jam z jamo Labodnico, ki ima vhod pri Trebčah (Trebicano) v Italiji tik ob meji s Slovenijo in z izviri Timave (Timav) pri Devinu

(Duino) ob obali Jadranskega morja. Leta 1927 je tedanji italijanski Kraljevski inštitut za morsko biologijo iz Rovinja izvedel zelo nenavaden sledilni preizkus, ki je pray tako dokazal povezavo Reke z izviri Timave; v Labodnico, v Reko v Veliki dolini, pri mostu v Škofijah in pri Vremskem Britofu so namreč spustili označene jegulje, ki so se pojavile v kraških izvirih ob Jadranskem morju.

Zadnje veliko odkritje v Škocjanskih jamah je bilo 22. julija 1904, ko so s pomočjo močnih acetilenskih žarometov na vходу v Hankejev kanal, visoko nad podzemsko reko, odkrili veliko črno odprtino, ki je raziskovalce pripeljala v 650 m dolgo, lepo zakapano Tiho jamo, ki jo danes turisti vidijo na začetnem delu svoje poti.







Kljub neprekinjenim raziskavam v Škocjanskih jamah zelo dolgo, lahko bi rekli od odkritja Tihe jame, ni bilo novih pomembnejših jamarskih odkritij. Kazalo je že, da jama raziskovalcem ne bo več dovolila razkriti nobene skrivnosti, ko so jamski potapljači leta 1991 v Marchesettijevem jezeru, tik pred Mrtvim jezerom, med naplavljenim lesom našli prehod v 20 m globok sifon. Ta jih je pripeljal v nove dele jame, kmalu pa jim je pot proti Kačni jami zaprl nov sifon. Očitno bodo zadnje poglavje zgodovine raziskovanja slavne jame pisali jamski potapljači.

Številne raziskave se zrcalijo tudi v izjemno bogati bibliografiji. Prvi je o jamah pisal **Ferrante Imperato** že daljnega leta 1599, sledila sta mu **Athanasius Kircher** leta 1678 in **J. V. Valvasor** enajst let pozneje, nato pa je bilo objav vse več. Prav pred kratkim je v sodelovanju Inštituta za raziskovanje jam Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Slovenske nacionalne komisije za Unesco izšla knjižica "Škocjanske jame, A Contribution to Bibliography", v kateri je **Maja Kranjc** zbrala kar 399 naslovov 222 različnih avtorjev.

## Veliki problemi - varovanje jam

Kljub temu, da Škocjanske jame turistično obiskujejo že od začetka prejšnjega stoletja, pa so pravno varstvo doživele zelo pozno; območje Škocjanskih jam so šele leta 1980 zavarovali z občinskimi odlokom.

Velik problem varstva Škocjanskih jam je onesnaženje Reke, ki ponikuje v jamah. Reka ima veliko porečje in v jamo se razen vode stekajo tudi vse industrijske in komunalne odplake s tega območja. Pred leti je bilo predvsem ob suši prav grozljivo - Reko so pokrivali več metrov visoki kosmi pen, v jamah pa je zaudarjalo po fenolih. Glavna onesnaževalca sta bila Tovarna organskih kislin in Salonit v Ilirski Bistrici. Razmere so bile tako kritične, da je Škocjanskim jamam grozil izbris s seznama svetovne dediščine. Onesnaženost se je neko-

liko zmanjšala po uvedbi zaprtega proizvodnega postopka v tovarni Salonit in zgraditvi zadrževalnikov Klivnik in Mola, iz katerih ob suši s čisto vodo bogatijo pretok Reke. Prav neverjetno pa se je kakovost vode izboljšala po osamosvojitvi, ko je propadla zloglasna Tovarna organskih kislin in ko je z odhodom Jugoslovanske armade prenehala onesnaževati Reko vojašnica v Ilirski Bistrici.

Zaradi zahteve Unescove Konvencije, da morajo biti objekti, uvrščeni v Seznam svetovne dediščine, zavarovani na državni ravni, in da mora država skrbeti tudi za njihovo upravljanje, pa tudi zaradi perečih problemov lastninjenja dosedanjega upravljalca jam - podjetja HTG Sežana, je Uprava RS za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor pripravila zavarovanje na državni ravni.

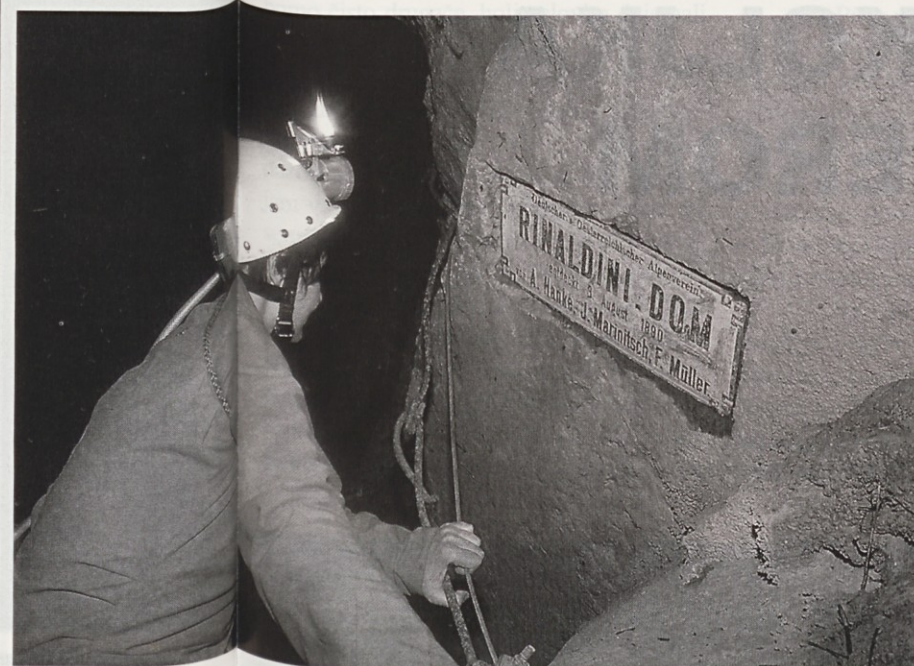
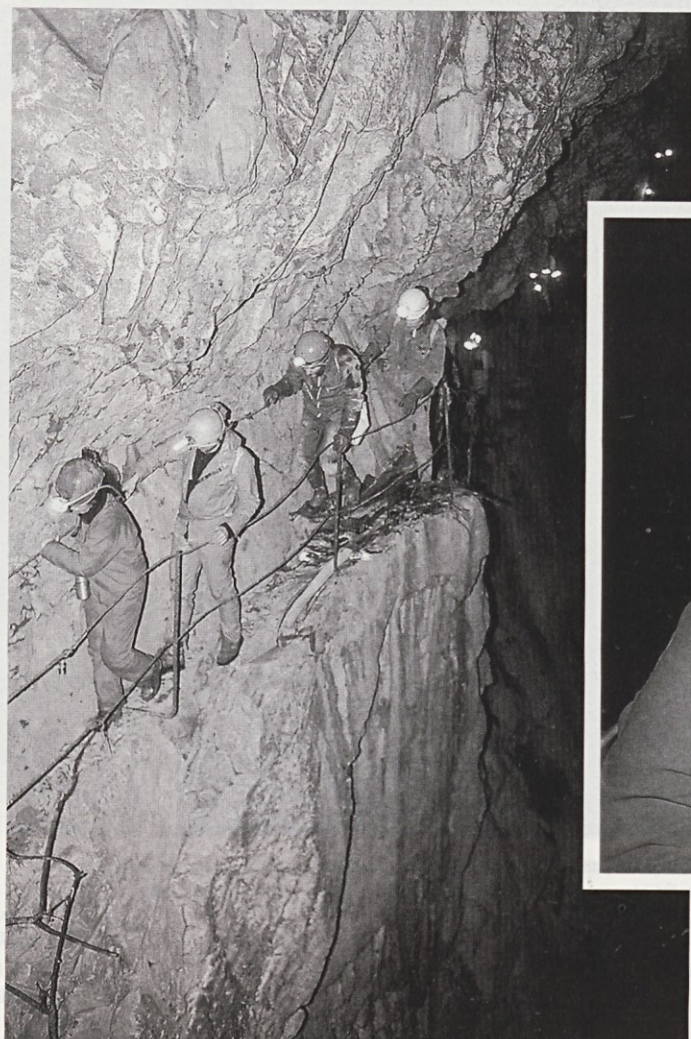
Ker se v krajini in vaseh na zavarovanem območju značilno prepletata

naravna in kulturna dediščina, smo se naravovarstveniki kljub sorazmerni majhnosti območja odločili za varstveno kategorijo regijskega parka. Za obstoj parka je ključnega pomena vzdrževanje kulturne krajine, ki ni možno brez domačinov. Zato je za razliko od narodnega parka, v katerem želimo vsaj v osrednjem območju čim bolj omejiti človekov vpliv, v regijskem parku nujno zagotoviti možnosti za življenje domačinov. Regijski parki tako niso "indijanski rezervati", kot nam to pogosto očitajo, temveč območja, v katerih iz varstvenih razlogov razvoj omogočamo in pospešujemo, le da ga usmerjamo v naravi prijazne oblike.

V zakonu o Regijskem parku Škocjanske jame, ki je bil sprejet 1. oktobra 1996, je zavarovano območje razširjeno s 320 na 412 ha. Zanimiv je razlog za širitev: vsi raziskovalci so kot osnovo uporabljali načrt jame, ki izvira še iz časov pred prvo

Slika na levi:

Površinska soteska Reke se nadaljuje z enkratnim podzemskim kanjonom. Turistom je dostopen le prvi del kanjona, zadnji, najbolj divji del z Martelovo dvorano, našim največjim podzemskim prostorom, pa je dostopen le jamarjem (na sliki), ki uporabljajo že močno načeto, v steno vklesano pot, po kateri so pred prvo svetovno vojno do konca jame vodili ne preveč vrtoglave turiste. Pot poteka večinoma visoko nad razpenjeno Reko, tako da sij karbidnih svetilk za silo osvetli le najbližjo steno.



Čeprav so Italijani po koncu prve svetovne vojne, ko so priključili Istro in Primorje Italiji, preimenovali večino podzemskih prostorov v Škocjanskih jamah, se je do danes le ohranilo nekaj napisov še iz časov pionirskih raziskovanj... Na sliki je spominska plošča v Rinaldijevi dvorani, ki označuje, da so jo 3. avgusta 1890 odkrili Anton Hanke, Josef Marinitšch in Friderich Müller.

svetovno vojno. Kljub znani natančnosti in zanesljivosti pa so avstro-ogrski geodeti pri teodolitskih meritvah naredili napako, ki je povzročila, da je na načrtu podzemski kanjon od začetka Hankejevega kanala naprej raven, v resnici pa se zalomi za 15°. Napaka je povzročila, da se je zadnji del jame znašel zunaj zavarovanega območja. Dodatni razlog za širitev pa so novi deli jame, ki so jih odkrili potapljači za sifonom.

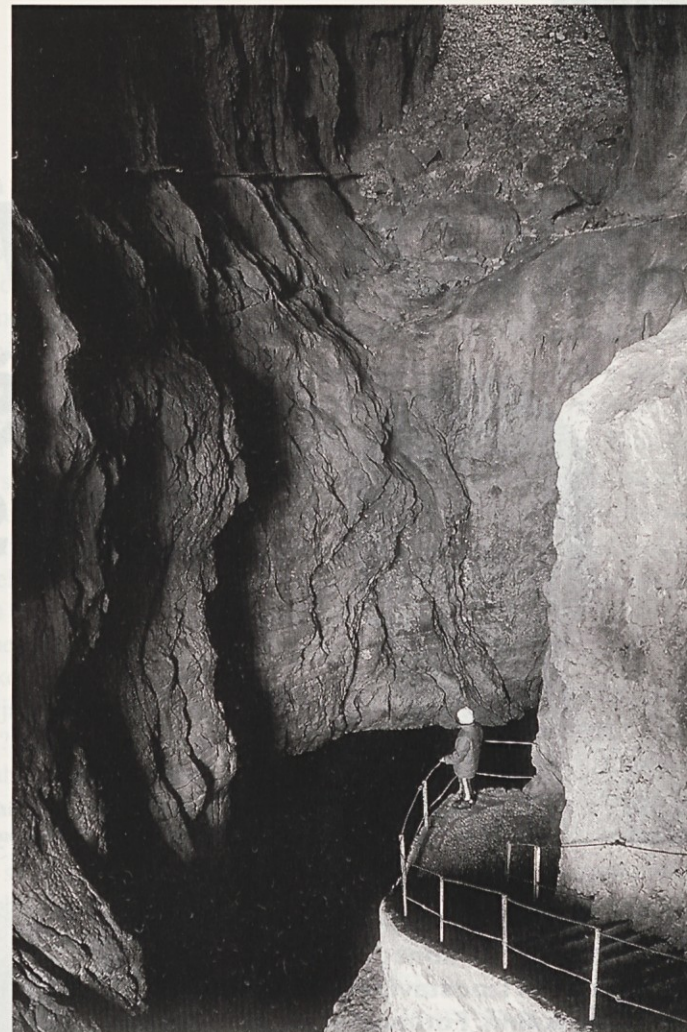
V Regijskem parku Škocjanske jame so tako: soteska Reke dolvodno od mostu pri Famljah, spodnji del soteske Sušice, območje Velike doline in Male doline ter celotno območje nad znanimi jamami. V območje so vključene tudi velike udornice Sokolak, Globočak, Sapendol in Lisičina, ki so geološki sledovi nekdanjih ponorov Reke v okolici Škocjanskih jam in dve jami na Prevali, pri čemer je Velika jama na Prevali zelo pomembno arheološko najdišče.

Od občinskega zavarovanja se zakon o regijskem parku razlikuje tudi po tem, da uvaža poseben varstveni režim na celotnem porečju Reke. Na tem vplivnem

območju niso dovoljene dejavnosti, ki bi količinsko ali kakovostno spremenile obstoječi vodni režim Reke.

Po uveljavitvi Regijskega parka Škocjanske jame nas čaka še ena naloga. Regijski park Škocjanske jame je namreč le prvi korak k načrtovanemu Kraškemu regijskemu parku, ki je bil zasnovan že leta 1967. Takrat je bila v reviji Varstvo narave prvič podana zamisel za ustanovitev dveh kraških (po svojem bistvu regijskih) parkov: vzhodnega, ki bi obsegal Planinsko polje, Postojno in Cerkljansko jezero (sedaj je to predlagani Notranjski regijski park), ter zahodnega, (sedaj je to predlagani Kraški regijski park), ki je načrtovan tako, da bo zajel celoten Kras do Škocjanskih jam na vzhodu, okolico Kozine z Matarskim podoljem, Slavnik in celotno območje Kraškega roba. Tako bo tudi prenovljena Gambočeva hiša, sprva namenjena informacijskemu centru Regijskega parka Škocjanske jame, prerasla v upravni in informacijski center precej večjega parka.

Vse fotografije: M. Simić

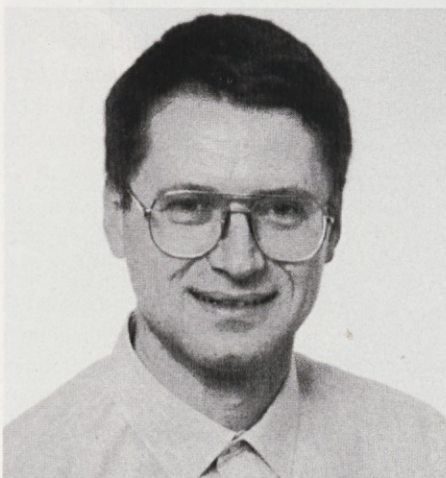


Na sliki je vhodni del Mahorčičeve jame, kamor ravno še sega dnevna svetloba. Z opuščene turistične poti je čez podzemsko reko lep pogled na spodnji del 76 metrov globokega brezna Okroglica, ki se odpira sredi vasi Škocjan.



# ŠKOCJANSKE JAME

## SO ŠKOLJKA Z BISEROM



**Peter Skoberne**

dipl. biolog, svetovalec direktorja Uprave RS za varstvo narave, Ministrstvo za okolje in prostor, 1000 Ljubljana, Vojkova 1/b

**Med grmovjem sem se prebijal na konec skalnega pomola, ki izpostavljeno štrli v Malo dolino. Fotoaparati mi je nerodno bingljali z ramena, dodatno pa me je oviralo stojalo, ki sem ga držal v roki. Vračal sem se namreč z botaničnega obiska pomladanske Stene v dolini reke Dragonje in ko sem se bližal Škocjanskim jamam, me je zamikalo, da bi poslikal avrikelj, saj bi moral v tem času cveteti. Toda sonce je bilo že zelo nizko, ko sem se skobacal iz avta na parkirišču pred Sprejemnim centrom Škocjanskih jam. Zato sem moral pohiteti in izkoristiti pojemajočo svetlobo...**



Avrikelj (*Primula auricula*)  
foto: P. Skoberne

Med skalami na koncu grebena sem zagledal rumena očesca. Avrikelj (latinsko: *Primula auricula*) cveti! Čez nekaj trenutkov sem že zadihani sedel ob sončno razprtih cvetovih. Počakati sem moral, da se pred slikanjem še umirim, in užival v razgledu. Pred mano se je dvigovala mogočna stena, na kateri čepi vasica Škocjan. S te točke je še bolj mogočna kot z razgledišča. Razločno sem videl ptičja gnezda, pa tudi srage fekalnih vod. In ogromna odprtina značilno trikotne oblike - Mariničeva jama. Most pred njo žalostno

opozarja na nevzdrževano pot skozi Mahorčičevo jamo in obe Dolini. Turistično so najprej opremili zunanje dele Škocjanskih jam, sprva dostop v Veliko dolino, nato pa še ostale povezave. Šele po nadelavi poti v jamo, predvsem pa po zgraditvi umetnega predora iz Globočaka, se je težišče obiska premaknilo v samo jamo, v zadnjih dveh desetletjih pa zunanji deli Škocjanskih jam niso več sestavni del turistične ponudbe. Zaradi tega so obiskovalci Škocjanskih jam za marsikaj prikrajšani. Razen z razgledišča ali morda še z obzidja

cerkvice sv. Kancijana ne dobijo predstave o izjemnih površinskih kraških pojavih. Prav tukaj, na stiku med flišem in apnenci, si lahko na kratki razdalji ogledajo, in kar je še pomembneje, doživijo delovanje vode v apnencih.

Najprej se spustimo v sotesko Reke, ki ponira v Mahorčičevo jamo, nato mimo udornega brezna Okroglice pridemo skozi Mariničevo jamo spet na svetlo - v Malo dolino, pravzaprav v jamo z udrtim stropom - in se prebijemo pod naravnim mostom, to je Miklovim skednjem,

ostankom jamskega rova, v Veliko dolino. Reka tudi sedaj dokazuje svojo korozijsko ali razjedalno in erozijsko ali izpiralno moč, ko še vedno dolbe korita, prag odpornejših kamnin pa premaguje v slapu. In če zdaj z Reko vstopimo v Škocjanske jame, potem bomo čisto drugače, bolj celovito dojemali izjemno podzemsko sotesko.

Zunanje dele jame je dobro poznal že Valvasor. Morda se kdo prizanesljivo nasmehne, ko vidi fantastično nazobčane skale na bakrorezu Škocjanskih jam v Slavi vojvodinje Kranjske. Toda, če se omejimo na dejstva, se vse prav osupljivo ujema. Verjetno je Valvasor narisal skico, vse druge podrobnosti pa je dodal bakrorezec, ki si je dal duška, da je izpolnil sliko. Valvasor je tudi vedel, da Reka potem, ko izgine v Škocjanskih jamah, spet izvira kot Timav pri Devinu. Primerja tudi Reko in Ljubljano, dve "sestrski" reki,



Venerini laski (*Adiantum capillus-veneris*)  
foto: P. Skoberne

spreminjalki in "potapljalki", ki sta si po teh lastnostih podobni, hkrati pa različni, saj teče Reka v Jadransko morje, Ljubljana pa teče v Črno morje.

Premalo tudi poudarjamo dejstvo, da so krasoslovci opisali udorno dolino prav iz Škocjanskih jam; še več, izraz "dolina" je uveljavljen v mednarodni kraški terminologiji. Zato me vedno znova vznemirja, kadar prevajalci spremenijo udorno "dolino" v "valley". Saj že kraško vsaj malo izobraženi tujci sprašujejo na razgledišču: "Is this dolina?" Takšno vprašanje je

prav lepa iztočnica, da se malo pohvalimo, kako s slovenščino lahko obogatimo tudi kakšen drug jezik. Morda skromna zamenjava za "fool cool" in druge besede, ki vdirajo v naš jezik. Bodimo vsaj malo ponosni na tisto, kar izvira iz naših krajev!

Pa se vrnimo k avriklju!

Zakaj je taka posebnost, ko je vendarle zelo pogosten v Alpah in predgorju? Zanimivo je predvsem to, da uspeva ta alpska rastlina zunaj območja svoje običajne razširjenosti. In če pozorneje pogledamo, bomo videli, da delajo avriklju v Škocjanskih jamah družbo tudi druge alpske rastline, na primer kamnokreči.

Seveda se takoj ponuja vprašanje, zakaj je prav v Škocjanskih jamah otok alpskega rastlinstva? V obeh Dolinah, Veliki in Mali, se nabira jezero težkega hladnega zraka, zato so v njunem spodnjem delu podnebne razmere podobne alpskim in so omogočile, da so se tod alpske vrste ohranile še vse iz obdobj, ko so bile zaradi poledenitve na tem območju splošno razširjene. Takšnim rastlinam pravimo ostanki ali relikti.

Toda zelo blizu alpskim rastlinam rastejo v Veliki dolini sredozemske vrste, kot so, na primer, venerini laski (*Adiantum capillus-veneris*). Ta nežna praprotnica gotovo ne bi mogla preživeti že običajnih kraških vremenskih razmer, kaj šele nizke temperature, ki nastajajo v jezeru hladnega zraka! Pa vendar dobro uspeva v Škocjanskih jamah, toda le na stropu Schmidlove jame. Pod njenim stropom namreč izhaja pozimi na prosto lažji topli zrak, saj vemo, da je v jami stalna temperatura okrog 12 stopinj C. Dovolj, da omogoča preživetje v kritičnem času.

To nenavadno srečevanje alpskih in sredozemskih rastlin pa ni edina botanična posebnost Škocjanskih jam. Jeseni zacveti primorska preobjeda (*Aconitum anthora*), katere edino zanesljivo potrjeno nahajališče v Sloveniji je prav okolica Škocjanskih jam, verjetne pa so tudi potrditve rastišča v dolini Suhe in še kje drugje.

Škocjanske jame so tudi rojstni kraj odkritja Justinove zvončnice (*Campanula justiniana*). Imenuje se po odkritelju, slovenskemu botaniku Rajku Justinu. Klasično nahajališče ima na tem območju še ena rastlina. Tržaški botanik Pignatti, specialist za zlatice, je opisal Pospichalovo zlatico (*Ranunculus*

*pospichalii*), ki jo zaenkrat poznamo samo iz Škocjanskih jam.

Med ogroženimi rastlinami, navedenimi v slovenskem Rdečem seznamu, je treba omeniti še dve: rdečeploдни brin (*Juniperus oxycedrus*) in dokaj redek bršljanov pojalnik (*Orobancha hederæ*), ki je popolnoma rjav. Ker je brez listnega zelenila, ne more, kakor zmora to večina drugih rastlin, sam izdelovati hrano, ampak jo s posebnimi sesalnimi koreninami črpa iz drugih rastlin. Pri tem je zelo izbirljen, saj zajeda izključno samo bršljan.

Že ta skop pregled dokazuje, da je na območju Škocjanskih jam veliko zanimivosti. Pri tem nisem omenil arheološko znanih točk, kot sta, na primer, Tominčeva jama in Jama na Prevali, niti ruševin gradiča Školja, arhitekturno zanimivih naselij Matavun, Škocjan in Betanja ali cerkvice sv. Kancijana, po kateri se imenuje vse območje Škocjan.

Škocjanske jame so vredne svojega mesta v Seznamu Unescove svetovne dediščine in temu primerno naj bo tudi ponudba za obiskovalce. Namenoma sem napisal obiskovalci in ne turist! Turiste, ki si hočejo le mimogrede in površno ogledati svetovno dediščino, lahko zadovoljimo s hitrim ogledom podzemeljskega dela jame; te zadržimo v Sprejemnem centru, kjer pa tudi morajo kaj več kot sedaj zvedeti o jami. Drugim obiskovalcem lahko ponudimo z ogledom zunanjih del bistveno več. In za te goste se odprejo Škocjanske jame kot školjka z biserom. V ta del ponudbe se lahko vključijo domačini in si zagotovijo preživetje tudi s turizmom. To ne pomeni le oddajanje sob in nudenje gostinskih storitev, ampak pomeni tudi sodelovanje pri vodenju obiskovalcev in upravljanje zavarovanega območja, pridelovanje hrane ter pijače in podobno.

**Prenovljena Gambočeva hiša in zavarovanje območja na republiški ravni dajeta upanje in možnosti za nov zagon, da Škocjanske jame dosežejo raven, dostojno svetovni dediščini tako s ponudbo kakor tudi z zagotovitvijo ohranitve njenih vrednot.**



Pred skoraj sto leti...

# SIGMUND FREUD

## V ŠKOCJANSKIH JAMAH

**Sigmund Freud (1856-1939),**

**svetovno znani zdravnik - psihiater, utemeljitelj psihoanalize, metode za preučevanje in zdravljenje duševnih motenj, je v aprilu 1898 obiskal obe naši jami, najprej Divaško jamo in nato še Škocjanske jame. Ta svoj obisk je opisal v pismu 14. aprila 1898 svojemu prijatelju Wilhelmu Fliessu.**

**Jožko Žiberna**

dipl. pravnik - 1000 Ljubljana, Erjavčeva cesta 22

Iz pisma izhaja, da se je Freudov obisk začel v Gorici, da je obiskal Oglej in Videm ter nato prišel skozi Gradež in Devin v Divačo. Tam je prenočil in šel naslednji dan z vodičem Tentavo, znanim jamarjem Gregorjem Žiberno (1855-1929), v Divaško jamo, popoldne pa si je ogledal še Škocjanske jame.

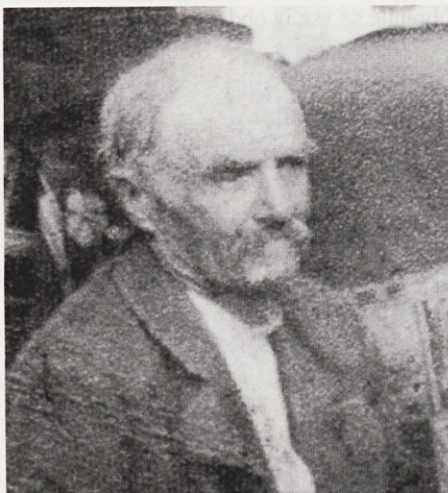
To svojo pot in ogled jam opisuje sicer kratko, a zelo slikovito in za nas zanimivo. Med drugim je zapisal:

“V Divačo sem prišel zvečer in nato tu prenočil. Naslednji dan, bil je ponedeljek, sem si v spremstvu vodiča ogledal kake četrte ure od postaje oddaljeno Rudolfovo jamo (*Tako se je takrat pod Avstrijo imenovala Divaška jama, ki je pod Italijo dobila drugo ime, spet po nekem princu, Grotte di Umberto Sottocorona, dokler ni končno dobila današnje ime!* - op. J.Ž.). Je polna kapnikov, velikih stebrov, stolpastih kolačev, od zgoraj visečih čekanov, šunk in peruti”.

Vsekakor čuden in svojevrsten opis, kakršnega nismo vajeni!

Kot vse kaže, pa je Freuda bolj kot sama jama zanimal vodič, to je Tentava. V pismu v nadaljevanju piše, da je bil zanj najbolj zanimanja vreden vodič, ves omotičen od alkohola, vendar popolnoma zanesljiv, poln humorja in živahen. In nadaljuje:

“On je odkril jamo... Vsekakor je to propadli genij, ki je ves čas govoril o svoji smrti, s svojih sporih z duhovniki in o



*Jamarski vodič Gregor Žiberna - Tentava*

svojih osvajanjih v tej podzemni državi”. Freud piše, da je bil ta mož že v 37 jamah na Krasu, in nadaljuje: “V njem sem spoznal nevrotika in njegovo konkvistadorsko (osvajalstvo - op. J.Ž.) ocenil kot erotično enakovrednost (*v izvirniku: ekvivalent* - op. J.Ž.). To je potrdil nekaj minut potem, ko ga je Aleksander (*eden izmed sopotnikov* - op. J.Ž.) vprašal, kako daleč lahko pridemo v jamo, ta pa mu je odgovoril: To je kot pri devici; čim globlje gremo, tem lepše je...!”

Vsekakor je eno in drugo, sopotnikovo vprašanje in Tentavin odgovor, čisto po Freudovsko, kakor je veliki psioanalitik tudi ocenil Tentavo.

In Freud potem nadaljuje v svojem pismu, kako bi mož rad enkrat prišel na

Dunaj, da bi v muzeju našel zgleda za poimenovanje svojih kapnikov. In, ko končuje ta del pisanja, dodaja, da je svojega velikega “divaškega lumpa” poplačal z zlatnikom, ki ga bo lahko hitro zapil.

Pri tem je treba pripisati, da je Tentava - Gregor Žiberna gladko govoril nemško in italijansko in da je bil kot vodič v Divaško jamo zelo iskan. On je tudi dal vsem večjim kapnikom in posebnostim v njej lepa slovenska imena. Ko so pozneje Italijani po zasedbi Krasa kapnike lomili in jih odnašali, je nekoč dejal: Kapnik na prostem je kot utrjana roža: usahne in izgubi svoj čar!

Popoldne istega dne je Freud obiskal še Škocjanske jame, o katerih piše: “So grozljiv naravni čudež s podzemno reko, ki teče skozi ogromne čudovite oboke, s slapovi, s kapniki, z nočjo in s spolzkimi potmi, zavarovanimi z železnimi ograjami. Pravi Tartarus (*grško: podzemlje* - op. J.Ž.)! Če je videl Dante kaj podobnega, ni potreboval za svoj Pekel nobenega fantazijskega truda”.

V Škocjanskih jamah so bili, kakor končuje svoj kratek opis Sigmund Freud, kakšne tri ure.

Vsekakor se Freudov opis Škocjanskih jam, čeprav kratek, ujema z opisi številnih drugih znamenitih ljudi, ki so jih obiskali. In nič čudnega ni, če so sedaj vpisane v Unescov Seznam svetovne dediščine!





Po sledeh krajev in cerkva...

# NA SLOVENSKEM JE VEČ ŠKOCJANOV



**Mag. Dušan Novak**

dipl. inž. geologije, 1000 Ljubljana, Smoletova 15

S.R. (1964) omenja na Slovenskem sedem Škocjanov. S pomočjo Krajevnega leksikona in topografskih kart sem leta 1982 opisal (Novak, 1982) 15 cerkva, posvečenih sv. Kancijanu, Keber (1988) pa omenja 25 takih lokacij. Ime naj bi se nekdanj, v preteklosti, bolj uporabljalo tudi kot lastno ime. Šematizem ljubljanske nadškofije navaja le cerkve v Kranju, na Ježici, v Mirni peči, na Podreči ter Škocjan pri Novem mestu in Škocjan pri Turjaku. Roberti in Tavano (1978) omenjata v Sloveniji 23 cerkva s tem imenom, 8 župnijskih in 15 podružničnih.

## Škocjani in cerkve sv. Kancijana na slovenskem narodnostnem ozemlju

Na slovenskem narodnostnem ozemlju je 10 Škocjanov in precej cerkva z imenom sv. Kancijana ali z oltarjem oziroma slikami, posvečenimi temu svetniku. Kraji z imenom Škocjan so: Škocjan ob Soči, Škocjan pri Divači, Rakov Škocjan, Škocjan pri Truskah, Škocjan pri Blanci, Škocjan pri Dobu, Škocjan pri Koprju, Škocjan pri Šmarjeti, Škocjan pri Turjaku ter na avstrijskem Koroškem Škocjan pri Goričah in Škocjan pri Velikovcu. Cerkve sv. Kancijana so: v Breznici pri Žireh, v Gornjih Jesenicah pri Mokronogu, na Ježici na severu Ljubljane, na glavnem trgu v

### Ob odprtju

Studenške jame leta 1963 je

Stane Stražar napisal:

“... “Studenška jama je oddaljena od Škocjana le pet minut.

V zvezi z imenom bi opozoril na dejstvo, da stojijo cerkve Sv. Kancijana na krajih, kjer vode v velikih množinah izvirajo ali kjer je več podzemeljskih jam.

Tudi naš Škocjan stoji na takem svetu...” Dr. Ivan Gams je leta 1979 napisal, da so ob posvetitvah kulturnih objektov sv. Kancijana v ozadju še nepojasneni razlogi in povezave med tem svetnikom in vodnimi jamami oziroma vodnimi pojavi nasploh.







Kranju, na Kremenu v Henini v Lahovem grabnu, v Mirni peči, v Podreči pri Mavčičah na Sorškem polju, v Rakovem Škocjanu, v Rečici ob Savinji, v Škocjanu pri Blanci, v Škocjanu pri Dobu, v Škocjanu pri Šmarjeti ob reki Radulji, v Škocjanu pri Soči, v Škocjanu pri Truškah v dolini reke Dragonje, v Škocijanu pri Velikovcu in nad vasjo Vrzenec blizu Ljubljane. V Planini v Vipavski dolini je cerkev sv. Kocjana. V Škocjanu pri Kopru je nekdanja stala na pokopališču kapelica sv. Kancijana. V cerkvi v Gorenjem jezeru pri Cerknici je posvečen sv. Kancijanu stranski oltar. V dolini reke Raše pa je pri Mahničih, ob cesti Kazlje-Štjak, zapuščena cerkev sv. Antona s podobo sv. Kancijana na oltarju.

V nadaljevanju predstavljamo z opisi Škocjane in cerkve sv. Kancijana ter druge zanimivosti v zvezi s tem imenom na Krasu in na njegovem obrobju; kje vse so naselja in cerkve s tem imenom po Sloveniji in na slovenskem narodnostnem ozemlju, pa kaže objavljeni zemljevid! Skoraj pri vsakem izmed naštetih Škocjanov in pri cerkvah sv. Kancijana oziroma nabožnih objektih z imenom tega svetnika naletimo na vodo ali na kraški pojav!

## Škocjan ob Soči

Škocjan, naselje na levem bregu Soče v Italiji - nekdanja je ta reka tekla drugod - je pripadal oglejski mestni okolici. V prvih desetletjih 4. stoletja so tod odkrili nagrobno ploščo mučencu Protu, v šestdesetih letih tega stoletja pa tudi starokrščansko baziliko z grobom mučencev Kancijanov (Roberti, 1978). V srednjem veku so to naselje imenovali "vas svetih Kancijanov", kot to dokazuje dokument iz leta 819 (Bertacchi in drugi, 1991). Nadžupnijska cerkev v Škocjanu ob Soči je bila zgrajena leta 1593 na kraju, kjer je stala starokrščanska bazilika. Predelana je bila v 18. stoletju. Na glavnem oltarju so podobe Kancija, Kancijana in Kancijanile. Škocjan je že stara romarska vas. Med bližnjimi vasi je Turjak (Turiaco)!

## Škocjan pri Divači

Vzhodjugovzhodno od Divače je manjše gručasto naselje - vasica z imenom



*Mučenci Kancij, Kancijan in Kancijanila na glavnem oltarju nadžupnijske cerkve v Škocjanu ob Soči*

Škocjan. Pod vasjo ponikuje Notranjska Reka v znane Škocjanske jame. Sredi vasi se odpira brezno Okroglica, ki sega do velike Mahorčičeve jame. Vasico, ki je značilna kraška naselbina, z vseh strani obdajajo jame. Taka, z vseh strani zavarovana lega, je bila ugodna tudi za naselje iz prazgodovine. Cerkev pa je iz leta 1603.

Upodobitev Škocjana je J.V. Valvasor objavil v drugi knjigi Slave Vojvodine Kranjske, ki ji je bil dal naslov Kratka topografija, in je bila priprava na naslednjo, popolnejšo. V 57. poglavju je pisal o "notranjskih vodah, ki teko pod zemljo". Pozornost je namenil Reki in ponažil njen podzemeljski in nadzemeljski tok tudi na sliki (Bogataj, 1989). Ta pojav, ponikovanje, je Valvasorja tako prevzel, da je vodi "sledil" vse do Devina, kjer priteče spet na površje kot Timava. Površinskemu toku je, razumljivo, namenil več prostora kot podzemeljskemu in Škocjanskim jamam.

Škocjanske jame so bila leta 1981 zavarovane kot naravni in kulturni spomenik, leta 1986 pa so bile vpisane v Unescov Seznam svetovne dediščine.

Na vaškem pokopališču v Škocjanu so pokopani vsi domačini, ki so sodelovali v raziskovanju Škocjanskih jam, in raziskovalec A. Hanke, pokopan leta 1893.

## Rakov Škocjan

Kapelica, posvečena sv. Kancijanu, je že v Valvasorjevem času stala v gozdovih nad Velikim naravnim mostom. Med drugim je zapisal: "... Nad votlino, to je na gori ... stojita dve cerkvi, ena manjša, druga večja, s hišo; večja ... je cerkev sv. Kancijana, manjša ... pa svetega Benedikta..." Isti avtor obnavlja legendo, po kateri naj bi dobila Tkalcova jama po pripovedovanju kmetov ime po nekem tkalcu, ki je imel v jami svojo delavnico. In ko je nekoč delal celo na sam praznik sv. Kancijana, je zaradi takega greha vanj dahnili zli duh in vse spremenil v kamen.



28. novembra 1996  
v Sprejemnem centru v Matavunu

# STROKOVNO POSVETOVANJE O ŠKOCJANSKIH JAMAH IN OKROGLA MIZA

## Potek posveta in okrogle mize

Ob deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine bo v četrtek, 28. novembra 1996, v Sprejemnem centru v Matavunu nad Škocjanskimi jamami strokovno posvetovanje z okroglo mizo revije Kras. Udeleženci bodo poročali o znanstvenih in drugih raziskavah na zavarovanem ozemlju Škocjanskih jam v zadnjih desetih letih. V pogovoru za okroglo mizo po posvetovanju pa bodo razpravljali o uresničevanju Zakona o Regijskem parku Škocjanske jame.

Posvet in okrogla miza sta sklepni dejanji zaznamovanja desete obletnice vpisa Škocjanskih jam v seznam svetovne dediščine, saj je vpis pomemben za našo naravno in kulturno dediščino, za prebivalce Škocjanskega Krasa, za občino Divača in za Republiko Slovenijo.

Dopoldanski del posveta se bo začel ob 9. uri in trajal do 13. ure, popoldne pa se bo posvet nadaljeval ob 15. uri in končal ob 17,30. uri. Okrogla miza se bo začela ob 18. uri in končala ob 19. uri.

Prispevke poročevalcev smo razporedili v tri vsebinske sklope. Vsak poročevalec bo svoj prispevek predstavil v desetminutnem prikazu. Prikazom bo v vsakem vsebinskem sklopu sledila razprava.

V tem delu revije Kras so, skladno z objavljenim urnikom posveta in zaporedjem poročil predvidenih poročevalcev, objavljeni izvlečki z naslovi, avtorji in s podatki o avtorjih.

Prispevke s posvetovanja in pogovora za okroglo mizo s ključnimi besedami, z izvlečki in s povzetki v angleškem jeziku bomo objavili v posebnem zborniku, ki bo izšel v prvi polovici leta 1997 kot dvojna številka revije Kras, obsegal pa bo približno 400 strani.



# Urn timer posveta in okrogla miza

9,00-9,30

Začetek posveta

s pozdravnimi nagovori

9,30-9,40

*Mag. Daniel Rojšek, Peter Skoberne:*

Poklon spominu na Rada Smerduja

9,40-9,50

*Rado Smerdu:*

Projekcija filma "Jama Brimšča"

## I. vsebinski sklop:

### Regijski park Škocjanske jame ter varstvo naravne in kulturne dediščine

9,50-10,00

*Mladen Berginc:*

Pomen Zakona o Regijskem parku

Škocjanske jame

10,00-10,10

*Prof. dr. Ana Barbič:*

Regijski park Škocjanske jame -

zgodba o treh vaseh

10,10-10,20

*Blanka Bartol:*

Varstvo krajine

10,20-10,30

*Boris Deanovič*

Potenciali stavbne dediščine

v okviru Regijskega parka

Škocjanske jame

10,30-10,40

*Zvezdana Koželj:*

Kulturna dediščina

in varovana območja

10,40-10,50

*Zofija Klemen-Krek:*

Unesco in varovanje naravne

ter kulturne dediščine

10,50-11,00

*Mag. Ljubo Lah:*

Regijski park Škocjanske jame

v odnosu do preostalega Krasa

11,00-11,15 - odmor

11,15-11,25

*Dr. Darko Likar:*

Arhitekturni pogledi na kulturno

dediščino v Regijskem parku

Škocjanske jame

11,25-11,35

*Miloš Mozetič:*

Neznaten objekt velikega pomena -

skedenj v Škocjanu

11,35-11,45

*Dr. Anton Prosen:*

Zavarovana območja

kot podlaga za sonaravni razvoj

11,45-11,55

*Mag. Peter Turk:*

Arheološka najdišča Škocjana

in okolice

11,55-12,10 - razprava

## II. vsebinski sklop:

### Naravoslovne raziskave Krasa

12,10-12,20

*Matej Bezeljak:*

Velika in Mala Kaščakova jama

12,20-12,30

*Dr. Bogdan Jurkovšek:*

Fosili južnega dela Krasa

12,30-12,40

*Mag. Martin Knez:*

Raziskovanje Velike doline

(Škocjanske jame)

12,40-12,50

*Mag. Janja Kogovšek:*

Značilnosti prenikajoče vode in

izločanje sige v Škocjanskih jamah

12,50-13,00

*Dr. Andrej Kranjc:*

Rezultati raziskovalnih projektov

Škocjanskih jam

13,00-15,00 - kosilo

15,00-15,10

*Mag. Andrej Mihevc:*

Nekaj rezultatov 230U/234Th

datacij sige iz Hankejevega kanala

v Škocjanskih jamah

15,10-15,20

*Slavko Polak:*

Ornitološko ovrednotenje

slovenskega matičnega Krasa

15,20-15,30

*Prof. dr. Boris Sket:*

Kaj vemo o podzemeljski vodni favni

Škocjanskega Krasa?

15,40-15,50

*Dr. Tadej Slabe:*

Kraški pojavi, odkriti pri gradnji

avtoceste ob Škocjanskih jamah

15,50-16,05 - razprava

## III. vsebinski sklop:

### Človek in kras

16,05-16,15

*Dr. Branka Berce-Bratko:*

Človek in kras ter biosferno območje

16,15-16,25

*Mag. Lidija Globevnik,*

*dr. Ana Barbič, Tomaž Cunder,*

*dr. Lojze Čampa,*

*dr. Mitja Kaligarič, Andrej Sovinc:*

Brkini in Čičarija -

celostno vrednotenje

16,25-16,35

*Mag. Irena Rejec Brancelj:*

Vplivi poselitve in gospodarstva

na okoljevarstvene poteze Reke

16,45-16,55

*Aleksandra Ožbolt,*

*Agnes Šömen Joksič, Oliver Bajt:*

Ranljivost kraških virov pitne vode

16,55-17,05

*Mag. Daniel Rojšek:*

Velika voda-Reka - Kraška reka

17,05-17,15

*Barbara Vidmar, Monika Jurman,*

*mag. Robert Turk:*

Krajinski park Kraški rob

17,15-17,30 - razprava

17,30-18,00 - odmor

18,00-19,00

## Okrogla miza revije Kras

Zakon o regijske parku Škocjanske jame imamo. Kaj zdaj?



Memorialni prispevek

# POKLON SPOMINU NA RADA SMERDUJA

Daniel Rojšek, Peter Skoberne

Rado Smerdu (1949-1984) je bil izjemna osebnost. Prijatelji se ga spominjamo kot požrtvovalnega tovariša in vedrega kolega, ki je bil vedno pripravljen nesebično priskočiti na pomoč. Bil je profesor biologije, poklicno se je ukvarjal z varstvom narave, in tudi s srcem je bil naravoslovec z izjemno razvito raziskovalno vmeno. Med pripravami na raziskovanje Korit Mlinarce se je smrtno ponesrečil in številni načrti so ostali nedokončani. Med deli moramo omeniti njegove odlične naravoslovne filme.

V gimnazijskih letih se je Rado Smerdu z jamarji začel podajati v kraško podzemlje, ki ga je od srca vzljudil. Veselje pa je tudi njemu kalil neprimeren odnos posameznikov in nekaterih ustanov do

nenavadnih kraških pojavov; najbolj boleče je bilo uničevanje sigovih tvorb in onesnaževanje jam in brezen. V Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije je uvrstil veliko kraških pojavov, nasploh pa si je pri svojem poklicnem delu in tudi drugače prizadeval za varstvo in ohranitev jam in brezen.

Odlok o zavarovanju Škocjanskih jam (U.I. SRS 17/80 z dopolnitvama) sodi med najpomembnejše pravne akte, nastale na Smerdujevo pobudo in z njegovo pomočjo. Njegova je bila tudi pobuda za vpis škocjanske naravne in kulturne dediščine v Seznam Unescove svetovne dediščine, česar pa, žal, ni dočakal.

Iz prispevka se spozna, kako je prišlo do pobude za vpis škocjanske dediščine v Seznam Unescove svetovne dediščine, projekcija diapozitivov pa pokaže utrinke iz življenja Rada Smerduja. Prispevek dopolnjuje še projekcija Smerdujevega filma o jami Brimščici.

*Mag. Daniel Rojšek, prof. geog. in dipl. etn., Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, 5000 Nova Gorica, Delpinova 16*  
*Peter Skoberne, dipl. biol., Ministrstvo za okolje in prostor - Uprava za varstvo narave, Sektor za varstvo narave, 1000 Ljubljana, Vojkova 1/b*

varstveni status tega območja, če se v bojazni pred sramoto v mednarodni javnosti, ki je že opozarjala na dolgoletno oklevanje, ne bi pred tremi leti povezali nekateri takratni sežanski občinski možje, strokovnjaki ter pristojne državne upravne službe v skupni ideji o nujnosti ustrezne zakonodajne ureditve. S tem je bil postavljen temelj za uspešno uresničitev zastavljenega projekta o razglasitvi parka, to je tvorno, odprto in stalno sodelovanje lokalne skupnosti, strokovnih služb in pristojnih državnih organov v tej nalogi.

Z uspešno, čeprav zelo dolgotrajno pripravo in s sprejetjem zakona je bil storjen izjemno pomemben korak pri dograjevanju institucionalnega varstva narave v Sloveniji. Zavarovano območje Škocjanskih jam je namreč prvi regijski park pri nas, z vsemi rešitvami, ki bodo nedvomno dolgoročno vplivale na podobne nastajajoče parke drugod. Poleg posebnih izpeljav, nujnih zaradi značilnosti območja, so splošnejšega pomena predvsem tiste, ki zadevajo obveznosti države za zagotavljanje varstva takega parka zaradi nacionalnega pomena tega prostora in ki odpirajo možnosti za izboljševanje življenjskih razmer domačega prebivalstva. Doslej so bile to vedno najbolj sporne, nedorečene in zato tudi premalo učinkovite rešitve, ki pa so ključnega pomena za resnično uveljavljanje parkovnega varstva.

Petnajst let za Triglavskim narodnim parkom in Spominskim parkom Trebče so Škocjanske jame prvi novi park na državni ravni, kar je nedvomno prelomna odločitev glede na več kot desetletno politično usmeritev v izogibanje tovrstnim odgovornostim na najvišji ravni. Jasno je namreč, da brez tvorne politike države o varstvu narave - za kar so za kakršenkoli dosežek nujne povezave in usklajeno delovanje vseh njenih sektorjev - naravnih parkov ni možno, niti pošteno, še manj pa racionalno prepuščati ali celo nalagati na pleča lokalnim skupnostim. Ob vsem pa ima posebno težo sprejetje dokumenta o ustanavljanju in upravljanju naravnih parkov v Sloveniji, ki ga je Državni zbor obravnaval vzporedno s sprejemanjem predloga tega zakona. S tem je nastal dogovor o sistemu zavarovanih območij

## I. vsebinski sklop:

### Regijski park Škocjanske jame

### ter varstvo naravne in kulturne dediščine

# POMEN ZAKONA O REGIJSKEM PARKU ŠKOCJANSKE JAME

Mladen Berginc

Škocjanske jame so naravna znamenitost svetovnega pomena. Od leta 1986 so vpisane v Unescov Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine. Državni zbor Republike Slovenije je 1. oktobra 1996 sprejel zakon o zavarovanju te znamenitosti kot regijski park in tako zagotovil primerno varstvo tega območja predvsem z vidika državne odgovornosti.

Svetovni pomen Škocjanskih jam je odločilno prispeval k uzakonotvi njihovega varovanja, pri čemer ne smemo pozabiti tudi varstvenega režima naravnega spomenika, ki ga je Občina Sežana z odlokom razglasila leta 1980. Verjetno bi kljub pogojem, ki so bili določeni ob vpisu v svetovni seznam naravne in kulturne dediščine, še dolgo čakali na ustrezni pravni



narave v Sloveniji in o njihovem statusu, ki izhaja iz mednarodnih standardov na tem področju, da jih bomo lahko primerjali z vsemi drugimi v Evropi in zunaj nje. Postavljena so tudi osnovna izhodišča za njihovo upravljanje in financiranje ter nakazane možnosti za sistemsko-ekonomske stimulacije, namenjene lokalnemu prebivalstvu. Glede tega je posebej pomembna možnost, da bi zavarovana območja v obliki parkov lahko pomenila eno izmed možnih oblik razvoja in ustvarjanja boljših razmer za življenje in delo ljudi v odmaknjenih, ruralnih in gospodarsko neperspektivnih območjih Slovenije. V tem dokumentu so tudi določena pomembnejša območja, ki jih je v bodoče treba zavarovati z parkovnimi naravovarstvenimi sistemi.

## REGIJSKI PARK ŠKOCJANSKE JAME - ZGODBA O TREH VASEH

Ana Barbič

Zakon o Regijskem parku Škocjanske jame je nastal iz obveze zavarovati jame z okolico kot svetovno naravno in kulturno dediščino (UNESCO, 1986), hkrati pa je vnesel nemir med prebivalce Matavuna, Škocjana in Betanje, ki so v njem videli predvsem omejevanje lokalnega razvoja. Šele odločitev domačinov, da sodelujejo v dogajanjih, vezanih na pripravo zakona, in akcije, namenjene obveščanju in ozaveščanju o njihovi vlogi in rabi naravne in kulturne dediščine parka, jih je prepričala o koristnosti omenjenega zakona. Opravljene raziskave so pokazale, da predstavlja 69 prebivalcev, ki živijo v 23 gospodinjstvih, številčno skromen razvojni potencial. Bolj spodbudne so njihove starostna, predvsem pa izobrazbena in poklicna struktura ter dejstvo, da so prebivalci treh vasi konec leta 1993 ustanovili svoje turistično društvo. To v komuniciranju z

Mali Regijski park Škocjanske jame, ki nam ga je s skupnimi napor države in lokalnih skupnosti končno le uspelo postaviti na domačo in mednarodno naravovarstveno prizorišče, je le majhen korak za državo, vendar velik za slovensko institucionalno varstvo narave. Obenem ima prav ta park zaradi svoje majhnosti in obvladljivosti vse možnosti, da postane resnično dober primer ohranjanja narave in varstva kulturne dediščine, zglednega sožitja med njima in povezanosti v trajnostno naravnem razvoju tega enkratnega prostora.

*Mladen Berginc, dipl. prav., državni podsekretar,  
Ministrstvo za okolje in prostor, 1000 Ljubljana,  
Župančičeva 6*

državo zastopa njihove interese, hkrati pa opravlja več dejavnosti, namenjenih ureditvi vasi in obnovi "stare šole", ki že služi potrebam društva, vaše skupnosti in posameznih interesnih skupin. Program, ki so ga skupaj s Turističnim društvom Škocjan v letih 1994-1996 opravili strokovnjaki in študentje, obsega: predavanja, predlog možnih prostorskih ureditev in razvoja območja regijskega parka, identificiranje omrežja povezav med domačini ter predstavitev njihovega videnja prihodnjega razvoja območja predvsem v povezavi s turizmom. Kot strategije reševanja problemov in konfliktov, do katerih nujno prihaja v obdobju intenzivnih dogajanj, pa je ponujen akcijski načrt prihodnjega dela.

*Prof. dr. Ana Barbič, dipl. ped. in psih., Univerza  
v Ljubljani, Biotehniška fakulteta - Oddelek za  
agronomijo, 1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101*

## VARSTVO KRAJINE

Blanka Bartol

Prispevek opredeljuje področja varstva krajine kot poseben razvojni vidik prostora, načine izvajanja ter nakazuje probleme, ki se pri tem pojavljajo. Sprejemljiva raven varstva je vedno družbeni konsenz in jo izražamo z javnim interesom za varstvo. Varstvo in varovanje sta podobna pojma, v povezavi s krajino pa zadevata različna področja: medtem ko pojem varstvo označuje dejavnost varstva zatečenih prvin ali stanj, ki jih v postopku prepoznavanja opredelimo kot pomembne in varstva vredne, pojem varovanje predstavlja kontinuiran proces vgrajevanja varovalnih meril v načrtovanje ali opravljanje neke druge dejavnosti, lahko tudi varstvene. Varstvo predstavlja kulturno razsežnost, saj gre za vrednostni odnos do naravnih in kulturnih značilnosti prostora. Najpogosteje se uveljavlja po neposrednem, rezervatnem varstvu v obliki organizirane dejavnosti, ki jo spremlja vrsta antropogenih posegov, neglede na to, ali varujemo biotope ali kmetijsko krajino.

Zaradi specifičnih značilnosti pri varstvu krajine obravnavamo dva njena pola: naravni in kulturni. Krajina je živ organizem, ki ga ni mogoče konzervirati. V njej se izraža na eni strani naravna moč žive sile, na drugi strani pa se izraža uporabna vrednost sestavin krajine. Ta se v času spreminja; včasih je predstavljala osnovo za preživetje ljudi, sedaj pa krajina postaja vse bolj pomembna prvina rekreacije, turizma in varstva kot dejavnosti. Povečan interes drugih dejavnosti za krajino neredko pokaže na problem v zvezi z vzdrževanjem kvalitet krajine, ki jo želimo varovati. Kmetijstvo in gozdarstvo kot dve primarni dejavnosti, ki sta temeljna vzdrževalca razmerja "bolj naravno: bolj kulturno", nastopata naenkrat v službi javnega interesa za varstvo krajine.

Varstvo je način razvoja, ki je lahko v nasprotju z drugimi razvojnimi opredelitvami. Različne interese predstavljata že na videz neproblematični področji.



ki obe predstavljata varstvo: varstvo naravne dediščine in varstvo kulturne dediščine. Interesi obeh so lahko v nasprotju zaradi narave oziroma predmeta varovanja in uporabljenih varstvenih postopkov. Ker je varstvo družbeni konsenz, je smotno, da ga na ustrezni načrtovalski ravni pravočasno tudi obravnavamo in usklajujemo.

*Blanka Bartol, dipl. inž. arh., Ministrstvo za kulturo - Uprava RS za kulturno dediščino, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 2*

# POTENCIALI STAVBNE DEDIŠČINE V OKVIRU REGIJSKEGA PARKA ŠKOCJANSKE JAME

*Boris Deanovič*

Kraška naselja Škocjan, Betanja in Matavun, ki se nahajajo v varovanem območju regijskega parka, se po razvojnih principih ne razlikujejo bistveno od razvoja ostalih slovenskih podeželskih naselij. Zaradi izseljevanja prebivalstva je kar nekaj domačij zapuščenih in prepuščenih propadu. Preostali prebivalci pa ob opuščanju tradicionalnega načina življenja na Krasu mnogokrat grobo posegajo v prostor, tako s prenovami starejših obstoječih objektov kot tudi z neustreznimi novimi gradnjami.

Proces degradacije naselij nastopa zaradi nepoznavanja kontinuitete razvoja podeželja. Z ustanovitvijo regijskega parka se ponuja priložnost za oblikovanje novih razvojnih programov, ki bodo skrbeli za

varovanje območja in tudi za njegov celostni razvoj. Novi programi pomenijo nove dejavnosti, katere lahko ponudijo tudi boljše življenje prebivalcem, vendar potrebujejo za svoj razvoj prostor.

S prenovo zapuščene stavbne dediščine lahko zadovoljimo delu pričakovanih potreb po prostorih za nove namembnosti. Da bi bila taka prenova uspešna, je treba poiskati načine uvajanja novih programske-vsebinskih izboljšav, ne da bi negativno vplivali na identiteto naselbinskega okolja. Tudi s premišljenimi novimi posegi je mogoče izboljšati obstoječe degradirano okolje in tako zagotoviti novo - višjo kakovost bivalnega okolja.

Za poznani prostor in specifično problematiko, ki nastopi znotraj mejâ regijskega parka, je uporabljena arhitekturna metoda, ki iz poglobljene analize nudi rešitve nastalih prostorskih problemov. Metoda obsega dokumentacijo in analizo širšega zbranega območja s poskusom razumevanja različnih nivojev prostora, njihovih medsebojnih povezav in soodvisnosti (od detajla in arhitekturnih členov, prek stavbe in stavbne parcele do kulturne krajine). Dobljena izhodišča uporabimo pri ponovni oceni in vrednotenju prostora. Projekcijo možnega razvoja preverimo z isto metodo.

Tovrstni način dela prerašča dosednji odnos do kulturne dediščine, ki je izhajal iz pasivnih varstvenih ukrepov. V obravnavo vključuje potenciale stavbne dediščine in novejših objektov.

*Boris Deanovič, abs. arh., Fakulteta za arhitekturo, 1000 Ljubljana, Zoisova 12*

# KULTURNA DEDIŠČINA IN VAROVANA OBMOČJA

*Zvezdana Koželj*

Prispevek opredeljuje vlogo dejavnosti za varstvo kulturne dediščine v območjih zavarovane krajine oziroma v

parkih, ki vsekakor presega običajne delovne postopke. Izpostavlja vlogo etnologa-konservatorja s poudarkom na pomenu temeljnih raziskav izbranega območja kot osnove za načrtovanje obsega, vsebine, prezentacije dediščine, upravljanja, skratka za načrtovanje celovitega razvoja zavarovanega območja.

*Zvezdana Koželj, dipl. etn. in um. zg., Ministrstvo za kulturo - Uprava RS za kulturno dediščino, 1000 Ljubljana, Plečnikov trg 2*

# UNESCO IN VAROVANJE NARAVNE TER KULTURNE DEDIŠČINE

*Zofija Klemen-Krek*

S Konvencijo o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine so v Unesco postavili temelje za varovanje izjemnih stvaritev človekovega uma in njegovih rok ter naravnih čudes in lepot. Spoznanje, da mnogi kulturni in naravni spomeniki propadajo zaradi različnih vzrokov, med njimi zaradi rastočih človekovih posegov v naravo in predvsem zaradi mnogih družbenih ter ekonomskih pogojev, je spodbudilo mednarodno skupnost, da je treba te znamenitosti varovati in ohraniti za sedanje in bodoče rodove.

Na osnovi takih razmišljanj je nastala Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, ki jo je sprejela generalna konferenca Unesca 16. novembra 1972 na svojem 17. zasedanju. Od takrat do sedaj jo je ratificiralo 147 držav-članic Unesca in nekaj nečlanic. Med konvencijami, ki so v Unescovi pristojnosti, je največ držav ratificiralo Konvencijo o varstvu sve-



točne kulturne in naravne dediščine. V Seznamu Unescove svetovne dediščine je vpisanih 469 znamenitosti, med njimi 102 naravni znamenitosti, 350 kulturnih znamenitosti in 17 mešanih znamenitosti iz skupno 110 držav.

Konvencijo spremlja poseben medvladni komite, ki ga izvoli skupščina držav-pogodbenc, ki zaseda med generalno konferenco Unesca. Ustanovljen je tudi poseben sklad, v katerega države-pogodbence plačujejo prispevek v višini 1 odstotka članarine Unesco.

Strokovno delo v Unescu je organizirano v tesnem sodelovanju z ICOMOS in IUCN, pred dvema letoma pa je na osnovi sklepa generalne konference Unesca nastal Center svetovne dediščine, v katerem je Unesco združil službe, ki se ukvarjajo z varovanjem svetovne naravne in kulturne dediščine.

Nekdanja SFR Jugoslavija je Konvencijo o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine ratificirala leta 1976, Slovenija pa je postala članica te konvencije s sprejetjem akta o notifikaciji o nasledstvu

leta 1992. Ob sprejetju je dala posebno izjavo, s katero se Republika Slovenija strinja, da so Škocjanske jame vključene v Seznam svetovne dediščine in da bo plačevala predvideni prispevek v sklad svetovne dediščine.

*Zofija Klemen-Krek, dipl. polit., Ministrstvo za znanost in tehnologijo - Slovenska nacionalna komisija za Unesco, 1000 Ljubljana, Slovenska cesta 50*

## REGIJSKI PARK ŠKOCJANSKE JAME V ODNOSU DO PREOSTALEGA KRASA

*Ljubo Lah*

Prispevek poskuša dati posamezne odgovore ali usmeritve na več sklopov vprašanj, ki so sicer različnega značaja in vsebine, so pa bistveni in aktualni v oblikovanju nadaljnjega razvoja Krasa in Regijskega parka Škocjanske jame.

V uvodu je razčlenjen pomen mednarodnih oziroma državnih projektov, ki so vezani na širši ali ožji prostor Krasa. Predstavljeni so nekateri pričakovani pozitivni učinki, ki bi jih bilo mogoče doseči z uresničevanjem in uveljavljanjem posameznih projektov. Ob delu na projektih pa se ponuja priložnost za dolgoročno izoblikovanje razvojne strategije za območje Krasa; seveda ob predpostavki, da bo v prihodnosti prišlo do medsebojnega sodelovanja soudeleženih v projektih: strokovnjakov, lokalnih skupnostmi in predstavnikov državne uprave. Sprejetje zakona o Regijskem parku Škocjanske jame naj bi pomenilo le dosežen pomemben vmesni cilj v varstveno-zaščitnih prizadevanjih. Spodbujanje in usmerjanje ustreznega razvoja na območju parka bo prednostna naloga novega ustanovljenega javnega zavoda. Šele z uspešnim delom tudi na

področju razvoja in izkoriščanja potencialov ožjega in širšega območja bo dejansko upravičena njegova vloga in ustanovitev.

V nadaljevanju razprave je izpostavljeno vprašanje o spodbujanju turizma na Krasu, ki postaja vse bolj pomembna panoga prihodnjega stoletja. Ob varovalno naravnem razvoju, ki bo dajal velik poudarek ohranjanju naravne in kulturne dediščine ter ohranjeni identiteti, je treba uveljaviti omrežje povezav, ki bo omogočalo tržiti glavne turistične privlačnosti Krasa.

Območje regijskega parka bo v prihodnosti odigralo tudi vlogo nekakšnega "pilotskega" (testnega) območja iz različnih vidikov. Zelo pomemben bo vključevanje in motivacija lokalnega prebivalstva v načrtovana prizadevanja parka, preprečevanje in preseganje negativnosti samograditeljske tradicije zadnjih desetletij ter razvijanje ustreznih upravljalških mehanizmov na normativni in stimulatívni ravni.

*Mag. Ljubo Lah, dipl. inž. arh., Fakulteta za arhitekturo, 1000 Ljubljana, Zoisova 12*

## ARHITEKTURNI POGLEDI NA KULTURNO DEDIŠČINO V REGIJSKEM PARKU ŠKOCJANSKE JAME

*Darko Likar*

Desetletnica vpisa Škocjanskih jam v Seznam Unescove svetovne dediščine je priložnost za razmislek o možnostih, ki jih lahko prinese enkratna in neponovljiva dediščina tega območja lokalnemu prebivalstvu, Sloveniji in svetu.

Sam vpis Škocjanskih jam v seznam ni samo visoko priznanje, temveč je hkrati zaveza, da bo kakovosti območja in prebivalcem namenjena posebna, vsestranska skrb udeleženih v projektu.

Ustanavljanje Regijskega parka Škocjanske jame je izziv, da se poleg uveljavljenih metod za varovanja naravne in kulturne dediščine doseže tudi dejanski kakovostni premik (izboljšavo) življenja prebivalcev tega območja.

Nakazan problem pa ni rešljiv brez inovativnih metod v okviru zaznav-



nja, razumevanja in tolmačenja procesov, ki so povezani z življenjem prebivalcev Škocjanskega Krasa (način, kako vidimo stvari, je vir našega načina razmišljanja in delovanja).

Uveljavljena paradigma zahodnega sveta, da sta varovanje (ohranjanje narave, kulturne krajine in spomenikov) in gospodarska rast izključujoča pojava, je vzrok zaostritev, konfliktov in kompromisov s škodljivimi posledicami za okolje in prebivalstvo.

V tem umetno izoblikovanem nasprotju se splošna kriza okolja, svetovnih ter lokalnih razsežnosti odraža tudi v območju Škocjanskega Krasa.

Lepa narava in urejena kulturna krajina sta prednost okolja Škocjanskega Krasa. V naseljih Matavun, Betanja in Škocjan množičen pojav malih, nepremišljenih posegov kaže na to, da so prebivalci oddaljeni od sistemske in strokovne pomoči ter glavnih jeder dogajanj.

Mnogoplastna degradacija naselbinskega dela Škocjanskega Krasa se približuje kritičnemu robu, ki kratkoročno in racionalno ni obvladljiv problem. Problemsko stanje naselbinskega fonda ni več rešljivo parcialno znotraj ta čas uveljavljenih mehanizmov za posege v prostor, v okviru sedanje učinkovitosti obstoječe prostorske zakonodaje in uveljavljene strokovne prakse pristojnih upravnih enot. Rešitev je možna le s celostnimi pristopi in s celovitim strokovnim delom.

Dele celostnega arhitekturnega pristopa smo v Sloveniji lahko preizkusili na številnih primerih. Dosedaj še ni bilo priložnosti v celoti preizkusiti teoretično razvitih modelov, ki vključujejo izboljšane metode interdisciplinarnega pristopa in uveljavitve učinkovite in odgovorne participacije prebivalstva in javnosti, ker taki pristopi zahtevajo širšo strokovno angažiranost ali sodelovanje in poseben status dela na kvalitetno izdelanih simulacijskih modelih (ne več neposrednih poizkusih v prostoru).

Ustanovitev regijskega parka Škocjanske jame je priložnost za stroke, da prebivalcem naselj Matavun, Škocjan in Betanja omogočijo obnovitev kakovostnega razmerja med človekom in naravo. To

pomeni trajni sonaravni razvoj ali odgovorno ravnanje sedanjih generacij kot prispevek prihodnosti.

*Doc. dr. Darko Likar, dipl. inž. arh., Fakulteta za arhitekturo, 1000 Ljubljana, Zoisova cesta 12*

## NEZNATEN OBJEKT VELIKEGA POMENA - SKEDENJ V ŠKOCJANU

*Miloš Mozetič*

Na travniku med Matavunom in Škocjanom stoji neznaten skedenj, čigar slamnata streha se je že podrla. Tako po konstrukciji kot po likovni pojavnosti pomeni posebnost v kraškem in slovenskem stavbarstvu. Prispevek ga želi predstaviti kot nepograšljiv člen v naši stavbni tipologiji. Čeprav kljub svoji neznatnosti in že dolgo trajajoči "neuglednosti" vzbuja zanimanje slikarjev in fotografov, ga ni najti niti v glosarju arhitekturne tipologije. Zato ga avtor imenuje kar: 'prezrt'. Poleg ugotavljanja mesta, ki mu gre, avtor nakazuje tudi velike možnosti, ki se ponujajo, če bi ustrezno razvili ta stavbni tip v smislu racionalne in energetske varčne gradnje, pa tudi pestrejšega oblikovanja.

Spričo povedanega avtor predlaga čim prejšnje ukrepe za obnovo in ustrezno predstavitev tega izjemnega objekta.

*Miloš Mozetič, dipl. inž. arh., 6223 Komen, Gorjansko 94*

## ZAVAROVANA OBMOČJA KOT PODLA- GA ZA SONARAVNI RAZVOJ

*Anton Prosen*

Na območju, za katerega širša strokovna javnost oceni, da bi ga bilo smiselno zavarovati zaradi njegovih izjemnih naravnih in ustvarjenih kvalitiet ter se dogovoriti o načinu njegove izrabe oziroma njegovega gospodarjenja in razvoja, pride vselej do odpora in bojazni prebivalcev, ki na njem stalno živijo. Strokovnjaki, ki se ukvarjamo s prostorom in z načini njegove rabe, imamo pri tem pomembno vlogo ob strokovnem dokazovanju in končno prepričevanju, da imajo zavarovane površine vendar veliko prednost pri bodočem razvoju od intenzivno izrabljenih in degradiranih okolj. Taka okolja države uspešno rešijo in obnovijo z metodami sonaravnih ureditev in razvoja. Izraz 'sonaravni razvoj' nadomeščamo tudi z drugimi izrazi, brez kakršne koli napake pa bi verjetno lahko uporabili besedo spremenljivi razvoj ali trajno-uravnoteženi razvoj. Pod tem pojmom lahko razumemo tak razvoj, ki ne prizadene vsega ekološkega sistema in dolgoročno zagotavlja enak učinek ali ohrani v estetskem pogledu visoko privlačnost določenega življenjskega prostora ali združbe. Cilj vsega naštetega je, da zavarujemo čim več površin, saj imamo v takem prostoru vse pogoje za sonaravni razvoj ob ustreznem vlaganju, vzdrževanju in negi krajine. Izkušnje v svetu in pri nas so vendarle pokazale, da obstajata dve izbiri: napredek ali propad krajine. Zato je treba tudi na zavarovanih območjih uveljaviti metode celostnega načrtovanja prostora.

Danes lahko definiramo prostorsko načrtovanje tudi kot del prostorske ekologije, ki vključuje naravo in družbo.



Brez človeka je tudi krajina oziroma prostor zapisan propadu. Izkušnje kažejo, da ljudje podpirajo zavarovanje in temu ustrezno gospodarijo na takem prostoru, saj se zavedajo prednosti, ki jih ima tak prostor za razvoj nekaterih dejavnosti.

*Dr. Anton Prosen, mag., dipl. geod.-kom. inž.,  
Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo - Katedra za  
prostorsko planiranje, 1000 Ljubljana,  
Jamova cesta 2*

# ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA ŠKOCJANA IN OKOLICE

*Peter Turk*

V arheološki literaturi so pod geslom Škocjan zajeta najdišča, ki so koncentrirana na področju Škocjana ter Velike in Male doline Škocjanskih jam. Pričevanja o človekovih aktivnostih so ohranjena iz najstarejših obdobj prazgodovine, npr. paleolitska orodja iz Ozke špilje ter neolitske in eneolitske keramične najdbe iz Tominčeve jame. Številna najdišča z bogatimi najdbami iz pozne bronaste dobe in železne dobe kažejo, da je bilo to območje centralno mesto za vso kraško regijo. V ta čas datiramo nastanek kaštelirjev Škocjan, Gradišče pri Divači in Volarija. Tedaj prevladujoč način pokopa so žgani grobovi na planih grobiščih. Podatek, da je izmed 12 tovrstnih grobišč, ki jih poznamo na področju matičnega Krasa ter obalnega pasu med izlivom Soče in Istro, kar 5 grobišč s škocjanskega območja, je dobra indikacija o pomenu tega prostora za širšo okolico. Prosperiteto škocjanske skupnosti zlasti med 12. in 8. st. pr.n.š. vrednotimo na podlagi dveh pomembnih najdišč:

1. Velika jama na Prevali (Jama II na Prevali): na dnu brezna so odkrili številne fragmentirane in delno ožgane

bronaste predmete (sulične osti, sekire, meče, čelade in posodje) - očiten ostanek obsežnih daritev, ki so se odvijale nad breznom med 12. in 8. st. pr.n.š.

2. Brežec: na obsežnem grobišču se v nekaj grobovih pojavljajo železne najdbe (nož, rezilo sekire), ki predstavljajo najstarejše železne najdbe v Evropi severno od Grčije.

Obe najdišči nakazujeta močno razslojeno skupnost s številnimi stiki z oddaljenimi regijami.

Navedena najdišča v celoti tvorijo enega izmed najpomembnejših arheoloških kompleksov ne le na Krasu temveč v vsej Sloveniji.

Problemi pri arheološki obravnavi tega območja so povezani z dejstvom, da so večino raziskav arheologi opravili na preho-

du 19. v 20. st. ter sporadično med obema vojnoma in v petdesetih letih. Gradivo je slabo objavljeno, pa tudi težko dostopno. Perspektivo arheološkega preučevanja Škocjana in okolice podajamo v nekaj točkah:

1. Sistematičen študij neobjavljenega gradiva in njegova objava.

2. Moderna izkopavanja izbranih najdišč (predvsem naselbin), za katera imamo le sporadične podatke.

3. Ustrezna obravnava arheološke dediščine v Regijskem parku Škocjanske jame: zaščita najdišč, v primeru posegov vanje pa upoštevanje sodobnih standardov pri arheoloških zaščitnih raziskavah.

*Mag. Peter Turk, dipl. arheo., Filozofska fakulteta -  
Oddelek za arheologijo, 1000 Ljubljana,  
Zavetiška ulica 5*

## II. vsebinski sklop: Naravoslovne raziskave Krasa

# VELIKA IN MALA KAŠČAKOVA JAMA

*Matej Bezeljak*

Kaščakovi jami sta dve od enajstih jam v Škocjanskem jamskem spletu. V javnosti sta skoraj neznani, saj obstaja pisno gradivo le v jamskem katastru. Velika jama je dolga 330 m in 14 m globoka, dolžina Male jame je 20 m, globina pa le 3 m. Odkril ju je jamar in škocjanski jamski vodnik Boris Žnidaršič, z vzdevkom Kaščak, ki

je mlad preminil. Njegovo delo so nadaljevali člani Jamarskega društva Gregor Žiberna iz Divače.

Avtor bo jami predstavil v sliki in besedi.

Zapisal Daniel Rojšek.

*Matej Bezeljak, predsednik Jamarskega društva  
Gregor Žiberna, 6215 Divača, Trg 15. aprila 13*



# FOSILI JUŽNEGA DELA KRASA - PRIČE DOGODKOV NA DINARSKI KARBONATNI PLATFORMI V KREDI IN PALEOGENU

*Bogdan Jurkovšek*

Karbonatne kamnine Krasa, ki so nastajale v plitvi topli vodi severnega dela nekdanje Dinarske karbonatne platforme, v svojo sestavo vključujejo velik delež skeletov morskih organizmov. To so predvsem lupine mehkužcev, skeleti apnenčevih alg in foraminifer. Na južnem delu Krasa so na površini zastopane karbonatne kamnine, v katerih je skrito več kot 60 milijonov let življenja karbonatne platforme. O dogodkih, ki so prekinili to na videz enolično karbonatno sedimentacijo, pričajo fosili.

Med aptijem in albijem je bila obsežna kopna faza, po kateri je sledil množični razcvet foraminifer iz rodu *Mesorbitolina*. Naslednjo poplavitvev v cenomaniju nakazuje do 9 m debela plast hondrodontne lumakele. Sledil je globalni dvig morske gladine v zgornjem cenomaniju in turoniju. Poleg sedimentoloških značilnosti ga označuje tudi vdor pelagičnih organizmov (kalciferski apnenec) in vnos anoksične vode na platformo, ki je povzročila sedimentacijo Komenskega apnenca s številnimi fosili rib, reptilov itd.

Temu dogodku je sledila splošna regresija, v času katere je nastal horizont onkoidnega apnenca s številnimi fosili plitvovodnih organizmov. Pojavile so se biostrome rudistov iz rodu *Hippuritella*, ki že pričajo o nastopu coniacija. Sedimentacija vse do zgornjega campanija je

minila na videz brez kakšnih večjih pretresov. Nastajale so debele plasti apnenca z rudistnimi biostromami in biohermami, ki ga danes izkoriščajo kot cenjeni arhitektonsko-gradbeni kamen v okolici Lipice. Le fosili v Tomajskem apnencu v okolici Dobravelj in Kazelj pričajo, da je prišlo med to enolično sedimentacijo v zgornjem santoniju in v spodnjem campaniju do dviga morske gladine, ki je povzročil vnos pelagičnih organizmov (amonitov, sakokom, kalcifer itd.) na plitvo karbonatno platformo.

Sledila je kopna faza, nato pa ponovna preplavitev in sedimentacija plasti

Liburnijske formacije. Zanje so poleg številnih paronipor, foraminifer, oogonijev, haracej in polžev značilne tanke plasti premoga, ki so nastajale v brakičnih in sladkovodnih fazah sedimentacije.

Trend poglobljanja sedimentacijskega okolja se je v paleocenu in eocenu nadaljeval. Njegov rezultat so debele plasti organogenega alveolinsko-numulitnega apnenca kot zaključne kamnine karbonatne sedimentacije na Krasu.

*Dr. Bogdan Jurkovšek, dipl. inž. geol., Institut za geologijo, geotehniko in geofiziko, 1000 Ljubljana, Dimičeva 14*

## RAZISKOVANJE VELIKE DOLINE (ŠKOCJANSKE JAME)

*Martin Knez*

Širše območje Škocjanskih jam pripada Škocjanskemu Krasu. Ta jugovzhodni predel Krasa meji na jugovzhodu na nepropustne flišne kamnine Brkinov, od koder priteka Reka, ki je izdolblja okrog 5 km dolg Škocjanski jamski sistem. Velika dolina je udornica, ki se nahaja tik pred sedanjim ponorom Reke.

Zakaj smo izbrali prav Veliko dolino za podrobne geološke in speleogenetske raziskave? Raziskave naj bi odgovorile na vprašanje, zakaj so se oblikovali podzemni rovi v freatičnem območju samo v nekaterih lezikah, zakaj prav in samo v teh in zakaj ne, na primer, v sosednjih?

Do leta 1983 so v literaturi o Škocjanskih jamah prevladovali predvsem arheološki, zgodovinski, turistični in hidrografske opisi in poročila. Geološki podatki sistema Škocjanskih jam in njegove okolice so se opirali bolj ali manj le na pregledne geološke karte in njihove tolmače. Različni avtorji so ugotavljali predvsem, kako so nastali in se razvijali aktivni in fosilni rovi v kvartarju.

Raziskovalci, ki so se ukvarjali z razvojem jam, so se opirali predvsem na geomorfološke raziskave Krasa, šele v zadnjem času tudi na geološke in druge (npr. E. Boegan, C. D'Ambrosi, I. Gams, R. Gospodarič, F. Habe, F. Jenko, F. Leben, A. Marussi, R. Pavlovec, M. Pleničar, D. Radinja, J. Kogovšek, A. Kranjc, P. Habič, N. Zupan, T. Slabe, S. Šebela, M. Knez).

Kot drugi razlog naj opozorim, da je v Škocjanskih jamah pomen plastnatosti močno izražen, saj se lezike kažejo kot eden izmed odločilnejših speleogenetskih momentov. Tako je možnost za nadaljnje primerjave med podatki, pridobljenimi v udornici Velika dolina, vhodom in notranjim delom jame, ter za vpenjanje rezultatov raziskav v širšo okolice jame.

Kot tretji razlog lahko brez pomislekov ugotovim, da so Škocjanske jame med osrednjimi objekti na Krasu in hkrati v kameninah, ki so značilne za Kras.

*Mag. Martin Knez, dipl. inž. geol., Institut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, 6230 Postojna, Titov trg 2*



# ZNAČILNOSTI PRENIKAJOČE VODE IN IZLOČANJE SIGE V ŠKOCJANSKIH JAMAH

Janja Kogovšek

Voda je tista, ki vnaša dogajanje v mogočne kraške podzemeljske prostore, kot so tudi Škocjanske jame. Na eni strani raztaplja karbonatne kamnine in prevotljuje kras, na drugi strani pa jih v tako oblikovanih podzemeljskih prostorih ponovno izloča kot sigo.

Del padavin s primesmi, ki s površja prodre do kraške kamninske osnove, ob stiku s karbonatnimi kamninami le-te raztaplja. Pri prenikanju skozi 50 do 110 m debel strop Škocjanskih jam raztopi 1 liter padavin do 310 mg  $\text{CaCO}_3$ . Ta prenikla voda se v Škocjanskih jamah pojavlja v številnih drobnih in stalnih kapljanjih z močnim dušenjem v jamskem stropu, saj jim pretok le neznatno niha, ter v večjih curkih, ki jim pretok močno niha. V Veliki dvorani so največji pretoki takih curkov presegali 5 litrov na minuto, vendar so v daljših sušah, prav zaradi svoje velike prepustnosti, presahnil. Taki izdatni curki, ki ne presahnejo, pa so v Hankejevem kanalu in izločajo največje količine sige.

V večini primerov je prenikla voda v Škocjanskih jamah prenasočena in izloča sigo. Meritve izločanja sige so pokazale, da se iz 1 litra prenikle vode izloča od 37 do 170 mg  $\text{CaCO}_3$ , kar pomeni od 23 do 65 % vseh karbonatov v prenikli vodi. Enakomerno drobno kapljanje odloži v enem letu dobrega pol kilograma sige. Pri izdatnejših curkih, še posebno tistih, ki so stalni, pa je izločanje znatno večje. Ugotovili smo, da imamo ob večjih pretokih najvišje trdote prenikle vode in da se tedaj izloča največji del raztopljenih karbonatov. Le ob najvišjih pretokih je ta delež

nekoliko manjši. Količina izločene sige je sorazmerna količini vode. Ker pa je delež karbonatov, ki se izločajo iz prenikle vode v Škocjanskih jamah, opazno večji v primerjavi z deležem v jamah Notranjskega krasa, je tudi rast sige tu izdatnejša.

Znamenite Ponvice napaja voda z veliko vsebnostjo karbonatov, ki ob pretakanju v niže ležeče ponvice upada. Zaradi upadajoče trdote vode bi pričakovali vse

slabše izločanje oziroma rast ponvic, vendar meritve kažejo, da priteka nekje v sredi ni pobočja bolj trda voda, ki vpliva na rast nadaljnjih ponvic. Seveda pa je rast ponvic sedaj omejena le na nekaj dni v letu; v času po velikih in izdatnih padavinah, ko imajo dotok sveže vode.

Mag. Janja Kogovšek, dipl. inž. kem., Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, 6230 Postojna, Titov trg 2

## ŠKOJANSKE JAME V RAZISKOVALNIH PROJEKTIH ZADNJIH DESETIH LET

Andrej Kranjc

Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU (IZRK) je sodeloval že pri zbiranju in pripravljanju gradiva za vpis Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine. Takoj po vpisu je sklenil Škocjanske jame tesneje vključiti v svoj raziskovalni program, deloma tudi na pobudo in s pomočjo upravljalca jam - HTG Sežana, sežanske občine in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine ter ob pomoči in spodbudi Slovenske nacionalne komisije za Unesco. V tem prispevku na kratko predstavljam izsledke inštitutskih raziskav. Res pa je tudi, da drugih, vsaj v okviru naravoslovja, v tem času ni bilo veliko.

V priprave na preureditev oziroma posodobitev turističnega obiska se je IZRK vključil s projektom "Raziskave Škocjanskih jam - obnova in preureditev poti, 1. faza: Globočak-Paradiž". Do druge faze ni prišlo, pač pa smo se pričeli pripravljati na poglobljene speleološke raziskave. Leta 1992 so ministrstva sprejela v financiranje projekt "Speleološke in ekološke raziskave Škocjanskih jam, 1. faza: speleomorfologija, mikroklima, voda, sedimenti". Obenem smo raziskave Škocjanskih jam z neposredno okolico vključili

v mednarodni projekt IGCP - UNESCO št. 299 (Geology, Climate, Hydrology and Karst Formation). Ker se je z vidika raziskovalne politike (to je denarja) izkazalo, da projekti po fazah nimajo prihodnosti, smo v letu 1994 pričeli petletni projekt "Speleološke raziskave za varovanje in ohranjanje Škocjanskih jam". V ta projekt smo vključili tudi raziskovalce s tržaške univerze. Skupaj z njimi smo prijavi projekt (Ricerche speleologiche per la protezione e la salvaguardia delle grotte di Škocjanske) v Italiji, tako, da bo denarno podprt tudi s te strani. V okviru Komisije za kras pri Mednarodni geografski zvezi je "Škocjanski kras" vključen v mednarodni projekt "Global Comparison of Epikarst".

Projektov je bilo precej; od konca osemdesetih let do sedaj so Škocjanske jame stalno vključene v kakšnega. Rezultati raziskav pa so zelo različni in o tem podrobneje poročam v prispevku. Omenim naj še novi (po 100 letih) načrt Škocjanskih jam in letos objavljeno Bibliografijo Škocjanskih jam.

Akademik dr. Andrej Kranjc, prof. geogr. in dipl. arheo., Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, 6230 Postojna, Titov trg 2



# NEKAJ REZULTATOV 230U/234Th DATACIJ SIGE IZ HANKEJEVEGA KANALA V ŠKOCJANSKIH JAMAH

Andrej Mihevc

V Škocjanskih jamah je bilo dosedaj narejeno le nekaj absolutnih datacij sige v Tihi jami. V aktivnih delih jame, vzdolž podzemnega toka Reke, pa sige še niso bile datirane. Serijo vzorcev smo analizirali iz sigovih kop v Hankejevem kanalu.

Siga v Hankejevem kanalu je odložena v velikih količinah na stenah podzemnega kanjona in je edini sediment, s pomočjo katerega lahko sklepamo o starosti in razvoju tega največjega podzemnega kanjona pri nas.

Vzorci so datirani z metodo 230U/234Th z alfa spektroskopijo. Kažejo dve obdobji rasti sigovih kop. Masivne, hitro rastoče sige v Deževni jami in pri Swidovemu razgledišču so pričele rasti pred okrog 11 Ka. Datacije pa so pokazale tudi obstoj starejše sige. Starost te sige je okrog 30 Ka, vendar so zaradi detritičnega Th te starosti vprašljive.

Mag. Andrej Mihevc, prof. geogr., Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, 6230 Postojna, Titov trg 2

# KAJ VEMO O POD- ZEMELJSKI VODNI FAVNI ŠKOCJANSKEGA KRASA?

Boris Sket

Izjemno temeljito je vodno podzemeljsko favno Reke in nekaterih jam ob njej raziskal Stammer (1932) v letih od 1928 do 1930. Del zbranih vzorcev so obdelali drugi specialisti (Augener, Kiefer, Kuščer, S.Karaman). Še posebej dragoceni so sedaj ti podatki zato, ker prikazujejo stanje pred podivjano urbanizacijo in polucijo. V zadnjih desetletjih smo območje raziskovali zlasti Brancelj, Dolce, Sket in Stoch.

Že v tridesetih letih v škocjanskem delu podzemeljske Reke ni bilo specializiranih jamskih živali. Revno favno so sestavljali drobni rakci (*Copepoda*, *Ostracoda*) in ličinke žuželk, vseljene s površja; med slednjimi tudi za ponikalnice značilne *Leptophlebiidae*. Medtem, ko je v času največjega onesnaženja troglobiontska favna izginila tudi iz Lobodnice (po pričevanju), sedaj že v Kačji jami najdemo jamske kozice (*Troglocaris sp.*) in močerila (*Proteus anguinus*). Struga Reke je v Lobodnici dokaj bogato naseljena s troglobionti, kot so kozice, oslički (*Asellus aquaticus cavernicolus*), timavska slepa postranica (*Niphargus timavi*). Bibica (*Synurella ambulans*) je pogosta, a ima še dobro razvite oči; medtem ko je Stammer tukaj našel navadne postranice (*Gammarus fossarum*) z zmanjšanimi očmi, pa so danes taki osebkii očitno odrinjeni dlje, v čistejše (s hrano revnejše) dele podzemeljske struge. Favna v podzemeljski strugi je močno odvisna od razmer pred ponori!

Pretežno ali povsem troglobiontska pa je favna v špranjah okoli Škocjanskih jam (tukaj skoraj le *Copepoda*) ter v številnih drugih jamah na Krasu. Od slednjih so

# ORNITOLOŠKO OVREDNOTENJE SLOVENSKEGA MATIČNEGA KRASA

Slavko Polak

Slovenski matični Kras je bil na področju proučevanja ptic doslej zapostavljen. Novejše raziskave so pokazale izjemno zanimivo in s stališča naravovarstva pomembno ornitofavno.

Pri kvantitativnih popisih gnezdk smo ugotovili visoke gostote nekaterih vrst ptic, ki dosegajo stroge kriterije seznama evropsko ogroženih vrst. Prav tako je Kras mednarodno pomembno prezimovališče brinovke (*Turdus pilaris*). Že na osnovi doslej zbranih podatkov smo se odločili predlagati vpis širšega območja matičnega Krasa na seznam IBA - Ornitološko pomembnih območij pri mednarodni organizaciji Bird Life International.

Veliko je tudi število vrst ptic, ki mednarodnih kriterijev ogroženosti ne dosegajo, so pa uvrščene na Rdeči seznam ogroženih ptic gnezdk Slovenije in tako pomembne v nacionalnem smislu. Številne vrste, ki živijo na Krasu v velikem številu so v drugih delih Slovenije izjemno redke.

Z naravovarstvenega vidika je zaradi intenzivnega zaraščanja v zadnjih desetletjih ornitofavna Krasa močno ogrožena. Med najbolj ogrožene habitate sodijo kamnite kraške goličave in propadajoča kraška kulturna krajina. Avtor predlaga nekatere dolgoročne naravovarstvene ukrepe.

Slavko Polak, dipl. biol., Notranjski muzej, 6230 Postojna, Ljubljanska cesta 10



očitno le nekatere povezane s sistemom Reke. Favna Osapske jame kaže le malo sorodnosti s favno Reke.

Nekatere vrste so skupne podzemeljski Reki in drugim jamskim vodam v Krasu; takšen je npr. jamski cevkar (*Marifugia cavatica*). Nekateri izopodi (*Sphaeromides virei*, *Monolistra spp.*) pa se nasprotno v Reki očitno ne pojavljajo. Močeril (*Proteus anguinus*) živi v čistejših delih Reke in v jamah ob njej, vendar ga očitno ni v jugozahodnem delu Krasa (npr. v Osapski jami). Jamska kozica (*Troglocaris spp.*) je v Krasu zastopana z več vrstami, katerih razširjenost še ni raziskana. Evolucijsko in deloma biogeografsko so posebej zanimive specializirane rase nekaterih površinskih vrst; ni še ugotovljeno, ali sta specializirani populaciji vodnega oslička (*Asellus aquaticus*) v podzemeljski Reki in podzemeljski Pivki res skupnega izvora, ali pa sta podobni le zaradi konvergence.

*Prof. dr. Boris Sket, prof. biol., Biotehniška fakulteta - Oddelek za biologijo, 1000 Ljubljana, Večna pot 111*

# KRAŠKI POJAVI, ODKRITI PRI GRADNJI AVTOCESTE OB ŠKOCJANSKIH JAMAH

*Tadej Slabe*

Več kot 120 km novih avtocest bo potekalo po krasu. Pri načrtovanju tras se izogibamo večjim, lepim in pomembnim površinskim kraškim pojavom, kot so udornice, vrtače in kraške stene, ter jamam. Vodna prepustnost in povezanost

podzemeljskih vodnih poti, ugotovljena s številnimi sledenji vodâ, sta pglavitni kraški značilnosti, ki ju je treba pri načrtovanju prometnic upoštevati. Opozarjamo na nevarnost onesnaženja podzemeljskih vodâ, ki so že ogrožene. Avtoceste naj bi bile neprepustne. Nепrečiščene vode s cestišča ali škodljive snovi ob morebitnih nesrečnih izlitiij naj ne bi dosegale kraškega površja; vanj se bodo iztekale prečiščene vode. To namero pa bo treba tehnološko dopolniti, saj ugotavljamo še velike pomanjkljivosti pri delovanju lovilnikov za odplake s cestišča. Precejšen del kraških vodâ je namreč zajet za oskrbo s pitno vodo.

Tudi med zadnjimi čiščeni cestišča in celo med utrjevanjem grušča na njem z vibracijskimi valjarji so se odpirale jame in nastajali grezi. Je plitvo pod traso še kakšna jama? Gradbincem smo zaradi goste prevotljenosti vodonosnika velikokrat svetovali pregled tras z georadarjem. Pri novih odsekih avtocest so naše nasvete deloma upoštevali.

Med krasoslovnim nadzorom beležimo novo odkrite kraške pojave, jih proučujemo in poskušamo, kolikor je to zaradi varnosti ceste mogoče, svetovati način njihove ohranitve.

Trasa poteka blizu Regijskega parka Škocjanske jame. V jame ponika največja slovenska ponikalnica Reka, ki jo dosežemo pri Kačni jami. Reka teče od Škocjanskih jam, južno od Divače, vzporedno s traso, jo pri Divači preči in nato pod Divaškim podoljem teče proti severozahodu k znanim izvirom Timava ob Tržaškem zalivu. Del trase se je na 400 m približal 140 m visoki in 2 milijona kubičnih metrov prostorni Martelovi dvorani v Škocjanskih jamah. Previdnost je narekovala sprotно opazovanje morebitnih posledic miniranja v jami. Kot smo predvideli, jih ni bilo.

Pri razgaljanju kraškega površja in med zemeljskimi deli, ki so nujna za gradnjo cest, se odkrivajo številni kraški pojavi. To so stare kraške jame, ki so votle ali pa zapolnjene z naplavino, brezna, skozi katere prenika voda v kraško notranjost, in različne vrtače. Iz novo odkritih kraških pojavov smo lahko razbrali številne sledi razvoja Krasa. Stare jame so najstarejši

ostanki podzemeljskega pretakanja vode skozi vodonosnik. Nastale so v freatični coni, ko je bil vodonosnik še visoko obdan s flišem. Zaradi nižanja gladine podzemeljske vode so se nekatere jame preoblikovale s hitrejšimi vodnimi tokovi, ki so dolbli jamske stene in odložili tudi flišni in apnenčasti prod. Številne jame so bile ob izrazitih klimatskih spremembah zapolnjene s poplavno drobnozrnato naplavino. Površje se je zniževalo in jame so zato pogosto že brez stropa. Sledi površinskih vodnih tokov, o katerih krasoslovci pogosto poročajo, nismo našli. Naplavine, ki so sedaj na površju, so ostanki zapolnitev jam brez stropa.

*Dr. Tadej Slabe, dipl. geogr. in dipl. soc.,  
Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU,  
6230 Postojna, Titov trg 2*

## III. vsebinski sklop: Človek in kras

# ČLOVEK IN KRAS TER BIOSFERNO OBMOČJE

*Branka Berce-Bratko*

Unescov MAB program (Man and Biosphere - MAB program) - Človek in biosfera ima posebno vrsto varstva "biosferni rezervat", ki se bo poimenovala biosferno območje (BO). Bistvo biosfernih rezervatov - območij je, da povežejo varstvo z razvojem. Torej povežejo naravo in dediščino z ljudmi, z metodo sonaravnega razvoja prek treh območij biosfernega rezervata: 1. osrednjega, 2. varovalnega in 3. prehodnega. Vsak biosferni rezervat mora zadostiti ciljem:



- varovanja - genetskih materij in ekosistemov,
- razvoja - povezovanje naravnega okolja z razvojem,

- logistike - raziskovanja, spremljanje stanja in mednarodno povezovanje na področju raziskovalnega dela.

Na osnovi sklepov projekta Človek in kras je bilo leta 1992 območje takratnih občin: Cerknica, Ilirska Bistrica, Logatec in Postojna v Unescu prijavljeno kot biosferno območje Notranjski kras. To isto območje je sedaj na območju šestih novih občin in je tako del programa Life v Evropski skupnosti z naslovom: Establishment of Notranjski Park and UNESCO MAB Reserve Notranjski Kras, ki bo trajal do konca leta 1997.

V projektu Človek in kras smo izhajali iz najširše definicije kulture, ki predstavlja vse človekove dejavnosti in jo lahko enačimo z načinom življenja. Ta se deli na življenski stil, ki je oseben in je odvisen od ožje kulturne identitete. Preučevanje identitete ljudi in prostora v območjih posebnega pomena, kot so zavarovana območja, je pomembno zaradi ugotavljanja pripravljenosti prebivalcev območja, da sprejmejo park kot del svojega načina življenja in gospodarjenja s prostorom. Preučevanje identitete v najširšem pomenu te besede, ki zajema: osebno, krajevno, lokalno, regionalno, prostorsko, socialno, gospodarsko, ožje kulturno in širše kulturno identiteto. To povezujemo s planiranjem in urejanjem prostora, ker bodo zavarovana območja, ki nimajo kategorije nacionalnega parka, v največji meri odvisna prav od prostorske zakonodaje, pravil igre in kontrole, ki bodo veljale v povezavi z urejanjem prostora.

Zagovarjamo stališče, da sta področji varstva in razvoja v nasprotju samo takrat, ko ju gledamo "sektorsko" po posameznih vejah konservatorstva, ko pogledamo varstvo kot razvojni potencial nekega območja ob omejitvah, ki nam jih nalagajo naravovarstveni režimi in sprejete mednarodne konvencije, pa je mogoče varstvo vkomponirati v strategijo trajnostnega razvoja, in menimo, da je tako pojmovano varstvo možno uresničevati s sistemom celostnega in odprtega planiranja. Na

teh območjih pa žal veljajo tudi resorni zakoni, poleg Zakona o urejanju prostora, kar je za kras kot enega izmed najbolj občutljivejših okolij še posebej pomembno in je opredeljeno z zornega kota razvoja in varstva v luči razmerja med človekom in krasom ter v okvirih kategorije biosferno območje.

*Dr. Branka Berce-Bratko, doktorica urbanega in regionalnega planiranja, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1000 Ljubljana, Jamova 18*

## BRKINI IN ČIČARIJA - CELOSTNO VREDNOTENJE

(Slovenski del mednarodnega projekta "Medimont")

*Lidija Globevnik, Ana Barbič,  
Tomaž Cunder, Lojze Čampa,  
Mitja Kaligarič, Andrej Sovinc*

Brkini in slovenski del Čičarije sta na obronkih Sredozemlja. Njuno ekološko in socio-ekonomsko sliko sestavljajo tako celinski kot morski vplivi. Ker so območja na robu biogeografskih regij obenem tudi blažilne ("buffer") cone vplivov, jim je namenjena posebna pozornost.

V mednarodnem projektu Medimont (Evropska skupnost, DGXII), ki je potekal v široko zastavljeni obravnavi problemov okolja v Sredozemlju (desertifikacija, degradacija naravnih virov, socio-ekonomska degradacija ruralnih območij, demografski pritiski na obalna območja), smo celostno analizirali potenciale hribovitih in zalednih območij. V slovenskem delu projekta sta bili to območji Čičarije in Brkinov. Časovna (od leta 1800 naprej) in prostorska analiza ekoloških in socio-ekonomskih razmer je služila za določitev

stanja naravnih virov in razmerja vplivov naravnih oziroma družbenih dejavnikov nanje, za oceno trendov ali teženj o progresiji/regresiji vrednosti družbenega in naravnega okolja ter za predlog o razvojnih usmeritvah gospodarjenja, ki nudijo obstojnost in vitalnost območja.

Območje ima veliko naravovarstveno vrednost kot življenjski prostor endemičnih, redkih in ogroženih ter vrst, ki tod dosežejo rob svoje razširjenosti. Posebej dragoceno biotopsko vrednost imajo suhi travniki in pašniki, ki so ogroženi zaradi različnih antropogenih vplivov (opuščanje tradicionalne rabe tal, zaraščanje, pogozdovanje z alohtonimi vrstami, gradnja infrastrukturnih objektov, idr.). Socio-ekonomski potencial območja je velik in neizrabljen. Načrtovanje naravnim virom prilagojenega razvoja je v tako občutljivem prostoru še toliko bolj pomembno.

Rezultati študije so plod projektnega dela skupine strokovnjakov različnih področij, združevanja idej in možnosti za analize glede na razpoložljive podatke, soočanje doktrin in uveljavljanja konstruktivnega in pozitivnega pristopa k celostni analizi. Hkrati je metodologija analize del široko zastavljene paradigme o obravnavi okolja v mednarodni skupnosti, ki nas s takimi analizami sooča z dejstvom, da smo vsi predvsem prebivalci Zemlje, ne le "naše" vasi ali mesta.

*Mag. Lidija Globevnik, dipl. inž. grad.,  
Vodnogospodarski inštitut, 1000 Ljubljana,  
Hajdrihova 28*

*Prof. dr. Ana Barbič, dipl. ped. in psih., Biotehniška  
fakulteta - Oddelek za agronomijo, 1000 Ljubljana,  
Jamnikarjeva 101*

*Tomaž Cunder, dipl. geogr., Kmetijski inštitut  
Slovenije, 1000 Ljubljana, Hacquetova 2*

*Dr. Lojze Čampa, dipl. inž. gozd., 1000 Ljubljana,  
Črtomirova 21*

*Prof., dr. Mitja Kaligarič, dipl. biol., Pedagoška fakul-  
teta, 2000 Maribor, Koroška cesta 160*

*Andrej Sovinc, dipl. inž. grad., Vodnogospodarski  
inštitut, 1000 Ljubljana, Hajdrihova 28*



# VPLIV POSELITVE IN GOSPODARSTVA NA OKOLJE- VARSTVENE POTEZE REKE

Irena Rejec Brancelj

V prispevku obravnavamo nekatere značilnosti in dogajanja v Brkinih in dolini Reke, ki so tesno povezane s škotsko naravno in kulturno dediščino. Reka je s svojimi značilnostmi odsev pokrajine, ki k njej gravitira. V zadnjih letih je bila Reka uvrščena med zmerno obremenjene vodotoke, čeprav so določeni parametri še presegali mejne vrednosti, značilne za 3. kakovostni razred.

Zanimalo nas je, kako vplivajo poselitve, raba tal in gospodarstvo na kakovost Reke. Pri tem smo se oprli na razpoložljive zbirke podatkov, literaturo in lastno terensko delo. Brkine z dolino Reke uvrščamo med pokrajine primorske Slovenije, čeprav so tod klimatske poteze veliko bolj kontinentalne. Druga posebnost, ki jo loči od sosednjih kraških pokrajin, pa je njena nezakraselost, saj tvori večino njenega površja eocenski fliš, ki je omogočil nastanek normalnega rečnega reliefa. Njena odprtost v smeri severozahod-jugovzhod ji je že v preteklosti namenila pomembno prometno vlogo, saj potekata po njej cestna in železniška povezava notranjosti Slovenije s Kvarnerskim zalivom in cestna povezava Trsta z Reko. Prav slednje je v mnogočem zaznamovalo demografska in gospodarska gibanja v pokrajini. Analiza gibanja števila prebivalcev v zadnjih sto letih je pokazala, da je število prebivalcev do leta 1910 naraščalo in doseglo vrhunec z 22.366 prebivalci, nato pa je začelo upadati in po podatkih iz zadnjega popisa v letu 1991 doseglo le še 16.254 prebivalcev. Razporeditev prebivalstva pokaže na dvojnost regije: na eni strani je dolina Reke z

gostotami do 88 prebivalcev na kvadratni kilometer in na drugi strani Brkini z gostotami do 25 prebivalcev na kvadratni kilometer. Zaposlitvena struktura prebivalcev kaže na prevlado sekundarnega sektorja, v katerem je zaposlena skoraj polovica prebivalcev, pomembno vlogo pa imata tudi terciarni in kvartarni sektor. Delež kmečkega prebivalstva je, če ga primerjamo s slovenskim povprečjem, precej višji. Tudi tu pa je značilna dvojnost in sicer nizek delež v dolini Reke (do 5 %) in višji v Brkinih (več kot 15 %). Do konca petdesetih let je bilo kmetijstvo najpomembnejša gospodarska panoga, sedaj pa je njegov pomen predvsem v vzdrževanju kulturne krajine. Njegov samooskrbni značaj se kaže tako v količini kot tudi v strukturi pridelkov. Drugače je z industrijo, ki je v glavnem omejena na Ilirsko Bistrico. Večja industrijska objekta sta Lesonit in Tovarna organskih kislin, ki zaposlujeta večji del aktivnega prebivalstva. Z njuno delno ekološko preureditvijo se je obremenjevanje Reke sicer zmanjšalo, vendar bodo nujni še dodatni ukrepi za dokončno prenehanje onesnaževanja Reke - navsezadnje tudi postavitev učinkovite čistilne naprave za komunalne odplake in v celoti organiziran odvoz komunalnih odpadkov.

Mag. Irena Rejec Brancelj, dipl. geog.,  
Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani,  
1000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7

## RANLJIVOST KRAŠKIH VIROV PITNE VODE

Aleksandra Ožbolt,  
Agnes Šömen Joksič, Oliver Bajt

Primorje in Kras se v naši državi uvrščata med območja, ki so s pitno vodo nezadostno oskrbljena. Na manjše zaloge

podtalne vode in na njeno večjo ogroženost vpliva tudi kraški teren. Za zavarovanje virov pitne vode so pomembne hidrogeološke raziskave, dobro poznavanje značilnih lastnosti vira ter možnih virov onesnaženja in sistematsko spremljanje kakovosti in zdravstvene primernosti. Na Zavodu za zdravstveno varstvo Koper opravljamo bakteriološke in fizikalno-kemijske preiskave vzorcev pitnih vod na vodnih virih in v vodovodnem omrežju na Krasu, v Primorju in na območjih Ilirske Bistrice ter Postojne. Oprema in kadri nam omogočajo opravljanje zahtevnih analiz, dolgoletno spremljanje pa nam omogoča presojo možnih vplivov na kakovost vode.

V prispevku opisujemo dva primera spremljanja kakovosti in higienske primernosti vode, ki ponazarjata naravo dveh pomembnih virov pitne vode, to sta Klariči in Rižana.

Za pitno vodo iz vira Klariči, s katero se oskrbuje Kras in v manjši meri Primorje, je značilna visoka mineralizacija zaradi višje koncentracije kloridov. Vsebnost kloridov niha; manjša je po daljšem deževnem vremenu in v izrazito dolgem obdobju brez padavin. Ob obilnih padavinah nastopa zmanjšanje zaradi hitre infiltracije vode na prepustnem kraškem ozemlju, v sušnem vremenu pa zaradi napajanja vodonosnika iz podtalnice reke Soče. S preiskavami o izdatnosti tega vodnega vira se je potrdilo, da je kraški vodonosnik v Brestovici obilen vodni vir, ki lahko tudi v sušnem obdobju zagotavlja zadostno količino vode za Kras ter dodatne količine za delno pokrivanje potreb Primorja.

Največjo nevarnost za pitne vode predstavljajo izlivi naftnih derivatov in drugih kontaminantov ob avtomobilskih nesrečah. Tak primer je izlitje kurilnega olja oktobra 1994 v drugem varnostnem pasu izvira reke Rižane. Njegovo prisotnost v vodi smo ugotovili 14 dni po izlitju v količini 80 mikrogramov na liter. Dopustna količina po naših predpisih o higienski primernosti pitne vode in predpisih Evropske skupnosti je 10 mikrogramov na liter. Takoj po ugotovljeni povečani koncentraciji ogljikovodikov je Rižanski vodovod zaustavil dotok vode v vodarno Rižana ter zagotavljal oskrbo z neoporečno



# KRAJINSKI PARK KRAŠKI ROB\*

Barbara Vidmar, Monika Jurman,  
Robert Turk

Pomemben mehanizem za dejansko uveljavljanje razumnega oziroma tako imenovanega trajnostnega razvoja je ustanavljanje različnih zavarovanih območij. Njihov osnovni namen je sicer udejanjanje varovanja naravne dediščine nekega območja, predstavljajo pa velikokrat tudi pomemben prispevek k varovanju okolja nasploh, saj z omejitvami in s prepovedmi preprečujejo razvoj danemu okolju neustreznih dejavnosti.

V okviru varstvenih kategorij, ki jih za slovenski prostor predvideva Zakon o naravni in kulturni dediščini (1981), zavzemajo posebno mesto parki - narodni, regijski in krajinski. Za razliko od ostalih varstvenih kategorij je v parkih bolj ali manj intenzivno prisotna tudi komponenta kulturne dediščine, temu primerno širok pa je tudi koncept varovanja in razvoja območja.

Ob splošni diskusiji o dobrih in slabih straneh zavarovanih območij je najpogostejše v ospredju tudi vprašanje o njihovi rentabilnosti. V nasprotju s splošnim prepričanjem in z očitki prinašajo zaščitena območja ob primernem upravljanju tudi različne ekonomske prednosti. Vsekakor se v svetu vse pogostejše dogaja, da se koncept parka, za katerega so bile značilne predvsem prepovedi in omejitve in ki je bil namenjen izključno varovanju narave, spreminja. Pojavlja se moderen park, ki lahko spodbudno vpliva na širšo okolico strogo zavarovanega območja in ki usmerja tamkajšnje interese in aktivnosti v sfero kompatibilnosti tako, da se iz negativnih ali zaviralnih elementov spremenijo v take, ki ohranjanjo in varujejo kakovosti zavarovanega območja.

\* op. ur.: neustrezno ime; ne gre za rob (ostro črto), temveč gre za obronke; domačini imenujejo to ozemlje Stene!

vodo iz sečoveljske smeri. Prekinitev doto-  
ka v vodarno je trajala le deset dni.

Pitna voda je za človeka izjemno pomembna dobrina. Tega pa se zavemo ponavadi šele, ko nastopi nevarnost, da jo bomo izgubili, ne pa ob vsakodnevnem ravnanju, ko na zelo prepustnem terenu planiramo za okolje visoko obremenjujoče aktivnosti, dopuščamo neurejeno odlaganje odpadkov ter iztok neustrezno očiščenih odpadnih vodâ v podtalje.

Aleksandra Ožbolt, dipl. inž. kem.,  
Zavod za zdravstveno varstvo Koper, 6000 Koper,  
Verdijeva ulica 11

Agnes Šömen Joksič, dipl. inž. kem. teh.,  
Zavod za zdravstveno varstvo Koper, 6000 Koper,  
Verdijeva ulica 11

Oliver Bajt, dipl. inž. kem., Zavod za zdravstveno  
varstvo Koper, 6000 Koper, Verdijeva ulica 11

## VELIKA VODA-REKA - KRAŠKA REKA

Daniel Rojšek

Med domačini v porečju je Velika voda-Reka živo ime za svetovno znano kraško reko. Posebno pozornost zato v prispevku namenjam imenu oziroma hidronimu, saj najdemo v literaturi bolj ali manj neustrezne sinonime: Notranjska Reka, Brkinska Reka, Timavo Superiore in podobno, reka Reka pa je zagotovo med najbolj nesmiselnimi.

Kraško reko bistveno zaznamujejo vplivi krasa. Površinska kraška reka oziroma njen pritok lahko izvira iz krasa ali pa reka vanj ponika, podzemeljska se skozenj pretaka bolj ali manj globoko.

Porečje Velike vode se razteza na eocenskih flišnih kameninah brkinske sinklinale, ki tvori otok neprepustnih kamenin v obsežnem, večinoma mezozoiskem

kraškem svetu Snežniškega pogorja, Košansko-Slavinskega ravnika in matičnega Krasa ter fluvialno-kraškega porečja zgornje Pivke. Velika voda je del Škocjanskega jamskega spleta, kjer ima svoje mesto med zagotovo najbolj zanimivimi naravnimi pojavi v naravni in kulturni dediščini, ki je vpisana v Seznam Unescove svetovne dediščine. Poplave v jamskem spletu so pogoste. Najvišje poplavne vode zalijejo Šumečo jamo do stropa od Müllerjeve dvorane navzdol. Reka ima štiri kraške pritoke.

Reka ima pri Cerkvenikovem mlinu submediteranski pluvio-nivalni rečni režim z vplivi kraške retinence. Srednja voda v obdobja 1953-1992 znaša 8,32 kubičnih metrov na sekundo. Najvišji poprečni odtok je novembra, najnižji pa avgusta. V odtočnem režimu najnižjih vodâ vidimo, da najnižja konica nikdar ne preseže kubičnega metra v sekundi, stoddvajset litrov v sekundi (0.12 m<sup>3</sup>s<sup>-1</sup>) pa je najnižji opaženi pretok. Temeljna značilnost odtočnega režima najvišjih vodâ je nihanje višine silovitih poplavnih valov. Najvišjih pretokov niso nikdar izmerili, temveč so jih izračunali. Pretočna krivulja vodomerske postaje Cerkvenikov mlin v zgornjem delu ni zanesljiva, tako da so konice prenizke. Obdobna konica iz 305 kubičnih metrov na sekundo (maj 1972) je ocenjena, najvišja je bila septembra 1965, vendar je nihče še ni nanovo ovrednotil. Razmerje med najnižjim in najvišjim pretokom ni znano, presega pa 1:3.000.

Voda Reke ni več toliko onesnažena, kot je bila onesnažena pred leti, vendar njena kakovost še vedno niha med 2. in 3. razredom, kar je odvisno večinoma od pretoka. Razredčevanje odplak v Reki s svežo vodo iz zadrževalnikov Klivnik in Mola ni pravi niti zadovoljiv način čiščenja Reke. Učinkovita komunalna čistilna naprava bi bila edino, kar bi nedvomno jamčilo 2. kakovostni razred rečne vode.

Mag. Daniel Rojšek, prof. geog. in dipl. etn.,  
Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica  
v Novi Gorici, 5000 Nova Gorica, Delpinova 16



V to smer bi morale biti naravnane tudi vse dejavnosti za ustanovitev predvidenega Kraškega regijskega parka, prav tako pa tudi v zvezi z njegovim najjužnejšim delom, s tako imenovanim Kraškim robom. Za Kraški rob je bila opravljena obsežna študija o geoloških in geomorfoloških svojstvih, iz katere so razvidne njegove izjemne vrednote, opravljena pa je bila tudi prva inventarizacija tamkajšnje flore in favne.

Z vidika živalstva je inventarizacija izpostavila predvsem ornitološki pomen Kraškega roba, čeprav velja poudariti, da je favna območja v celoti izjemno bogata. Opisanih je bilo tudi več novih vrst za favno Slovenije.

Z vidika rastlinstva je treba omeniti predvsem Tommasinijevo popkoreso (*Moehringia tommassinii*), ki je lokalni endemit, otoke evmediteranskega rastlinja, obsežne kraške travnike ter pomembno rastišče orhidej na travniku na Plasi.

Poleg naravne dediščine je treba poudariti še izjemno kulturno dediščino območja, ki se zrcali v posameznih naseljih, objektih in v oblikovanosti krajine.

Kraški rob je bil že v Inventarju najpomembnejše naravne dediščine Slovenije iz leta 1976 vključen v predvideni Kraški krajinski park. Kraški park (tokrat opredeljen kot regijski) je vključen v program šestih regijskih parkov, ki naj bi bili v naslednjih letih ustanovljeni v Sloveniji. Čimprejšnja ustanovitev parka je vsekakor nujna, saj se z odlašanjem v tem 'praznem' prostoru pojavljajo različni drugi interesi in zamisli, ki ne upoštevajo izjemnih naravnih in kulturnih kvalitet območja. Med različnimi razmišljanji so tudi taka (npr. o motodromu na Cesarskem krasu pod Slavnikom), ki resno ogrožajo integriteto območja. Ustanovitev parka je najverjetneje tisti mehanizem, ki lahko z ustrezno opredelitvijo razvojne strategije območja taka razmišljanja zavrže. Vsekakor pa mora ponuditi dovolj vabljivo ter z dejstvi in sistemskimi rešitvami utemeljeno izbiro, ki jo bo sprejelo tudi lokalno prebivalstvo.

Barbara Vidmar, prof. biol., Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, 6330 Piran, Trg bratstva 1

Monika Jurman, abs. biol., Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, 6330 Piran, Trg bratstva 1

Mag. Robert Turk, dipl. biol., Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, 6330 Piran, Trg bratstva 1

## Okrogla miza revije Kras:

# ZAKON O REGIJSKEM PARKU ŠKOCJANSKE JAME IMAMO. KAJ ZDAJ?

Dušan Rebolj, Zofija Klemen-Krek, Mladen Berginc

Okrogla miza revije Kras na koncu posvetovanja o Škocjanskih jamah naj bi po vsem povedanem med posvetovanjem in na osnovi v tej izdaji revije Kras objavljenih ugotovitev, da Zakon o Regijskem parku Škocjanske jame končno imamo, jasno in čim bolj določno odgovorila na vprašanje: KAJ ZDAJ?

Pogovor bo povezoval Dušan Rebolj, direktor podjetja Mediacarso, d.o.o., ki je ustanovitelj in izdajatelj revije Kras.

Uvodno besedo bosta imela direktorica Urada Slovenske nacionalne komisije za Unesco Zofija Klemen-Krek in državni podsekretar v Ministrstvu za okolje in prostor Mladen Berginc. Oba sta poročevalca na posvetovanju o Škocjanskih jamah in hkrati avtorja zelo tehtnih prispevkov v tej izdaji revije, ki vsebujeta tudi izhodišča za razpravo za okroglo mizo.

Gospa Zofija Klemen-Krek je avtorica prispevka "Na svetu je samo ena pokrajina, ki se imenuje klasični kras! Njegov sestavni del so Škocjanske jame". Objavljen je na 5. strani.

Gospod Mladen Berginc je avtor prispevka "Slovenija je na najboljši poti, da postane park Evrope". Objavljen je na 11. strani.

Uvodničarja bosta označila pomen vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine in obveznosti države Slovenije v zvezi s tem ter nakazala, kaj morajo na osnovi Zakona o regijskem parku Škocjanske jame storiti država Slovenija in njeni upravni organi, kaj lokalna samouprava in občine na Krasu, kaj prebivalci v Regijskem parku Škocjanske jame in kaj vsi tisti, ki prihajajo na zavarovano območje uživati njegove naravne in kulturne znamenitosti!





Škocjan pri Divači (po Valvasorju)

Od cerkvice sv. Kancijana so ostale le še razvaline.

Območje Rakovega Škocjana je zavarovano z določbo o zavarovanju okolice Rakove doline na Notranjskem št. 595, datirana z 29.8.1949, objavljena v Uradnem listu LRS št.27/49.

### Škocjan pri Truškah

Nad dolino Dragonje v Šavrinskih Brdih je na Fari pri Truškah, jugovzhodno od Marezig, 306 metrov visoko, cerkev sv. Kancijana. Svet je v bližnji in daljnji okolici zgrajen iz terciarnih flišnih kamenin. V dolini je na zahodni strani nekaj manjših, a za kraje pomembnih vodnih izvirov, na primer izvira Kaludrnik in Kojžača, ki odmakajo peščene in apnenčeve plasti v flišu.

### Škocjan pri Koprju

Pokopališče v Škocjanu pri Koprju je na nekdanji obali ob izlivu Badaševica v morje. Okolica se je v zadnjih petdesetih

letih zaradi nagle urbanizacije in gradnje Luke Koper že zelo spremenila. Nekdanjo arhitektonsko pomembno kapelico sv. Kancijana na tem pokopališču so leta 1945 uničili.

### Gornje Jezero pri Cerknici

V cerkvi v Gornjem Jezeru pri Cerknici je stranski oltar posvečen sv. Kancijanu. V dolini pod cerkvijo je izvorno območje Obrh, Cemun, itn.

### Mahniči v dolini reke Raše

Pri Mahničih je ob cesti Kazlje-Štjak v dolini reke Raše cerkev sv. Antona. Na oltarju je podoba sv. Kancijana (po Aljančiču). Tam Raša ponikuje v Kras, odrinjena v njegov rob s hudourniški nanosi. Ob cerkvi pa izvira potok Grapa in nekaj višje je še bruhalnik Pakulšče. Cerkev je sedaj že povsem zapuščena in zaraščena.

Iz imena Kancijan oziroma njegove različice Kocijan so nastali še priimki

in imena Kocijan, Kocijančič itn. (Keber, 1988). Iz Krajevnega leksikona omenjam zaselke s tem imenom:

*Kócján* - naselje v Slovenskih goricah, južno od Radgone, kjer naj bi nekoč stala graščina enakega imena. Že v 15. stoletju je propadla.

*Kocján* - zaselek severno nad Vrtovinom v Vipavski dolini.

*Kocjančiči* - vasica v Šavrinskih Brdih blizu Pridvora.

### Ozadje

Iz obdobja med leti 303 in 313 so bili pomembni mučenci Kancij, Kancijan in Kancianela. Bržkone so si bili v sorodstvu, brata in sestra, ki so z učiteljem Protom zbežali iz Rima. Bili so iz ugledne rimske družine, najbrž Anici, ki je imela trgovske stike z Istro, Emono in Norikom (Tomažič et al, 1993) in so se pred preganjanjem kristjanom umaknili v Oglej k prijateljem, med katerimi je bil tudi Krizogon. Ko so zanj zvedeli, da so ga že usmrtili, so se



odpravili na njegov grob, a so jih oblasti zajele, mučile do smrti in pokopale "ad Aquas gradatas". Tako so imenovali svet na levem bregu Soče pri njenem izlivu v morje, nedaleč od Ogleja.

Tako pričajo zapiski v Acta Sanctuarum iz 8.-9. stoletja, obstajajo pa še številne različice. Omenja se celo oglejski škof Kancijan, ki naj bi bil usmrčen v Imoli.

Na oglejskem območju je bila znana celo posestniška družina Cantia Vera. Morda so bili v sorodstvu?

Na območju Ogleja so bili pokopani še nekateri drugi mučenci iz časov Dioklecijanovega preganjanja kristjanov, ki se je končalo leta 313, ko je nastopil vladar Constantin.

V Škocjanu ob Soči so pri izkopavanjih na območju starokršćanske bazilike v šestdesetih letih našli grob z ostanki kosti. Po mnenju antropologov so pripadale trem odraslim osebkom - moškemu, ženski in približno dvajsetletnemu mladeniču (Bertacchi et. all, 1991). Verjamejo, da gre za omenjene tri mučence... Za vas je značilna vsakoletna procesija prvo nedeljo po 31. maju na kraj, ki ga imenujejo "le Grodate..."

Čaščenje omenjenih mučencev je, kot je videti, najbolj razširjeno prav med Slovenci in na slovenskem ozemlju južno od Drave, ki je nekako sodilo k oglejskemu patriarhu. Marsikdo je že opazil (Keber, 1988), da so naši predniki postavljali cerkve njim v čast prav ob vodah ali na krasu.

Je pa poznano čaščenje teh svetnikov tudi zunaj oglejskega vplivnega območja, na primer v Veroni. Njim posvećene cerkve so še v Milanu, Ravenni, Seriatu v Bergamu, Etampesu in Sensu v Franciji ter Hildesheimu na Saškem, kjer imajo ponekod celo njihove relikvije (Miklavčič in Dolenc, 1970; Bertacchi et. all, 1991). Tudi v Gradežu in oglejski baziliki so upodobljeni. V tej baziliki je sarkofag iz 14. stoletja, na njem pa so upodobljeni Prot s knjigo v roki in vsi trije mučenci - Kancij, Kancijan in Kancianela.

Ivan Tomažič z Dunaja poroča, da med avstrijskimi imeni ni svetnikov in godov na Kanzian, Kocjan ali Cozian.



Grob mučencev Kancija, Kancijana in Kancijanile v Škocjanu ob Soči

Razvaline kapelice sv. Kancijana v Rakovem Škocjanu - foto: D. Novak



Sklepa, da gre za slovenska imena in jih povezuje s konc-konec-kanc (Bor, Šavli, Tomažič, 1995).

*Pripis:* Prejšnji župnik v Škocjanu ob Soči don Claudio Tiberio se je menda tudi ukvarjal z zbiranjem imen krajev, posvećenih omenjenim trem mučencem. Ko sem bil v septembru 1996 na obisku v tamkajšnjem župnišču, pa sedanjemu župniku ni uspelo najti tega dela. Žal! Za trud in informacije se župniku iskreno zahvaljujem!

#### VIRI

- Bertacchi, L., Brumat Dellasorte G., Depetris A., Roberti M.M., Zaccaria C., 1991: Ad Aquas Gradatas, Comune di San Canziano d'Isonzo.
- Bogataj, J., 1989: Rakov Škocjan, Lipov list, 31, 8-9, Ljubljana
- Bogataj, J., 1989: Škocjanske jame, Lipov list, 31, 11, Ljubljana
- Brumat Della Sorte, 1979: Kratek vodnik po oglejski baziliki. Društvo za varstvo bazilike v Ogleju, Oglej
- Gams, I., 1979: Bajeslovna izročila o jamah in vodah na krasu. Traditiones, Zbornik inštituta za slovensko narodopisje. SAZU, 5-6, 1976-77, 125-132, Ljubljana
- Keber, J., 1988: Leksikon imen, Mohorjeva družba, Celje
- Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, Ljubljana
- Krajevni leksikon Slovenije, I/1968, II/1971, III/1976, IV/1980, Ljubljana
- Miklavčič, M., J. Dolenc, 1970: Leto svetnikov, II, 488-489, Ljubljana
- Novak, D., 1982: Škocjan na Slovenskem, Naše jame, 23-24, 49-53, Ljubljana
- S.R., 1964: Jesen v Škocjanu, Pionirski list, 18, 8, Ljubljana
- Stražar, S., 1963: Studenska jama, Naše jame, 4, 25-27, Ljubljana
- Stražar, S., 1970: Kronika Doba, Domžale
- Roberti, M.M., S. Tavano, 1978: San Canziano d'Isonzo. Trieste
- Šematizem ljubljanske nadškofije, 1995, Ljubljana
- Tomažič, I., J. Šavli in M. Bor, 1995: Etruščani in Veneti. Ljubljana



Pomoč Evropske unije - Phare projekti na Krasu

# PROJEKTE BOLJ USKLADITI *in* INFORMIRATI JAVNOST

**Dimitrij Pur**

svetovalec v Ministrstvu za okolje in prostor,  
1000 Ljubljana, Župančičeva 6

**V 16. številki revije Kras je mag. Bojan Počkar iz Oikosa, d.o.o., predstavil projekt o Kraškem regijskem parku, ki ga financira Evropska unija (Evropska skupnost).**

**V tem prispevku pa širše predstavljam Phare projekte na Krasu, ki potekajo v okviru Ministrstva za okolje in prostor.**

## Pomoč Evropske Unije - PHARE program

PHARE (Poland and Hungary Action for Reconstruction of Economy) je pobuda Evropske unije, ki podpira vsestranski razvoj srednjeevropskih in vzhodnoevropskih držav in jih pripravlja za čim hitrejšo vključitev v Unijo. Program je začel delovati leta 1989 na pobudo njenega sveta ministrov. Najprej sta bili članici le Poljska in Madžarska, pozneje so se jima pridružile še druge srednjeevropske in vzhodnoevropske države. Slovenija se je pridružila leta 1992.

Nacionalni usklajevalec za Phare programe v Sloveniji je Oddelek za tujo tehniško pomoč na Ministrstvo za znanost in tehnologijo, ministrstva so odgovorna za pripravo in uresničitev projektov s svojih delovnih področij. Varstvo okolja in prostora sodi v Ministrstvo za okolje in prostor, odgovoren za Phare projekte pa je državni sekretar Marko Slokar oziroma svetovalec vlade dr. Viktor Simončič.

Phare programi se delijo na čezmejne (Cross Border), nacionalne

(Country Operation Programm) in večdržavne (Multy-country). Za območje Krasa je pomemben predvsem prekomejni program sodelovanja med Slovenijo in Italijo, kateremu je namenjen tudi ta sestavek.

Z letom 1996 se je vloga Phare programov osredotočila na uresničevanje predpristopne strategije, s čimer je Phare postal pomemben inštrument za zagotavljanje finančne in druge pomoči državam za njihovo čimprejšnjo uresničitev pridružitvenih ciljev.

## Program za čezmejno sodelovanje

Namen programa za čezmejno sodelovanje med obmejnima območjema

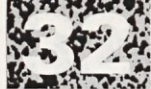
Slovenije in Italije je promocija in popularizacija sodelovanja, ki se je začelo leta 1994. Za obmejno območje Slovenije in Italije sta značilni bogata biološka raznovrstnost in izredna pestrost reliefa. Predvsem ruralna območja pa so bogata tudi z naravno in kulturno dediščino.

Vsako leto se za program čezmejnega sodelovanja predvidi 3 milijone ECU ali 525 milijonov SIT (1 ECU je bil 19.11.1996 175 SIT - op. ur.), pri čemer Slovenija v ta znesek prispeva med 20 in 25 odstotki lastnih sredstev. Za varstvo okolja se letno nameni kakšnih 35 odstotkov tega zneska.

Prednostna področja sodelovanja so zapisana v listini Ministrstva za okolje in prostor "Strategija porabe Phare sredstev za







področje varstva okolja" in se nanašajo na varstvo vodâ pred onesnaževanjem in na upravljanje z naravnimi viri.

### **Kraški regijski park**

Projekt Kraški regijski park zjema osrednji del območja Krasa in sodi zaradi svoje obsežnosti med pomembnejše Phare projekte na Krasu.

Osnovni namen prijave projekta leta 1994, vrednega 500.000 ECU, je varovanje kakovosti podtalne vode in ohranitev edinstvenih naravnih vrednot na območju Krasa, ki so izrednega pomena za vso Evropo. Sedaj, ko se projekt že uresničuje, se je njegova vsebina razširila, saj vključuje še varstvo kulturne dediščine ter razvoj okolju prijaznih dejavnosti, ki lahko predstavljajo nove možnosti za razvoj in zagotavljajo lokalnim skupnostim na obeh straneh slovensko-italijanske meje dodaten vir sredstev za preživetje.

Do sedaj so bila že porabljena sredstva za prenovo Gambočeve domačije v Škocjanu (100.000 ECU), opravljen je bil razpis za prevzem vodenja projekta, na katerem je bilo izbrano podjetje Oikos, d.o.o. Potekata razpisa za valorizacijo in coniranje območja bodočega Kraškega regijskega parka, ter razpis za nakup opreme za Gambočevo domačijo, kjer bo eden izmed informativnih centrov tega parka.

### **Drugi Phare projekti, ki so povezani s Krasom**

V to skupino se uvrščajo projekti, katerih uresničevanje ne poteka neposredno na Krasu, bo pa ugodno vplivalo nanj.

Že dve leti poteka projekt EKO-ADRIA, katerega cilj je izboljšati kakovost površinskih rek Soče, Vipave in Reke ter podtalnih vodâ, ki se stekajo proti Tržaškemu zalivu. Projekt vključuje nepovratna sredstva za zgraditev oziroma dograditev čistilnih naprav in kanalizacijskih omrežij v mestih: Nova Gorica, Ajdovščina, Vipava in Ilirska Bistrica.

V začetku leta 1997 se bo začelo uresničevati Phare projekt "Upravljanje obale" (Coast Management). Po besedah

dr. Simončiča bo ta študija nakazala možnosti za nadaljnji razvoj celotnega obalnega območja ter širšega vplivnega območja v zaledju obale s hkratnim upoštevanjem varstva okolja.

### **Potreba po povezovanju Phare projektov**

Med pripravljanjem in uresničevanjem Phare programa se je pokazalo, da so projekti na območju Krasa, ki imajo sicer nekatere skupne vsebinske prvine, a jih vodijo druga ministrstva, medsebojno dokaj neusklajeni. Ta neusklajenost je opazna tudi med ministrstvi in lokalnimi skupnostmi. Očitna pa je tudi nezadostna informiranost javnosti o tem.

Povezovanje in informiranje naj zato v nadaljnjem uresničevanju Phare projektov prevzame tudi revija Kras, saj je že do sedaj pokazala veliko ažurnost in celovitost pri obveščanju javnosti in zainteresiranih skupin ter posameznikov o dogajanju na Krasu!



*Tipičen kapitel kmečke umetnosti*

Z vidika varstva okolja so Phare projekti čezmejnega sodelovanja Slovenije in Italije ter širše - Slovenije z drugimi državami Evropske unije - možnost za bolj učinkovito varovanje našega okolja, saj okoljska problematika ne pozna mejâ. Pri sodelovanju v mednarodnih projektih se moramo zavedati prednosti, ki jih ima Slovenija pred drugimi evropskimi državami - na primer najvišje stopnje biološke raznovrstnosti v Evropi, in te tudi primerno vnovčiti!







Pogovor z Davorinom Terčonom,  
poslancem v novem Državnem zboru

# KRAS *je idealen* TURISTIČNI CILJ

Agencija Kras



V 2. številki revije Kras aprila smo 1994 objavili pogovor s takratnim sekretarjem za občo upravo in proračun občine Sežana Davorinom Terčonom. Tokrat objavljamo nadaljevanje pogovora z njim, vendar v novi, drugačni vlogi. Davorin Terčon je bil do volitev načelnik Upravne enote Sežana. Sedaj je poslanec s Krasa v Državnem zboru novega mandata. V tej izdaji smo mu nemanili prostor, ker je sobesednik ne le pravi Kraševce in "velik lokalpatriot", kakor pravi, ampak predvsem zato, ker je tudi dober poznavalec Krasa, zagovornik celovitosti pri obravnavanju kraškega gospodarskega in kulturnega prostora na obeh straneh slovensko-italijanske meje ter utemeljitelj potrebe po zavarovanju kraške krajine in ohranitvi njegove naravne in kulturne identitete...

V pogovoru za revijo Kras pred dvema letoma in pol je Davorin Terčon ocenil, da so vse zamisli o takrat nakazani novi lokalni samoupravi premalo pretehtane in da potekajo vsi postopki v zvezi z njo prehitro. Zato je bilo zdaj prvo vprašanje načelniku Upravne enote Sežana:

Kako ocenjujete sedaj novo lokalno samoupravo, v kolikšni meri in s čim se je soodločanje občanov poglobilo ter koliko so občine ljudem zares pri roki? Zlasti mislimo na uresničevanje njihovih zadev javnega pomena in temeljnih vprašanj bivanja. Ocenite pa tudi, kako učinkovito je financiranje zadev splošnega pomena in kako je z zagotavljanjem tako imenovanih izvirnih prihodkov? Čemu bodo morale občine zlasti namenjati skrb, da se okrepi njihova ekonomska in s tem tudi finančna moč? Kaj morajo za to narediti občine in kaj mora še storiti država?

"Moji takratni pomisleki o lokalni samoupravi so bili upravičeni. Nova lokalna samouprava se je v različnih okoljih zelo različno uveljavila. So ocene, da je dobra, so pa tudi ocene, da bi morali takratni sistem lokalne samouprave pustiti, kakršen je bil.

Do reforme, ločitve državne uprave in lokalne samouprave, je moralo priti. Vendar je bil pomislek, ker smo šli v reformo državne uprave in ločitev lokalne samouprave od državne uprave sočasno. Mislim, da bi to morali opraviti postopno ter najprej ločiti lokalno in državno upravo ter šele potem izpeljati reformo lokalne samouprave...

Hankejev most



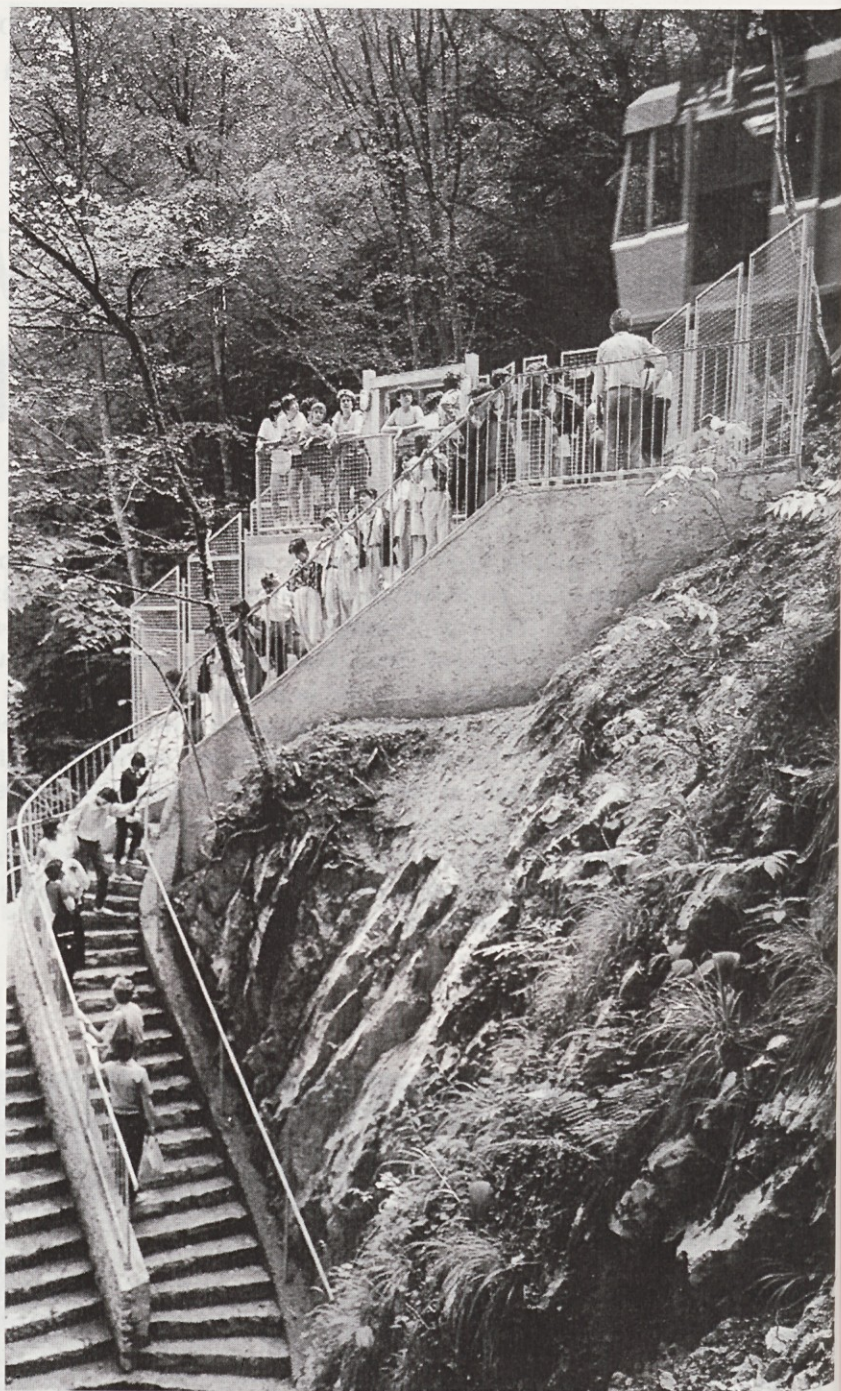


Že samo podatki, koliko je pritožb na račun lokalne samouprave in na sama območja lokalnih skupnosti, napovedujejo, da bo ta tema še velikokrat na dnevnem redu Državnega zbora. Ponekod niso zadovoljni z mejami lokalnih skupnosti, drugod niso zadovoljni s svojim položajem v teh skupnostih. To vprašanje pa je povezano tudi s financiranjem lokalnih skupnosti, ki je še vedno v bistvu kopija njihovega financiranja pred reformo lokalne samouprave. Večina lokalnih skupnosti z lastnimi prihodki ne dosega ravni porabe, ki jo zagotavlja Republika Slovenija in ki je postavljena tako, da je zagotovljen limit ali meja 90 odstotkov povprečne porabe. Že v prvem pogovoru za revijo Kras sem dejal, da bi večina novih občin morala z lastnimi prihodki dosegati to mejo in naj bi se dodatno financirale iz državnega proračuna samo tiste občine, ki imajo poseben položaj zaradi svoje nezadostne razvitosti, zaradi obmejne lege ali zaradi demografske ogroženosti. In potrdila se je tudi napoved, da bodo po uveljavitvi nove lokalne samouprave glede finančnih sredstev na boljšem večje občine in da bodo manjše občine - kakršne prevladujejo pri nas na Primorskem - finančno težko shajale.

V sami lokalni samoupravi posebej izstopajo nedorečenosti o položaju in pristojnostih župana in občinskega sveta. V Sloveniji je veliko primerov - tako v velikih kakor tudi v majhnih občinah - da prihaja med župani in sveti do nasprotovanj. Izvršna oblast imajo sicer župani, pogojno rečeno zakonodajna oblast pa imajo sveti. Če med županom in svetom ni soglasja in če si v svetu razlagajo te pristojnosti drugače, kot jih razlaga župan, prihaja do trenj. In takih primerov je veliko!

V Italiji, na primer, imajo sistem, v katerem ima županova lista večino v svetu, drugje spet državljani volijo občinski svet neposredno in člani sveta izvolijo župana. Taki so primeri v evropskih državah! Pri nas pa smo omogočili predsedanje ali možnost za posploševanje s sklicevanjem na primer, ki je sicer izjemen: župana in svet se voli neposredno, oba imata zakonske pristojnosti, nimata pa zadosti medsebojnega vpliva, zaradi česar

prihaja pogosto med njima do sporov, čigava volja bo obveljala. Pri tem gre lahko za zgolj prestižna vprašanja pa tudi za pomembna vsebinska in čisto operativna vprašanja! Zato sodim, da bo treba za izboljšanje lokalne samouprave resno spregovoriti ne le o ustreznosti območij lokalnih skupnosti ampak tudi o jasnejši razmejitvi pristojnosti med županom in občinskim svetom".



*Vzpenjača v Veliki dolini*

**Kako gledate na različne pobude in zahteve, da se spremeni ustava v tistem delu, ki regije ali pokrajine zgolj dopušča, namesto da bi jih normirala? Kakšno regionalno povezovanje, katerih občin na Krasu ter okrog njega in zakaj bi bilo koristno? Kakšnim regijam pa ne bi dali podpore in zakaj ne?**



“Pokrajine so v naši ustavi sedaj dispoziitivne narave, kar pomeni, da jih ustava dopušča, ne pa zahteva. Zato bomo s takšnim ustavnim urejanjem do pokrajin v Sloveniji prišli zelo težko. Upam si celo reči, da sploh ne bomo! Ker jih imajo države Evropske skupnosti in govorimo o Evropi regij, jih bomo morali imeti tudi v Sloveniji, če se bomo hoteli enakpravno pridružiti tej skupnosti. Je pa zelo velika bojazen, da si ne bi na tej vmesni stopnji med državo in občinami nakopali na rame-na nov, dodatni državni aparat.

Stopnje državne oblasti so v državah okrog nas zelo različne. V nam najbližji Italiji imajo lokalno oblast, pokrajinsko oblast, regionalno oblast in državno oblast, medtem ko imamo pri nas le lokalno oblast, državno oblast. Zato mislim, da bo vsekakor treba spremeniti ustavo ter v njej pokrajino zapovedati ter zakonsko regulirati. Koliko bo pokrajin, je strokovno vprašanje. Lahko jih bo dvajset; lahko bodo samo tri - Primorska, Kranjska in Štajerska. So tudi zamisli o zelo majhnih pokrajinah. In tu je tudi zamisel o samostojni pokrajini Kras z Brkini. Tudi stranke imajo svoje zamisli...

Mislim, da mora biti pokrajina dovolj močna, sicer se ne bo mogla upirati državni oblasti in moči. Šibka pokrajina ne bo uspevala prodreti s svojimi zahtevami do državne oblasti. In imeti mora svoje, z zakonom določene pristojnosti, ki bodo z države prenešene nanjo. To pa pomeni, da pokrajina v nobenem primeru ne more biti majhna. Če bo majhna in šibka, bo to nič več kot občina.

Poleg tega, da mora biti pokrajina dovolj močna, pa mora temeljiti tudi na zgodovinskih izhodiščih. V Sloveniji svoje zgodovinske pokrajine že imamo. So pregledne in imajo dolgo tradicijo. Zato nam prav veliko pri tem ni treba eksperimentirati. Gorenjska je zgodovinska pokrajina, Primorska je zgodovinska pokrajina. Enako so zgodovinske pokrajine Dolenjska, Štajerska in Notranjska. In te bi bile tudi dovolj močne. Dobiti bi morale še ustrezne ustavne in zakonske pristojnosti. Ljudem pa bo moralo biti zlasti na mejnih območjih omogočeno, da bodo odločili, v katero

pokrajino bodo spadali. In, seveda, pokrajina bo morala biti tako koncipirana, da bo lokalni glas imel v pokrajini vpliv. In to na način, da ne bomo spet ustanavljali pokrajinskih središč z novimi oblikami centralizma in z obilico novih upravnih delavcev”.

**Kako bi v kratkem prikazali vlogo in pomen Upravne enote Sežana, ki ji načelujete? S katerimi problemi se sedaj zlasti ukvarjate?**

“Upravna enota je lokalna izpostava državne oblasti. Žal pa je pri njenem delovanju problem to, da je preglednost državne oblasti na tej ravni zamegljena... Tako so, na primer, pod pristojnostjo Upravne enote Sežana notranje zadeve, vojni invalidi, gradbene zadeve, gospodarstvo in obrt, itn. Vrsta vej državne oblasti pa je iz tega izločena. Tako so zunaj pristojnosti upravne enote inšpekcijske službe kot nadzorni organ, določene obrambne zadeve, geodetska uprava in davčna uprava. Vse te izločene dejavnosti spadajo neposredno pod svoja ministrstva, kar pomeni, da se vzporedno z delovanjem upravne enote oblikujejo mreže in povezave državnih služb, izhajajočih iz pristojnih ministrstev. Vsako ministrstvo ima svojo posebno mrežo in izpostave svojih služb.

Moje mnenje je, da se sicer vseh teh služb ne da združiti in da bi morali državno oblast narediti bolj medsebojno sinhronizirano in pregledno zaradi občanov in zaradi potrebe po bolj racionalnem delu. Za to ne bi bilo treba seliti raznih uradov, ampak bi bilo treba organizacijsko shemo državne uprave prilagoditi in naravnati takšnim potrebam.”

**V svojem minulem upravnem delu in javnem nastopanju ste se zavzemali in se še zavzimate za celovitost pri obravnavanju problemov Krasa na slovenski in italijanski strani. Kakšne so možnosti za to sedaj, po zadnjih volitvah v Italiji? Na katerih področjih in kako naj bi sodelovale ter nastopale vzajemno slovenske in italijanske obmejne občine?**

“Očitno je, da so se po zadnjih volitvah v Italiji odnosi med Slovenijo in Italijo, če jih ocenjujemo globalno, nekako premaknili z mrtve točke. Po moji oceni so k temu prispevale tudi volitve v Italiji. Tako zadnje parlamentarne, kakor tudi lokalne, saj se tržaški župan Illy zelo zavzema za sodelovanje s Slovenijo. Pomembno je namreč, kakšno je razpoloženje za povezovanje in dogovarjanje na obeh straneh meje.

Mi se moramo osredotočiti predvsem na sodelovanje in povezovanje v lokalnem smislu, torej Tržaške pokrajine in Krasa, ki sovpada z upravno enoto Sežana. Tukaj neka verbalna, besedna pripravljenost za sodelovanje je, v vsakdanjem življenju pa kakšnih velikih premikov zadnje čase ni videti. Zdi se mi, da prihaja sedaj na Kras manj zamejcev oziroma prebivalcev Tržaške pokrajine. Tudi iz čisto praktičnih, ekonomskih razlogov! Lira je izgubila na moči, tolar se je okrepil in je stabilen; za kupce z italijanske strani nismo več tako zanimivi. Vse to ne spodbuja gospodarskega sodelovanja. Če je na politični ravni pripravljenost za večje sodelovanje, pa ekonomske razmere tega ne spodbujajo. Prej bi rekel, da ga zavirajo.

S približevanjem Slovenije Evropi oziroma z njenim vstopanjem v Evropsko skupnost je treba še kako upoštevati, da nam bo to prineslo ugodnosti in slabosti hkrati. Z vstopom v to skupnost bodo ostale nepotrebne številne dejavnosti in službe, ki so neposredno povezane z mejo in s prometom blaga ter ljudi čeznjo. To bo zmanjšalo zaposlenost. Z odpravo meje pa bo Kras spet postal naravno zaledje Trsta, kot je bil nekdaj. Seveda, prirejeno novim razmeram in novim potrebam. To pa bo poglobilo medsebojno odvisnost ljudi, ki bivajo na Tržaškem in na Krasu, tako gospodarsko kakor tudi kulturno. Na Tržaškem živi močna populacija, ki se bo po odpravi meje med Italijo in Slovenijo v sedanjem smislu bolj usmerjala za uresničevanje svojih življenjskih hotenj tudi na Kras, enako pa bomo Kraševci lahko mnogo bolj sproščeno kot doslej uresničevali svoje interese tudi na Tržaškem. Gospodarski tokovi se bodo razvijali in krepili v tem prostoru kot del evropskih tokov in neod-



visno od značilnosti in razmer v lokalnem prostoru. Lokalni prostor - Kras in Tržaška pokrajina - se morata in se bosta morala še bolj prilagajati njim".

**Ker je ta izdaja revije Kras namenjena Škocjanskim jamam kot edinstvenemu naravnemu in kulturnemu spomeniku na svetu, ki je tudi eden izmed razpoznavnih znakov za Kras, povejte, kako Škocjanske jame oziroma novi regijski park Škocjanske jame uporabiti kot izhodišče za uresničitev načrtovanega zavarovanega območja pretežnega dela matičnega Krasa s predvidenim kraškim regijskim parkom? In kako vse to povezati s podobnimi prizadevanji na italijanski strani, kjer so tudi že sprejeli zakon o kraškem parku? katerim dejavnostim dajati prednost in zakaj, da se zagotovi nadaljnji gospodarski, socialni in kulturni razvoj območja? Kaj bo pri tem naloga občin in kaj bo še morala postoriti država?**

"Kraški regijski park je v širši javnosti še zelo abstrakten pojem. Večina ljudi še ne ve, kaj naj bi to pomenilo... V Italiji so načelno že sklenili, da se del kraškega območja Tržaške pokrajine zavaruje z ustanovitvijo kraškega regijskega parka, ki naj bi se povezal s kraškim regijskim parkom na slovenskem Krasu. Kraški regijski park je predviden že v dolgoročnih planih nekdanje občine Sežana in v republiških izhodiščih oziroma izhodiščih Republike Slovenije. Ker ti ne zajemajo pretežnega dela območja matičnega krasa, celotnega območja od Sežane do goriške občine, so v Upravi za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor naredili pomemben popravek in v načrtovani kraški regijski park zajeli tudi skoraj ves matični kras.

Kraški regijski park bo postal iz nekakšne abstrakcije resnični smisel le, če nadrobneje določimo, kaj to je... Njegov smisel mora biti zavarovanje in varstvo naravne in kulturne identitete Krasa. In vsa regulativa mora biti naravnana k temu cilju. Hkrati s tem pa se nikakor ne sme prezreti

ali obiti ekonomskega vidika, ki je s tem posledično povezan. Marsikje na Krasu se je zaradi naravnih procesov, ki so povezani z ekonomskimi, značilna kraška identiteta že izgubila. Zato gre pri teh prizadevanjih tudi za obnovo že izginule identitete. Ta je najbolj očitna z zaraščanjem krasa in z izginevanjem nekaterih njegovih krajinskih posebnosti in kraške arhitekture, kar je posledica padca zanimanja za pridelovanje hrane oziroma nizka cena hrane in očitno opuščanje kmetijske pridelave na Krasu. To je sicer opaziti v vsej Evropi in tudi Sloveniji, najbolj očitno pa je to prav na Krasu.

Zato mislim, da bo v kraškem regijskem parku imel pomembno vlogo kmetijski del razvojnega programa, ki mora zagotoviti takšno ekonomsko politiko na tem območju, da se bo njegovim prebivalcem kmetijska dejavnost splačala, četudi se državi ne splača. Če se država namreč odloči Kras zaradi njegovih posebnosti in znamenitosti zavarovati, mora za uresničitev teh ciljev uveljaviti tudi ustrezne instrumente in z njimi zagotoviti, da se bo njegovim danostim primerna kmetijska dejavnost splačala. Mislim na vinogradništvo, na govedorejo in rejo drobnice s pašnjo ter na pridelavo hrane oziroma vrtin. Pri tem pa lahko tudi država in vsa skupnost tudi v ekonomskem smislu marsikaj pridobi, saj bo to pomenilo povečanje stopnje zaposlenosti in zaustavitev odhajanja mlajših generacij prebivalstva z vasi v mesta in večja urbana središča. In ker je Kras kot unikaten prostor ne le za Slovenijo marveč za vso Evropo idealna turistična destinacija ali cilj, ki privlači obiskovalce, se splača na začetku vložiti vanj tudi več, saj bodo lahko končni rezultati tega zelo ugodni. Kras je vendarle mejni slovenski prostor, ki je nacionalno občutljiv in demografsko zelo ogrožen. Zato je kraški regijski park eden izmed načinov, da se takšno stanje spremeni, izboljša!"

**Ker ste bili eden izmed najbolj konstruktivnih ocenjevalcev revije Kras in prizadevanj njenih ustvarjalcev, povejte, kako se odzivате, ko jo pregledujete in prebirate v njej objavljene prispevke?**

**In, kaj storiti, da bi se tudi na Krasu dogovorili za njeno sofinanciranje?**

"Ker sem Kraševce in lokalpatriot, kot se reče, sem si revijo Kras spočetka predstavljal bolj kot lokalno revijo, čeprav se sedaj strinjam, da je bolj globalno kraška. Verjamem, da so za takšno njeno naravnost tehtni razlogi. Najbrž so predvsem ekonomski in so povsem razumljivi. Prepričan sem, da ne bi bilo dobro, če bi bila revija izključno lokalna, ker mora biti tudi globalna in oprta na strokovne in znanstvene pristope, kakor tudi ne bi bilo dobro, če bi bila samo globalno kraška in brez lokalnega, matično-kraškega kolorita."

Ker revija Kras nesporno dobiva svoje mesto in je že presegla eksperimentalno fazo, saj jo poznajo ter prebirajo v vse več gospodinjstvih ne le po Krasu, marveč širom po Sloveniji in v zamejstvu, je sedaj bolj aktualno razmišljati o njenih perspektivah. Po mojem je treba razmišljati v dveh smereh... Bolj kot se bo usedala v zavesti lokalnih skupnosti in njihovih prebivalcev ter vseh tistih, ki jim je kras blizu, večje so njene nadaljnje razvojne možnosti. To je osnovna smer! Druga, vzporedna smer, pa je potreba, da se tudi revija Kras obravnava kot kraško posebnost v kontekstu predvidenega in porajajočega se kraškega regijskega parka in njegovih zametkov z že razglašenim regijskim parkom Škocjanske jame. Kakor je ta park hkrati tudi slovenski nacionalni park, tako bo nacionalni park tudi kraški regijski park. S tem pa postaja tudi revija Kras ne le v vsebinskem ampak tudi v formalnem smislu nacionalna. Kras in vso kraško tematiko obravnava ne le za Kraševce in tiste, ki jim je kras pri srcu, ampak za vse prebivalce Slovenije, saj je to območje, ki zavzema po površini več kot polovico njenega ozemlja, posebna nacionalna naravna in kulturna vrednota.

Zato menim, da je treba pri vprašanjih, kako zagotavljati za izhajanje revije Kras potreben denar, vedno imeti v mislih tudi odgovor na vprašanje, kaj izhajajo bijo Kras in Kraševci ter vsa Slovenija, če bi revija prenehala izhajati!"



Možnosti in usmeritve  
za turistični razvoj Škocjanskih jam

# REGIJSKI PARK Škocjanske jame NAJ POSTANE CENTER SLOVENSKEGA KRASOSLOVJA

**Stane Furlan**

direktor podjetja HTG, Hoteli,

turizem, gostinstvo Sežana, 6210 Sežana, Partizanska 1



**Temeljna izhodišča za nadaljnji razvoj celotnega zaščenega območja regijskega parka Škocjanske jame, zapisana v mesecu oktobru sprejetem zakonu o tem parku, so pomembna tudi za nadaljnji turistični razvoj tega dela Krasa. So sprejemljiva podlaga za učinkovito poslovanje in trženje ob hkratnem ohranjanju naravnih lepot pokrajine, njenega varstva in zaščite. Pri načrtovanju nadaljnega turističnega razvoja vsega zaščenega območja pa bo treba poleg zakonskih podlag upoštevati tudi opredelitve Zveze evropskih naravnih in narodnih parkov.**

Prav gotovo bo kakovost turizma na območju Škocjanskih jam temeljila na lepota pokrajine in jamskega sistema, zato mora biti osnovni cilj ohranjanje teh kakovosti, saj je to tudi glavni namen zaščenega območja. Seveda pa bodo morali razvojni načrti slediti ne le ekološkimi ciljem marveč tudi socialnim in ekonomskim ciljem. Med ekološkimi cilji sta najpomembnejša dolgoročno ohranjanje narave in krepitev naravovarstvene zavesti med obisko-

valci in lokalnimi prebivalci. Socialni cilj pomenijo zadovoljstvo in užitek obiskovalcev, izboljšanje življenjskega standarda lokalnega prebivalstva in promocija tovrstnega turizma. Ekonomski cilji pa naj bi izboljšali predvsem lokalno gospodarstvo, omogočili delo in zaslužek prebivalstvu ter tudi zagotovili dohodek za vzdrževanje in razvoj zaščenega območja.

Škocjanske jame so edinstven naravni kraški podzemski spomenik, ki je zaradi svojih izjemnih značilnosti tega kraškega podzemlja in pokrajine vpisan v Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine pri Unescu. Prav zaradi te pomembnosti ima regijski park Škocjanske jame velike možnosti za hiter in vsestranski razvoj. Zato je prva naloga vseh subjektov, ki delujejo v parku, da čim prej oblikujemo celovit razvojni koncept s posebnim poudarkom na skupni promociji in oblikovanju nove celostne podobe vsega regijskega parka.

V programu turističnih ogledov Škocjanskih jam pripravljamo nove, alternativne inačice, se pravi nove poti in smeri, s katerimi bomo popestrili tovrstno ponudbo. Tako smo že letos, s popravilom in prenovo poti ter z dograditvijo drugih objektov, omogočili obiskovalcem dodatno še ogled Tominčeve jame ter Naravnega mostu. V naslednjih letih bomo popravili in uredili poti skozi Malo dolino do Mahorčičeve jame in Mariničeve jame ter izhodne poti v vasi Škocjan in Matavun. Pri tem bomo poskrbeli tudi za varnejši ogled, kar pomeni, da bomo preuredili in izboljšali dostop v dolino Globočak (vhod v jame) - tako cesto kakor tudi pešpoti, uredili ostale turistične poti v jamah in v okolici, uredili ploščad pred vhomom v jamo, obnovili in izboljšali razsvetljavo ter sprejemni center z vodniško službo opremili z ustrezno informacijsko tehnologijo.

S svojimi programi se bodo morale vključiti v koncept turističnega razvoja Regijskega parka Škocjanske jame tudi druge dejavnosti, kot so znanstveno-raziskovalna, naravovarstvena in vzgojno-izobraževalna.

Ključnega pomena je znanstveno-raziskovalna dejavnost, saj lahko bistveno in zelo učinkovito uveljavi ime in prepoznavnost parka na domačem in mednarodnem prizorišču. Ker so Škocjanske jame prava naravna zakladnica za preučevanje naravnih procesov, pojavov in njihovih vplivov na okolje, bi bilo treba ustanoviti center, ki bi povezoval vse raziskovalce in hkrati omogočal organizacijo najrazličnejših strokovnih srečanj, simpozijev, taborov in raziskovalnih akcij.

Z vidika vzgoje in izobraževanja bi morali doseči, da bi osnovnošolski program izobraževanja v Sloveniji obvezno predvidel ogled Škocjanskih jam. Pojasnjeval naj bi vzgojno-izobraževalne smotre, povezane z varstvom in zaščito naravne in kulturne dediščine. V okvirih te dejavnosti naj bi potekale tudi krasoslovne šole na domači in na mednarodni ravni ter potrebe spoznanja in ohranjanje krasoslovne tradicije.

Na področju naravovarstvene dejavnosti so potrebna nadaljnja prizadevanja za ohranitev ustrezne kakovosti vode Reke ter varovanje in zaščita vseh naravnih danosti kraške pokrajine na celotnem zaščenem območju parka.

Vsekakor bo celovit razvojni koncept omogočal oblikovanje take ponudbe, ki bo sicer posebna, značilna za območje Škocjanskih jam, vendar zelo široka in bogata in ki bo z dobro promocijo in s trženjem dajala ustrezne gospodarske učinke.

Iz vseh teh usmeritev o nadaljnjem razvoju Škocjanskih jam in dejanskih možnosti izhaja spoznanje, da je na tem zaščenem delu slovenskega Krasa mogoče videti in spoznavati vse specifične kraške tvorbe in pojave, kar daje temu območju posebno prednost na področju nadaljnega turističnega razvoja. Zato predvidevam, da bo v bližnji prihodnosti Regijski park Škocjanske jame postal tudi center slovenskega krasoslovja.



# DO ŠKOCJANSKIH JAM

Pogovor z županom  
občine Divača  
dr. Rajkom  
Vojtkovszkym

## PETIČNI GOSTJE ŽE Z ZASEBNIMI LETALI

Agencija Kras



**Regijski park Škocjanske jame je na območju kraške občine Divača. Zato smo se z županom te občine dr. Rajkom Vojtkovszkim pogovarjali o pomenu tega naravnega in kulturnega spomenik svetovnih razsežnosti za občino Divača in za njene prebivalce, kakšne so razvojne možnosti občine Divača, kakšne so v konceptu nadaljnjega gospodarskega razvoja občine možnosti za razcvet naravi prijaznega turizma po zgraditvi avtoceste Ljubljana-Razdrto-Divača-Sežana-Trst, ki bo kmalu dokončana, oziroma Divača-Ankaran-Koper, in kaj bo občina Divača storila za zavarovanje naravne in kulturne dediščine na svojem ozemlju?**

Divača je izhodišče med drugim tudi za obiskovalce slovenske svetovne znamenitosti - Škocjanskih jam, ki te dni slavijo deseto obletnico vpisa v Unescov Seznam svetovne naravne in kulturne dediščine. Zato smo župana dr. Vojtkovszkega najprej vprašali:

**Kaj pomenijo Škocjanske jame za občino Divača, za njene prebivalce in za občinsko upravo?**

“Vsekakor bo treba počakati na ustanovitev zavoda, ki ga zakon o Regijskem parku Škocjanske jame predvideva za upravljanje s tem parkom. Vprašanje je, koliko bodo v njegovo delo vključeni kadri iz naše občine in kako bo zavod vključil v svoj program že nakazane možne dejavnosti prebivalcev na območju regijskega parka. To je prav tako, kakor velja za novi državni zavod Kobilarna Lipica, za katerega dejavnost še ni čisto jasno, v kakšni meri in kako bo vplivala

na gospodarstvo občine Divača in na njegov razvoj. Ta dva nova zavoda se bosta morala medsebojno povezati ter v svoja razvojna programa vključiti gospodarske potencialne naše občine. Tako Divače, Senožeč, Vremškega Britofa in Barke, kakor tudi vsega Senožeškega podolja, Vremščice in Brkinov, z njihovimi dejavnostmi, katerih velik del je ali še bo povezan s predvidenim programom Regijskega parka Škocjanske jame.

V občinskem svetu mislimo, da bi Škocjanske jame morale postati nekakšen statusni simbol občine. Zato bomo ta naš naravni in kulturni biser svetovnega pomena morali upoštevati pri javnem razpisu o grbu občine, o občinskem prazniku in še kakšnem občinskem razpoznavnem znaku. In ker Škocjanske jame največ pomenijo kot turistična zanimivost, bodo vsekakor v bodoče bolj, kot so do sedaj, dajale skupaj s Kobilarno Lipica ton

gospodarstvu na našem območju”.

Po uveljavitvi nove lokalne samouprave je Divača s precej obsežnim zaledjem postala občina. To je nekoč že sicer bila, a je pozneje postala krajevna skupnost nekdanje sežanske občine. Je pa njen obseg sedaj znatno večji od občine Divača pred mnogimi leti. Tudi samo naselje Divača se je povečalo; kar za trikrat. Povečalo se je število prebivalcev in spremenila se je njihova socialna sestava. Sedaj ima 1265 gospodinjstev. Če ne bi bilo poleg stare magistralne ceste Ljubljana-Postojna-Divača-Koper še nove avtoceste Ljubljana-Divača in naprej, še v gradnji, proti Ankaranu, bi bila združena z Dolnjimi Ležecami... Zato vprašanje:

**Kakšni problemi sedaj tarejo župana ter občinski svet in kakšne so po Vašem videnju resnične**

**razvojne možnosti Divače in občine Divača?**

“Res je! Kraj Divača je bil že z železniško postajo nekako presekan. Potem so to razklanost poglobili še visokonapetostni električni vodi s transformatorskim razdelilnim kompleksom, novo rano pa je zasekala še avtocesta.

Kmetijstvo vidno nadzaduje na vsem območju Krasa, tako tudi na območju naše občine. Edina kmetijska dejavnost, ki ima bodočnost, pa je sonaravno kmetijstvo, predvsem reja drobnice, pridelava sadja in turizem na kmečkih domačijah, zgrajenih v kraškem slogu, na katerih naj bi nudili doma pridelane kmetijske proizvode, domačo hrano tipične kraške kuhinje, kjer naj bi turisti lahko tudi prenočevali ter preživljali aktivne počitnice s spoznavanjem Zgornjega Krasa. Poleg ogleda Škocjanskih jam, Divaške jame, Škratelnove hiše v Divači, orožarskega muzeja v Lokvi,



OBlikoval:  JOŽE POŽAR

*O vsem tem v občinskem svetu sedaj že razpravljamo resno in poglobljeno, kajti po ustanovitvi občine je bilo v ospredju naše skrbi vse tisto, kar je pogoj, da občina sploh lahko upravlja”.*

*In takih domačij, naravno neobremenjujočih turističnih enot, naj bi bilo čim več. Seveda, organiziranih v ustrezni turistični skupnosti, ki bi skrbela za njihovo enotno in celovito nastopanje na turističnem tržišču! Zato bomo morali, ob podpori države, najti za spodbujanje takšnega kmetij-*

jadralnimi padali z Vremščiće, športno letališče Gabrk pri Divači in umetna stena za prosto plezanje v divjaški športni dvorani. Izoblikovala se je tudi že kar solidna ponudba zasebnikov, rejcev lipicancev, ki nudijo konje za šolanje in trekinge v okolici.

ostankov ledenice v Kačičah, cerkvice sv. Helene s srednjeveškimi freskami v Gradišču, Dujčevega mlina v Vremski dolini, planinske ture na 1027 metrov visoko Vremščico, kolesarjenja ob reki Reki je v občini še nekaj drugih zanimivih izletniških točk. In tod v bližini so še letališče za letenje z zmaji in



Prav nova avtocesta pa je bila povod za naslednje vprašanje dr. Rajku Vojtkovszkemu:

**Kaj prinaša za razvoj občine in za razvoj njene turistične ponudbe nova avtocesta Ljubljana-Sežana in naprej proti Trstu oziroma proti Ankaranu in Kopru? Ali po njej vozečim turistom in možnim obiskovalcem Krasa odtujuje že opisane in druge bližnje naravne ter kulturne znamenitosti, ali pa ponuja možnosti za njihov povečan obisk?**

“Žal nova avtocesta odtujuje naše kraje in njihove zanimivosti potencialnim obiskovalcem. In to odtujevanje se bo s podaljšanjem avtoceste od Divače do Ankarana še povečalo. Zato bo treba čim prej uresničiti že narejen državni projekt o ureditvi regionalnih cest, kolesarskih stez in turističnih poti ob avtocestnih odsekih, ki naj bi s primernim informiranjem potnike z avtocest usmerjali k naravnim in kulturnim znamenitostim in spomenikom posameznih območij. Njegov cilj je, čim več turistov, ki potujejo po naših avtocestah, opozoriti na lepote Slovenije in jim svetovati ter kazati, kje naj avtocesto zapustijo in kaj naj si kje ogledajo.

Tak idejni projekt Ministrstva za okolje in prostor smo v občinski upravi podprli, zelo radi pa bi s svojim znanjem in vedenjem sodelovali, ko bo dobival svojo dokončno podobo za širše območje Krasa in za občino Divača”.

Ker se večji del tega pogovora suče okrog turizma in turistične ponudbe občine Divača kot ene izmed najbolj obetavnih gospodarskih dejavnosti na Krasu, smo sobesednika vprašali:

**Kaj bi kazalo še storiti, da bi se ustanovilo že v letu 1995 za ustanovitev pripravljeno gospodarsko interesno združenje Turistična skupnost Krasa in Brkinov?**

“Ker so zamisel o ustanovitvi takšne turistične skupnosti potrdili že sveti občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana, je treba narediti zaradi že opravljenih pripravljalnih postopkov samo še zadnji korak. To je sklicati ustanovno skupščino. Četudi z morebitnim majhnim številom ustanovnih članov na njenem začetku. Občinski sveti pa naj iz sredstev, ki se oblikujejo iz turističnih taks, ali iz proračunskih sredstev namenijo za njen zagon potreben denar. In če bo taka turistična skupnost za začetek svojega poslovanja svojim, morda res maloštevilnim članicam, znala ponuditi kaj koristnega, njim uporabnega, česar sedaj nimajo ali kar jim je sedaj nedostopno, se bo zanimanje zanjo hitro povečalo in število njenih članic pomnožilo. To bo pa tudi pomenilo več denarja za naslednje skupno dogovorjene programe in posledično tudi večje koristi članic združenja!”

Ker smo v reviji Kras že nekajkrat pisali o podrtiji stare Čotnikove hiše v Dolnjih Ležečah, ki je bila pred uničenjem pomemben kulturni spomenik narodove preteklosti, saj njenega posestnika Tschota ali po naše Čota omenja že urbar gospostva Švarceneg iz leta okrog 1400, je bilo naše zadnje vprašanje županu občine Divača dr. Rajku Vojtkovszkemu:

**Kaj bo storila občina za zavarovanje naravne in kulturne dediščine na svojem ozemlju?**

“Prostorski plani, ki so nastali še v prejšnji občini Sežana, še vedno veljajo, čeprav so že v mnogočem preživeli. Zato je jasno, da bomo morali v občini Divača dobiti svoj prostorski plan, čeprav to ni ne lahko in ne poceni. In za tako delo v občini še nimamo svojega strokovnjaka, arhitekta krajinarja ali kaj podobnega... Zato bo naloga občinskega sveta na eni izmed naslednjih sej ugrizniti tudi v to kislno jabolko ter sprejeti pomembno odločitev. Mislim na takšno odločitev, ki bo pomenila čez čas zagotovilo, da bodo poslej tudi gradbeni posegi v prostor ne le skladni z zakonom, marveč tudi skladni s tipičnostjo naših še nepopačenih kraških naselij. In zagotovilo, da bodo nove gradnje po svojem vnanjem videzu vendarle nadaljevale kraško arhitekturno tradicijo, če je povsem razumljivo in sprejemljivo pričakovati investitorjevo oziroma graditeljevo željo, urediti notranjščino novih zgradb primerno sedanjemu bivanjskemu standardu v Sloveniji.

Pričakujem pa, seveda po uveljavitvi zakona o Regijskem parku Škocjanske jame in pozneje še ustreznega zakona o predvidenem Kraškem regijskem parku, da bo zavladal še večji red pri poseganju v prostor. Mislim predvsem na to, da ne bo več mogoče zgraditi na Krasu objekta, ki po svoji vnanjosti ne bo skladen s tukajšnjo avtentično kraško arhitekturo. Z razglasitvijo nekega območja za zavarovano se razglasi tudi zavarovanje krajinskih in kulturnih posebnosti. In kraška arhitektura je taka posebnost!”

## Stenski koledar fotografa Matjaža Žnidaršiča za leto 1997

Znani notranjski fotograf in oblikovalec Matjaž Žnidaršič iz Cerknice na Notranjskem, sodelavec revije Kras, je v založbi Naklo, d.o.o., iz Logatca izdal dvanajstlistni barvni stenski koledar velikosti 33 x 47 cm z naslovom UMETNOSTNA DEDIŠČINA SLOVENSKEGA KRASA. Avtor predstavlja pomembnejše umetnostnozgodovinske objekte kraškega stavbarstva, detajle v kamnu, kakor tudi krajino in reprodukcije fresk.



Reklamna fotografija

MATJAŽ ŽNIDARŠIČ  
Cesta na jezero 1  
1380 Cerknica  
tel: 061/794 007, 791 048



# UMETNOSTNA DEDIŠČINA SLOVENSKEGA KRASA

Štirideset barvnih motivov zajema območje Krasa med Komnom in Divačo. Tako je v koledarju zbirka najlepših kraških dvorišč ali borjačev, vodnjakov ali štirn, klesanih vhodnih okvirov ali portalov. Fotografiji iz ptičje perspektive nudita nova panoramska pogleda na Štanjel in okolico Komna. Med reprodukcijami fresk najdemo mojstrovino slikarja Giulija Quaglija iz prezbiterja cerkve Marije Oberšljanske pri Komnu in znamenitega avtorja hrastoveljskega Mrtvaškega plesa Janeza iz Kastava, ustvarjene v 15. stoletju. Iz Štjaka pa je predstavljena čudovita kamnita figurica, vzdana v fasado tamkajšnje cerkve. In še bi lahko naštevali!

S koledarjem UMETNOSTNA DEDIŠČINA SLOVENSKEGA KRASA je Matjaž Žnidaršič prispeval pomemben delež k promociji Krasa in kraške kulturne dediščine na Slovenskem, s tem pa tudi k promociji Slovenije.

Avtor koledarja se zahvaljuje vsem, ki so mu kakorkoli pomagali pri njegovem snovanju. Še posebej velja zahvala Ljubici Benčič-Kosovac z Gorjanskega in Andreju Žigonu iz Logatca!

## VAS ZA BORI

*V oklepu zelenih borovih rok  
bela, zaprašena vas,  
poldremajoča vas,  
kot ptica v varnem gnezdu rok.*

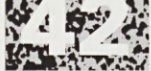
*Sredi dehtečih borov postanem:  
Ni to objem mojih rok?  
Velik objem, velik obok  
za tako majhno gručo otrok.*

*Za zidom cerkvenim je pokopan  
nekdo. Na grobu šipek cvete.  
Iz bele vasi bele poti  
in vse poti v moje srce.*

Srečko Kosovel







Program Škocjanske jame se uresničuje...

# DOMAČINI SO DOKAZALI, DA ZNAJO SONARAVNO ŽIVETI S PARKOM!



**Črtomir Pečar**

absolvent krajinske arhitekture,  
koordinator programa Škocjanske jame  
med Upravo RS za varstvo narave MOP  
in Uradom za urbanistično načrtovanje občine Sežana,  
6210 Sežana, Partizanska 4

V Zavodu za urbanistično načrtovanje v nekdanji občini Sežana smo v letu 1990 začeli pripravljati krajinsko zasnovo širšega območja Škocjanskih jam, pri čemer so se soočili varovalni in razvojni interesi tega prostora. Zasnovo smo uskladili in sprejeli v letu 1991. V tej listini so določeni temeljni skupni interesi: razvojni program je zasnovan v smislu revitalizacije ali oživitve vsega območja - naselij, kmetijskih in gozdnih zemljišč, turizma in rekreacije - in je podrejen svetovnemu pomenu Škocjanskih jam kot naravnega in kulturnega spomenika.

Na osnovi sprejetih prostorskih dokumentov, zavedanja pomena Škocjanskih jam in določene utesnjenosti domačinov sta lokalna skupnost in nekdanja občina Sežana zahtevali od nove države Slovenije, da zagotovi in uveljavi državno skrb za ta naravni in kulturni biser. Občina Sežana je sprejela odlok o kompleksnem

**Do sprejetja zakona o Regijskem parku Škocjanske jame v oktobru 1996 je bilo območje Škocjanskih jam zavarovano le z občinskim odlokom o zavarovanju Škocjanskih jam iz leta 1980, čeprav so bile v novembru 1986 te jame vpisane v Seznam Unescove svetovne dediščine, za katero veljajo izjemno stroga in selektivna merila.**

zbiranju in odvažanju komunalnih odpadkov na centralno odlagališče in ga med prvimi uveljavila v naseljih Matavun, Škocjan in Betanja. S proračunskimi sredstvi je popravila in utrdila podporni zid, bankine in obcestne kamne ob cesti Škocjan-Betanja. Pripravila je potrebno dokumentacijo in finančno konstrukcijo za prenovu nizkonapetostnega električnega omrežja in javne razsvetljave v naseljih Matavun, Škocjan in Betanja.

Vlada Republike Slovenije in pristojna ministrstva so začeli v letu 1993 pripravljati zakon o Regijskem parku Škocjanske jame. V letu 1994 je bila v integralnem državnem proračunu za Upravo RS za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor odprta postavka Škocjanske jame, kar je pomenilo pravo spodbudo za uresničevanje letnih programov projekta Škocjanske jame.

V letu 1994 so bila opravljena naslednja dela:

- \* Geodetski zavod RS je naredil posnetke terena v merilu 1:500 za naselja Matavun, Škocjan in Betanja ter letalski posnetek vsega območja Škocjanskih jam v merilu 1:2500 s plastnicami in ledinskimi imeni.

- \* Podjetje Elektro iz Sežane je s soudeležbo lastnih sredstev prenovilo elektroenergetske naprave na nizkonapetostnem omrežju, vkopalo zračne vode v tla, postavilo novo javno razsvetljavo v naseljih Škocjan in Betanja ter delno v Matavunu in opremilo

gospodinjstva s skupnimi električnimi priključnimi omaricami.

- \* Nakupljen je bil gradbeni material za prenovu nekdanje osnovne šole v Škocjanu.

- \* Podjetje Kars iz Sežane je naredilo projektno dokumentacijo za prenovu Gambočeve domačije v Škocjanu.

- \* Turistično društvo Škocjan je očistilo in uredilo turistične in poljske poti ter obnovilo kamnite stopnice stare turistične pešpoti med Malo in Veliko dolino. Z lesom je obnovilo tudi vse klopi na območju parka.

- \* Narejen je bil inženiring za prenovu Gambočeve domačije v Škocjanu.

- \* Sofinancirala se je začeta prenova nekdanje osnovne šole v Škocjanu.

- \* Očiščeno in ukinjeno je bilo divje odlagališče komunalnih odpadkov v Matavunu, obnovljen je bil vaški kal in položena je bila cevna kanalizacija za infrastrukturne priključke do opuščenih objektov - ruševin.

V letu 1995 so bila opravljena naslednja dela:

- \* Program za animacijo lokalnega prebivalstva "Možnosti za ureditev in razvoj Regijskega parka Škocjanske jame", ki ga je vodila prof. dr. Ana Barbič z Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

- \* Opravljen je bil javni razpis z zbiranjem ponudb za prenovu Gambočeve domačije, po katerem je bila za prenovitvena dela izbrana Tehnika, d.o.o., iz Lucije.

- \* Nakupljene so bile erte ali klesani vratni



in okenski okvir iz kamna ter okenske škre za šolo.

\* Pridobljeno je bilo lokacijsko in gradbeno dovoljenje za prenovo Gambočeve domačije.

\* Podpisana je bila pogodba za prenovo Gambočeve domačije, ki se je pričela konec leta 1995.

\* Turistično društvo Škocjan je vzdrževalo turistične in poljske poti na območju parka.

\* Zavod za gozdove Slovenije je z izbranimi sekači opravil sanitarno sečnjo borovega gozda na območju parka.

V letu 1996 so bila do oktobra opravljena naslednja dela:

\* Investitorski, projektantski in izvedbeni nadzor nad prenovo Gambočeve domačije in nekdanje osnovne šole v Škocjanu.

\* Pridobitev uporabnega dovoljenja za prenovljeno Gambočevo domačijo.

\* Turistično društvo Škocjan je obnovilo del turistične pešpoti s stopnicami in ograjo, popravilo ali obnovilo več kamnitih zidov (vaški kal, Okroglica,...) ter očistilo poti in okolico naselij.

\* Nadaljeval se je program za animacijo lokalnega prebivalstva.

\* Končuje se naloga "Potenciali stavbne dediščine v naseljih Matavun, Škocjan in Betanja", ki jo vodi mag. Ljubo Lah s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani.

\* Cestno podjetje Koper je popravilo ali nadomestilo manjkajoče obcestne kamne ob regionalni cesti v Matavun ter uredilo odtekanje meteornih voda s ceste od odcepa v Sprejemni center do Matavuna.

\* Končana je bila prenova osnovne šole v Škocjanu.

Z vsemi naštetimi in opisanimi deli na območju Regijskega parka Škocjanske jame je bil narejen pomemben korak. Uresničeni del programa Škocjan je v domačinih utrdil spoznanje in prepričanje, da je združno mogoče z zastavljenimi in vodenimi nalogami zagotoviti kakovostno delo in uresničiti njihove želje po boljšem življenju v parku.

Hvala vsem, ki so prispevali s svojim znanjem in delom k do sedaj narejenemu, še posebej pa domačinom vasi Matavun, Škocjan in Betanja, Turističnemu društvu Škocjan in Upravi RS za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor!

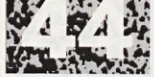


Gambočeva domačija, bodoči informacijski center Regijskega parka Škocjanske jame, ob otvoritvenem govoru Ministra za okolje in prostor dr. Pavla Gantarja - foto: S. Peterlin

Javni zavod, ki ga določa zakon o regijskem parku Škocjanske jame, bo treba ustanoviti čim prej. Potem bosta prenova in revitalizacija območja Škocjanskih jam potekali še bolj hitro, skladno in kakovostno. V zavodovem progra-

mu bodo morali biti cilji - varovanje naravne in kulturne dediščine - jasno opredeljeni in hkrati usklajeni z željami in pričakovanji domačinov, ki so s svojim dosedanjim delom dokazali, da hočejo in znajo sonaravno živeti s parkom!





**Prof. dr. Ana Barbič**  
Biotehniška fakulteta,  
1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101

**Dr. Barbičeva, kaj vas je kot sociologinjo pripeljalo do raziskovalnega dela na območju treh vasi regijskega parka Škocjanske jame?**

“Poleg teoretičnega in temeljnega raziskovalnega dela se ukvarjam tudi s prenosom teoretičnih ugotovitev v prakso. V okviru sodelovanja med ljubljansko in celovško univerzo sva s celovško partnerico **prof. dr. Doris Wastl-Walter** pred leti iskali podeželsko skupnost - eno v Avstriji in eno v Sloveniji - ki razpolaga z virom ali viri, naravnimi ali kulturnimi, na katerih bi bilo mogoče graditi razvoj skupnosti. Wastlova je hitro našla Železno Kaplo, ki je uspešno zamenjala tovarno celuloze kot nosilko lokalnega razvoja s termalnim zdraviliščem in podzemsko jamo kot nosilko turističnega razvoja. Jaz sem takrat najprej pomislila na Škocjanske jame. Ker pa je občina Sežana z njimi že imela svoje načrte, nekako nisem z njo našla skupnega jezika. Zato sem za študijski primer izbrala drugo, razmeroma neopazno podeželsko skupnost. Na Škocjanske jame in na prebivalce tamkajšnjih treh vasic pa me je spet spomnila direktorica Nacionalne komisije za Unesco gospa **Zofija Klemen Krek**, ki me je pred približno dvema letoma vprašala, ali bi bila pripravljena strokovno delati z ljudmi na območju načrtovanega regijskega parka Škocjanske jame.

**S prebivalci oziroma predstavniki vasi Matavun, Škocjan in Betanja in s člani tamkajšnjega turističnega društva prej niste še nikoli sodelovali. Ali ste imeli kakšne probleme pri navezavi stikov z njimi, kar je pogoj**

Partnerstvo strokovnjakov  
študentov in prebivalcev  
vasi Matavun, Škocjan in Betanja

# NAJVEČJI KORAK JE ŽE STORJEN...

Agencija Kras

**Skupina raziskovalcev in študentov Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani opravlja raziskovalno-razvojni program na območju Regijskega parka Škocjanske jame. Namen programa je opredeliti razvojne možnosti na varovanem območju, hkrati pa domačinom predstaviti prednosti, ki jim jih prinaša prav zavarovanost območja. Dosedanje opravljeno delo je objavljeno v treh zvezkih REGIJSKEGA PARKA ŠKOCJANSKE JAME in dokazuje uspešno partnerstvo strokovnjakov in študentov Biotehniške fakultete ter prebivalcev treh vasi Regijskega parka Škocjanske jame - Matavun, Škocjan in Betanje, organiziranih v Turističnem društvu Škocjan. Raziskovalno delo je sicer le prvi korak v dolgoročnem usklajevanju lokalnih pobud in strokovnih rešitev, je pa zagotovo tudi največji korak, ki so ga morali narediti prebivalci omenjenih vasi v procesu ozaveđanja vloge, ki jo imajo v varovanju Škocjanskih jam, bisera slovenske naravne dediščine ter naravnega in kulturnega spomenika, ki je vpisan v Unescov Seznam svetovne dediščine. Zato bomo njegove rezultate v nekaj nadaljevanjih objavili tudi v reviji Kras.**

**Ker je pobudnica in voditeljica naloge dr. Ana Barbič, smo se z njo pogovarjali o tem, zakaj takšno raziskovalno delo, kako so pridobili zanj prebivalce vasi nad Škocjanskimi jamami, kako so se ti odzivali in kakšni so rezultati...**

**za uspešno delo družboslovcev na terenu?**

“Pri samem delu na terenu, v katerem želim udejaniti oziroma preveriti svoje teoretične zamisli, sem doživela poleg dobrih izkušenj tudi kakšne slabe. Iz njih sem se seveda marsikaj naučila, hkrati pa spoznala, da je treba ljudi, s katerimi nameravam sodelovati, najprej opazovati in dobiti nekakšen vtis o tem, kako delujejo med seboj in navzven. Prvi vtis sicer ni nikakršno zagotovilo, da so ljudje zares takšni, kakršni se v določeni situaciji predstavijo. Pa tudi, če so takšni, to še ne pomeni, da v novih okoliščinah, kakršne predstavlja raziskovalni projekt, ne bodo

ravnali povsem drugače, nepredvidljivo. Pomemben pa je za mojo odločitev, ali bom na nekem območju delala ali ne.

In tako sem sprejela vabilo, naj se udeležim sestanka, na katerem so predstavniki več ministrstev in gospa Zofija Klemen Krek predstavili predlog zakona o Regijskem parku Škocjanske jame prebivalcem omenjenih vasi in članom Turističnega društva Škocjan. Predstavniki države niso pokazali posebnega razumevanja za njihove predloge sprememb in dopolnitev zakonskega besedila, kar se mi je zdelo nedopustno. Zato sem se javno postavila na stran domačinov. Po sestanku so me domačini povabili, naj se še kdaj oglasim, a



# Raziskovalna naloga

*Iz ruševin stare šole v Škocjanu so domačini začeli graditi svoj večnamenski objekt - družbeni prostor, turistični informacijski urad in prostor za prireditve...*

sem v to podvomila, saj nisem verjela, da bi bilo katero izmed navzočih ministrstev pripravljeno financirati uradnim predlogom nenaklonjeno delo. Na srečo sem se motila! Uprava Republike Slovenije za varstvo narave Ministrstva za okolje in prostor kot pripravljalka predloga zakona o Regijskem parku Škocjanske jame me je naprosila, naj prevzamem tako imenovano animacijsko delo s prebivalci treh vasi. To sem z veseljem storila ne le zato, ker so se mi domačini s svojim dobro pripravljenim nastopom za 'varovanje' svojih pravic prikupili, temveč tudi zato, ker so mi bili kot polkraševki zelo blizu!"

## Kaj pa to pomeni, da ste polkraševka?

"Moj ded se je rodil in odraščal v vasi Čepno pri Košani. Ko je odšel po svetu s trebuhom za kruhom, podobno kot številni njegovi vrstniki vseh generacij, se je znašel na Dolenjskem in se v Soteski poročil z domačinko, mojo staro materjo Ano. Skupaj z dvema sestrama in s tremi brati sem odraščala v Straži pri Novem mestu kot Dolenjka in se kot takšna tudi počutim. Hkrati pa sem bila in sem vedno bolj očarana od krasa, kraške pokrajine in kraških ljudi. Moje delo z njimi me je prepričalo, da so delavni, prijazni in tolerantni ljudje, kakršna, upam, sem tudi sama!"

**V svojem dveletnem delu ste pritegnili kar nekaj zelo uglednih strokovnjakov, ki so prišli predavat članom turističnega društva oziroma vsem krajanom. Ti so bili na predavanju vselej povabljeni?**

"V program obveščanja in osveščanja domačinov sem vključila teme, ki so se mi zdele najbolj pomembne, in šele nato poiskala ustrezne predavatelje zanje. Nad odzivom strokovnjakov, ki so vsi preobremenjeni z delom, sem več kot navdušena, saj nihče, res nihče izmed povabljenih ni odklonil sodelovanja in prav nikomur se ni zdelo 'za malo', da je predaval peščici 12 do 15 ljudi. Nasprotno! Odzivi poslušalcev na predstavljene vsebine so strokovnjakom predstavljali zado-

voljstvo, vredno truda. Prepričana sem, da je bilo srečanje s prebivalci vsaj nekaterim med njimi tudi spodbuda za nadaljnje delo. Sicer pa nimajo dosti izbire, saj sem jih v akcijskem načrtu že predvidela za strokovne nosilce nekaterih prihodnjih akcij."

**Kot je razvidno iz dveh zvezkov raziskovalne naloge Regijski park Škocjanske jame, ki ste ju objavili, ste v svoje delo pritegnili tudi študente. Kaj so delali in kako ocenjujete njihovo delo?**

"V okviru predmetov Ruralna sociologija in Razvoj podeželja imamo tudi seminarsko delo. V njem, če se le da, poskušam študente usmeriti v delo na terenu. Srečno naključje mi je omogočilo, da sem jih pritegnila v svoje raziskovalno delo na območju regijskega parka Škoc-

janske jame. Celo več! Priznati moram, da sem jim bila pri njihovem delu skupaj s prof. Ivanom Marušičem le svetovalka in na koncu urednica njihovih besedil. Kot veste, so junija 1995 študentje 4. letnika krajske arhitekture svoje videnje razvoja predstavili domačinom in gostom, ki jih je ob tej priložnosti povabilo na obisk Turistično društvo Škocjan. Mislim, da je to delo študentom pomenilo posebno izkušnjo".

**Kako pa so vas osebno sprejeli domačini?**

"Prelepo! Vzeli so me za svojo in kar nerodno mi je, ker sem kavico doslej praviloma pila le v gostilni Žnidarčič pri gospej Adeli, najbolj pa mi je pri srcu tista, ki mi jo je skuhal predsednik TD Škocjan gospod Franc Ivančič!"





Predsednik  
Turističnega društva Škocjan  
Franc Ivančič pripoveduje



# DOMAČINI SO Z JAVNIMI DELI ZBRALI DENAR ZA TURISTIČNI INFORMACIJSKI CENTER

Agencija Kras

Gospod Franc Ivančič, kdaj je nastalo turistično društvo Škocjan, koliko ima članov, kdo mu je najprej predsedoval in kakšni so cilji društva?

„Priprave na ustanovitev turističnega društva v Škocjanu so se začele, ko je nastal predlog zakona o regijskem parku Škocjanske jame. To je bilo konec leta 1993. Takrat je postalo očitno, da se moramo tudi domačini primerno organizirati, če smo hoteli, da bi zakon upošteval tudi tukajšnje prebivalce. V začetku leta 1994 smo Turistično društvo Škocjan ustanovili. Imelo je 17 članov. Sedaj ima društvo 21 članov in tri mlade, še ne polnoletne prebivalce naših treh vasi Matavun, Škocjan in Betanja.

Prvi predsednik društva je bil Ivan Gombač, njegovo delo je nadaljevala Boža Metlika, od februarja 1995 pa sem predsednik jaz. Podpredsednica je Štefka Novak Žnidarčič, tajnik pa je Milan Maljevec. Oba opravljata svoje dolžnosti od ustanovitve društva.

Glavni cilji in nameni društva so, da življenje v naših vaseh obudimo iz dotedanjega družbenega mrtvila, da začnemo obiskovalcem Škocjanskih jam predstavljati lepote naših vasi, kar lahko obogati turistično ponudbo tega prostora, in da nasploh začnemo razvijati in organizirati turizem. Zato smo najprej polepšali naše kraje ter uredili že opuščene turistične poti.

**Nekaj dni pred odprtjem Turističnega informacijskega centra Škocjan v tamkajšnji prenovljeni osnovni šoli smo se pogovarjali s predsednikom škocjanskega turističnega društva Francem Ivančičem. Čeprav ima vsak izmed 21 članov tega društva svoje delo ali svoje poklicne obveznosti, zagotavljajo društvu potreben denar s prostovoljnim delom na javnih delih. S tem denarjem in s pomočjo Ministrstva za okolje in prostor so obnovili ruševine škocjanske osnovne šole ter v njej uredili prostore za turistično dejavnost, za vaško skupnost in za manjše kulturne prireditve... Primer in zgled, ki bo morebiti spodbudil k sodelovanju in povezovanju vaščane še kakšne vaše skupnosti na Krasu, kjer so zaradi naravnih in kulturnih danosti možnosti za razvoj naravi prijaznega turizma prav take ali celo večje, kot jih imajo vasi Matavun, Škocjan in Betanja...**

**Kaj so bili v zadnjem času poglobitni dosežki in uspehi društva, s čem se ukvarjate sedaj in kako si za njegovo delovanje zagotavljate denar?**

„Mislim, da je poglobitni dosežek društva pridobitev stare osnovne šole v Škocjanu. Bila je podrtija, a smo jo v poldrugem letu povsem obnovili. Sedaj je urejena za društveno dejavnost. S predavanji, ki jih je društvo priredilo v treh letih, smo v precejšnji meri osvestili sovaščane, ki nas je vseh skupaj 60 v 24 gospodinjstvih, kaj pomeni ustanovitev regijskega parka Škocjanske jame in kaj to ponuja domačinom. Veliko smo naredili za ureditev videza vasi. Mislim na odstranitev odpadlih predmetov in smeti z divjih odlagališč, njihovo

očiščenje, ureditev poti. Pri tem so sodelovali skoraj vsi za delo sposobni prebivalci. Sedaj pa smo imeli vse do slovesnosti ob deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine 27. oktobra največ dela z urejanjem stare šole in s pripravo razstave o društveni dejavnosti v njej. V prenovljenem poslopju bo imelo pisarno turistično društvo, v njem bo Turistično informacijski center Škocjan. Razmišljamo tudi o postavitvi stalne etnološke razstave našega kraja. In v njem bomo vaščani imeli prostor za potrebe vaše skupnosti in nasploh za svoje družbeno udejstvovanje.

Turistično društvo Škocjan se je dvakrat prijavilo na razpis javnih del in z





opravljenimi javnimi deli smo društvu prislužili denar za obnovo šole. Pomagalo pa nam je tudi Ministrstvo za okolje in prostor. Nekaj denarja zberemo še s članarino, nekaj pa smo ga zbrali tudi s pohodom po regijskem parku Škocjanske jame, ki smo ga 27. aprila organizirali skupaj s Turističnim društvom Vremska dolina. Denar pa predstavlja tudi prostovoljno delo članov društva, ki ga ni treba plačati.

Za nadaljnje delo društva si bomo še naprej zagotavljali denar z opravljanjem javnih del na našem območju, ki bodo še potrebna za ureditev in poslovanje regijskega parka. Vse bolj se tudi ogrevamo za zamisel, da bi ta naš Škocjan postopno naredili za poletni kulturni center občine Divača s takim programom, ki bo temeljil na narodopisnih posebnostih naših krajev in obiskovalcem Škocjanskih jam predstavljaj našo zgodovino. Tudi to bo lahko prineslo društvu kakšen tolar!"

**Kako ste prebivalci vasi Matavun, Škocjan in Betanja sprejeli predlog zakona o Regijskem parku Škocjanske jame, ko je bil predložen slovenskemu parlamentu v sprejem? In kako sedaj ocenjujete sprejeti zakon?**

"Prvo besedilo predloga zakona smo sprejeli z velikimi zadržki, s pomisleki in kritiko. Zakon je nastajal v Ljubljani; tam naj bi ga tudi sprejemali. Prebivalcem območja načrtovanega regijskega parka pa takrat, žal, nihče ni ne povedal, kaj naj bi zakon pomenil zanje, niti nas ni nihče vprašal, kaj o njem menimo. Zato smo se domačini med seboj bolj povezali, organizirali v turističnem društvu in zahtevali, naj nam nekdo predlog zakona predstavi. To se je tudi zgodilo. Prišel je gospod Mladen Berginc, takratni namestnik direktorice v Upravi za kulturno dediščino na Ministrstvu za kulturo, in nam zakon pojasnil. In mi smo predlagali nekaj dopolnitev, ki pa jih pripravljavci zakonskega besedila v celoti niso upoštevali... Sedaj zakon imamo in čas bo pokazal, kaj to pomeni za nas, ki živimo na območju regijskega parka!"

**Z vaščani so v preteklih dveh letih veliko sodelovali pri iskanju razvojnih možnosti tega območja študentje Oddelka za agronomijo Biotehniške fakultete iz Ljubljani, ki jih je vodila prof. dr. Ana Barbič. Kaj ste ugotovili?**

"Na že omenjenem sestanku s predstavniki Uprave za kulturno dediščino, na katerem so nam predstavili predlog zakona o regijskem parku, je dr. Barbičeva predlagala sodelovanje in pomoč svojih študentov. Ponudbo smo z veseljem sprejeli. Za začetek smo jih prosili, naj nam pomagajo pri določitvi, kje naj bodo otroško igrišče v Matavunu, kje naj bi bil odprt prireditveni prostor in kje naj bi uredili balinišče kot nekakšno shajališče domačinov. Po nekaj predavanjih profesorjev: dr. Barbičeve, dr. Prosenca in dr. Kolar Plašinceve ter gospoda Albina Debevca, ki so nas poučili, zakaj in kako območje Škocjanskih jam zavarovati, je prišlo petnajst študentov z omenjene fakultete. Po ogledu vseh treh vasi so izvedli med domačini anketo, kje bi radi imeli predlagane objekte. Na osnovi svojih raziskovanj in načrtovalskega dela so pripravili predloge in jih predstavili kot seminarsko nalogo v dveh zvezkih z naslovom Škocjanske jame ter svoje videnje in predloge pokazali vaščanom na javni predstavitvi. Z njihovimi predlogi smo se domačini v glavnem strinjali in večina članov turističnega društva ter članov sveta vaške skupnosti bi se pod njihove predloge podpisala. Sprejeli smo jih za svoje!"

**Kaj bi na osnovi ugotovitev in predlogov študentov Biotehniške fakultete lahko domačini ponudili za popestritev turistične ponudbe Regijskega parka Škocjanske jame?**

"Na predvidenem otroškem igrišču bomo domačini obiskovalcem lahko lajšali njihov ogled Škocjanskih jam in regijskega parka, če jim bomo tačas prevzemali v varstvo njihove otroke. Na vrhuncu turistične sezone, v poletnih mesecih, bomo z že omenjenimi kulturnimi prireditvami na prireditvenem prostoru bogatili doživetja obiskovalcev. Tod naokrog je veliko kulturnih, umetniških, folklornih in drugih skupin, ki poustvarjajo ali predstavljajo tipično kraško in brkinsko kulturno izročilo. Zanimivost pa je lahko za obiskovalce tudi postanek ob balinišču ter opazovanje, kako domačini na njem vadijo ali tekmujejo. Lahko pa bi balinišče z več igrišči postalo tudi javno in na voljo turistom za primerno najemno ceno. Turistično društvo se bo potegovalo tudi za pridobitev koncesije, ki bi njegovim za to usposobljenim članom omogočala opravljati vodniško službo po

regijskem parku in v Škocjanskih jamah. Seveda je še možnost za pestro ponudbo domačih organskih pridelkov, kot so sadje, med, pecivo, potice in podobno ter izvirni ročni izdelki in dopadljivi, ne kičasti spominki. To vse bi bilo lahko naprodaj v našem Turističnem informacijskem centru v Škocjanu, lahko pa tudi v Sprejemnem centru v Matavunu, ki je izhodišče za obiske v Škocjanskih jamah. V tem okolišju je bilo včasih razvitih precej priložnostnih, za domačo in sosedovo rabo rabo nujnih obrti. Te so z leti sicer zamrle, bilo pa bi jih mogoče oživiti in usmeriti v izdelovanje uporabnih predmetov, ki bi turiste, če bi jih kupovali, doma spominjali na Škocjanske jame in na regijski park".

**Kaj bo Turistično društvo Škocjan storilo, da svoje člane in prebivalce okoliških vasi na nek način pritegne v soustvarjanje turistične ponudbe Regijskega parka Škocjanske jame?**

"Verjamem, da bomo turistično društvo in vaščani naših treh vasi tesno sodelovali z zavodom, ki bo v kratkem ustanovljen za upravljanje s tem parkom. In verjamem, da nam bodo tisti, ki ga bodo vodili in delali v njem, ker bodo morali biti za to strokovno usposobljeni, svetovali in pomagali domisliti, s čem in kako obogatiti in popestriti turistično ponudbo v parku. To bo tudi povečalo zanimivost in privlačnost Škocjanskih jam z vasmi Matavun, Škocjan in Betanja, njihovim prebivalcem pa povečalo možnosti za zaslužek!"

**Vaščani Matavuna, Škocjana in Betanje, treh malih vasi nad Škocjanskimi jamami, organizirani v Turističnem društvu Škocjan, so s svojim složnim in zavzetim delom, z veliko mero domiselnosti in z željo po pomoči strokovnjakov pokazali, kako razumevajo svojo vlogo v Regijskem parku Škocjanske jame. Razkazovali ga bodo obiskovalcem in ga varovali hkrati kot punčico svojega očesa. In kdorkoli bi rad z njimi navezal kakršno koli sodelovanje, mu svetujemo, naj pokliče po telefonu predsednika Turističnega društva Škocjan Franca Ivančiča na št. 067/61-199 ali tajnika društva Mirana Maljevca na št. 067/61-075!**



Zgodba za otroke iz Betanje

# "ANČKA GA DANES KUHA ... BOB, SE VE!"

Vilma Žnidarčič

upokojena učiteljica,  
6215 Divača, Betanja 5

Pogoste me obiščejo znanci, nekdanji sošolci, mladostni prijatelji. Na domačem in sosedovem dvorišču se ustavijo mnogi obiskovalci Škocjanskih jam, ki zaidejo v našo vas. Z marsikom pokramljam, večkrat jih popeljem po okolici in zadostim številnim njihovim radovednim vprašanjem. Ni ga, ki ne bi bil navdušen nad slikovito pokrajino, nad mirom in tihoto, ki kraljujeta pri nas, nad posameznimi podrobnostmi, ki jih opazijo v vasi.

Tu pa tam vidim na travniku ob vasi slikarja, ki z umetniškim očesom išče motiv za svoje slikarsko platno ali papir. Drugi hočejo odnesti čim več lepih vtisov v fotoaparatu. Skoraj po pravilu se izletniki ustavijo na robu Velike doline, odkoder je res enkratni pogled na bližnjo okolico. Večkrat sem že slišala besede: "O, tu je res veličastno, a tudi nevarno!" ali pa: "A se domačini nič ne bojite, da bi otroci od tu zdrsnili?" in "Se je že kdaj zgodila kakšna nesreča?"

Zares, okolica udornic Velike doline in Male doline, rob brezna Okroglica ter previs nad Lisično so popolnoma nezavarovani, pa še nisem slišala za nobeno nesrečo. Tudi od starejših ljudi ne! Po takih vprašanjih povem, kako so starši učili svoje otroke previdnosti pred padci in zdrsi. Strašili so jih z Ančko!

Zgodba o Ančki je povezana z meglo. Ta se v deževnih in vlažnih dneh dviga nad slapom reke Reke in vali proti Betanji. Ko so starši videli ta plazeč siv pas, so opozorjali otroke: "Poglej, kako se kadi! Zdaj kuha Ančka boba. Gotovo kuri z brinjem, ko je tako črn dim! Če boš hodil okoli jame (mišljeno je bilo okrog vseh teh udornin), te bo zgrabila in povlekla dol. Moral ji boš brati drva in suhljad (rekli so "špice" ali "frašče"). Nikoli več ne boš videl mame in ateta!"... Slednje bi pa bilo res nekaj strašnega!

In otroška domišljija je oživela, radovednost rasla in že z vprašanji povedala, kakšna je bila otrokova predstava o strahu zbujačiji Ančki (kdo ji striže nohte, se kaj počne, kje si kupi obleko, ali bi ji lahko ušel, itn.). Nihče ne bi hotel pasti pod njeno hlapčevstvo, zato se tudi ni približal dolini.

O tem, ali je bila ta metoda vzgojna ali ne, se ni nihče spraševal. Zalegla pa je. Vsaj toliko časa, dokler so otroci verjeli v pravljice. Marsikomu pa je prešlo pozneje v navado po tistem reku: "Stara navada, železna srajca".

Starši so se pač znašli po svoje. Saj niso mogli, ob obilici kmečkega dela, spremljati vsakega otrokovega koraka. Pri vsaki hiši pa so bili vsaj trije kratkohlavniki, ki jih je bilo treba na nek način opozarjati na nevarnosti. Tudi odrasli še danes pogosto rečemo - ko se kažejo megle: "Aha, Ančka ga danes kuha!" Se ve, kaj mislimo. Bob!

# Študentje v ŠKOCJANU...

Tina Trampuš

absolventka krajinske arhitekture  
na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani,  
3320 Velenje, Šaleška 19

**Kadar k delu povabijo mlade, je to dober znak. Sveže ideje, delovna zagnanost in mladostniški optimizem so stvari, ki so si jih gotovo želeli tudi prebivalci območja Regijskega parka Škocjanske jame.**

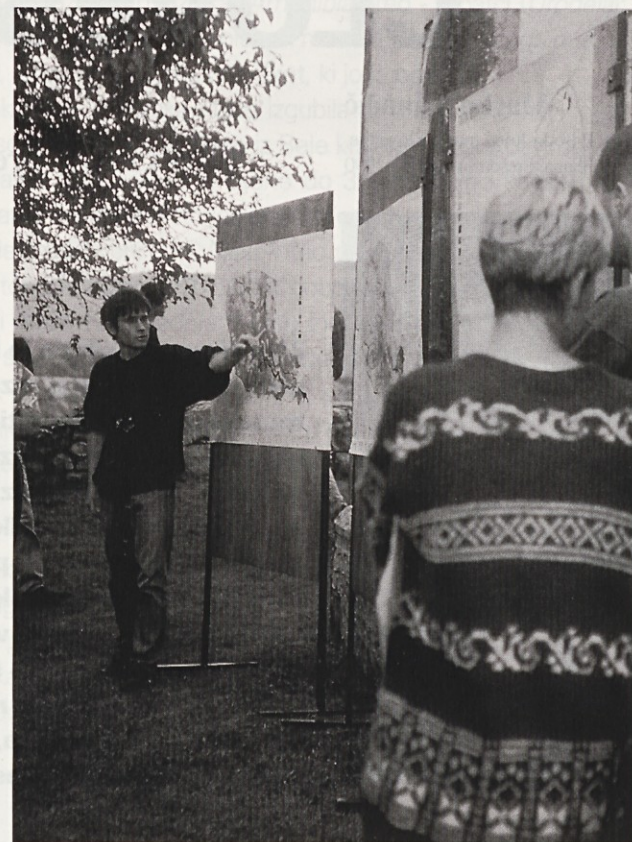
Ob precejšnjem številu seminarov, ki jih študentje naredimo v okviru svojega študija, je malo takih, ki bi bile široko koristne oziroma bi jih bilo mogoče prenesti v stvarni svet. Tudi zato smo študentje z veseljem sprejeli pobudo članov Turističnega društva Škocjan, da naredimo načrt za ureditev otroškega igrišča, balinišča in odprtega prostora za prireditve na območju Regijskega parka Škocjanske jame.

V četrtem letniku študija na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani sta v predmetniku tudi predmeta Krajinsko planiranje in Razvoj podeželja. Vsebinsko obeh predmetov se v marsičem prepleta, kar smo študentje v nalogi v zvezi z Regijskim parkom Škocjanske jame tudi pridoma izrabili. Območje smo si na povabilo domačinov podrobneje ogledali, pod mentorstvom prof. dr. Ane Barbič pa med prebivalci izvedli anketo. Kmalu nam je postalo jasno, da naloge ne bo mogoče omejiti le na predlog o umestitvi predlaganih objektov v prostor, ker je potreben celovitejši pristop.

S terenskim ogledom smo razširili svoje vedenje o potencialih ali zmožnostih prostora, ob pogledu na tipični kraški vasi Škocjan in Betanja pa smo se prepričali o upravičenosti varstvenih zahtev v predlogu o Regijskem parku Škocjanske jame. Po ugotovitvi, da mnogi objekti - kot del bogate kulturne dediščine - propadajo, so se nam že ob samem ogledu začele porajati zamisli o možnosti za vnašanje razvoj-

nega programa v prostor. V pogovorih študentov z domačini in še posebej s člani Turističnega društva Škocjan se je pokazala vsa kompleksnost problema. Potencialni konflikt ali spor med varovanjem in razvojem, ki smo ga prepoznali za območje Regijskega parka Škocjanske jame, zahteva usklajevanje med strokovnimi načeli in potrebami prebivalcev. Študentje krajinarstva smo kot bodoči strokovnjaki za urejanje prostora pod mentorstvom dr. Janeza Marušiča, profesorja za krajinsko planiranje in razvoj podeželja, ter prof. dr. Ane Barbič naredili Predlog za ureditev in razvoj Regijskega parka Škocjanske jame. Med študijem krajinske arhitekture smo si pridobili znanje o krajinskem planiranju, to je o prostorskem načrtovanju, katerega namen sta varstvo in napredek krajine ter njenih virov. Vsebinsko krajinskega planiranja so procesi izmenjav in medsebojnih vplivov razvoja (planirane rabe) in varovanja (obstoječe in nove vrednote); torej procesi, ki so bili opredeljeni tudi za območje Regijskega parka Škocjanske jame.

Kot študentje smo dobili možnost, da pridobljeno teoretično znanje prenesemo v prakso, v sklepni fazi naloge pa spoznanja tudi predstavimo družbi oziroma neposredno "prizadetim", to je prebivalcem. Domačinom smo želeli pokazati, da njihova prihodnost le ni tako črna, kot se jim morda dozdeva. Kot zunanji sodelavci smo neobremenjeno, a kljub temu zavedajoč se problemov, s katerimi se srečujejo prebivalci, izpostavili varovalne zahteve. Ob razumevanju prostorskih potencialov smo pripravili obsežen razvojni program in glede na soočanje razvojnih in varovalnih načel pripravili karte ali zemljevide ustreznosti prostora za določene dejavnosti. Te karte so bile izhodišče za izoblikovanje dveh različnih ureditvenih predlogov. Z razgledom in predstavitvijo vsega delovnega postopka, z ustrežno grafično upodobitvijo



in razlago zamisli smo poskusili seminarso nalogo čim bolj jasno predstaviti prebivalcem Škocjana, Betanje in Matavuna ter širši javnosti, ki so se zbrali na razstavi v Škocjanu. Vse gradivo pa smo pozneje zbrali in objavili v publikaciji REGIJSKI PARK ŠKOCJANSKE JAME, ki jo je izdal Oddelek za agronomijo Univerze v Ljubljani.

Opravljen delo in narejen Predlog za ureditev in razvoj Regijskega parka Škocjanske jame je bogata izkušnja za študente tako v smislu prenašanja znanja, ki smo si jih pridobili med študijem, na vsakdanje probleme v prostoru, kakor tudi v smislu uspešnega sodelovanja z domačini. Veseli me, da so javnost in prebivalci z navdušenjem sprejeli javno predstavitev naših predlogov v Škocjanu. Prepričana sem, da smo s svojimi zamislimi nakazali možnosti, ki se ponujajo prebivalcem za višjo kakovost njihovega življenja

ter za njihov prispevek k ohranjanju in razvoju naravnih ter kulturnih danosti njihovega bivalnega prostora, to je Regijskega parka Škocjanske jame.

Ponovno se je pokazalo, da je v prostorskem planiranju nujno sodelovanje med stroko, katere predstavniki smo bili v opisanem primeru študentje krajinske arhitekture, ter lokalno skupnostjo in prebivalci, ki so v nadaljnjem postopku med glavnimi nosilci uresničevanja strokovnih predlogov. Za uspešno uresničitev predlogov je to sodelovanje treba ohranjati in zato upam, da bomo lahko s svojim znanjem še pomagali pri prenosu idej in predlogov v prostor ter tako tudi omogočili ohranjanje in celo izboljšanje kakovosti prostora Regijskega parka Škocjanske jame!



# Še VEDNO SKRIVNOSTNA ČLOVEŠKA RIBICA

**Marko Aljančič**

dipl. biolog, Prirodoslovni muzej Slovenije,  
1001 Ljubljana, Prešernova 20, p.p. 290

... mihi videtur genus singulare.  
... po moji presoji je to samostojen živalski rod.

J.A. Scopoli, 1772



Živa človeška ribica je bila januarja 1992 osrednja privlačnost velike mednarodne razstave SIME 92 (Salon international des musees et des expositions) v pariški Veliki palači. V skoraj nepregledni paradi blizu tristo evropskih muzejev, ki so postavili na ogled najlepše, najzanimivejše, najdragocenejše, kar premorejo, so jo že prvega dne odkrili novinarji, radijski poročevalci in televiziji. V malem slovenskem paviljonu - kot kraško podzemsko jamo, naravno okolje človeške ribice, ga je izvirno oblikoval arhitekt Marjan Loboda - se je vse dni od jutra do večera trlo radovednih obiskovalcev. Vsakdo si je hotel natančno in od blizu ogledati skrivnostno človeško ribico - poisson humain - relikv ali živalski preostanek iz terciarja, živi fosil, endemit ali žival, ki biva samo v dinarskem krasu, biser evropske favne brez primere.

## Človeška ribica je očarala Pariz

Zamisel, da predstavimo živo žival na mednarodni reviji evropskih muzejev, so sprejeli slovenski muzealci z mešanimi občutki. Nekaterim se je zdela izvirna in so bili navdušeni. Imeli so, kakor se je pokazalo pozneje, prav. Drugim ideja ni bila všeč. Človeška ribica, so ugovarjali. Zakaj bi mučili oboge živali! Navsezadnje pa - ali je to res kakšna posebnost? Zakaj rajši ne vaška situla, kakšna gotska Pieta,

*Človeška ribica*

*je zavarovana z zakonom že od leta 1922.*

*Od leta 1973 je tudi na seznamu Washingtonske konvencije (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES), ki določa pravila mednarodne trgovine z živalskimi in rastlinskimi vrstami. Države podpisnice morajo dobiti potrebna dovoljenja tako za njihov izvoz kot za uvoz. Žal pa človeško ribico vse bolj ogroža onesnažena voda! - Foto: C. Mlinar*





# Človeška ribica

**Znanstveno ime:** *Proteus anguinus* (Laurenti, 1768).

**Slovenska imena:** bela riba, človeška riba (Stična), bela kačica, močerov (Vrhnika), močeril, temnotna močarila (Freyer, 1842).

**Sistematika:** deblo - vretenčarji (*Vertebrata*); razred - dvoživka (*Amphibia*); red - repatci (*Urodela*); družina - močerilarji (*Proteidae*); rod in (vsaj) dve podvrsti - "navadna" človeška ribica ali močeril (*Proteus anguinus*) in "črna" človeška ribica ali "parkelj" (*P. a. parkelj*), kakor jo je krstil Boris Sket, ki jo je opisal.

**Značilnosti:** Dobro prilagojena svojemu okolju je človeška ribica izgubila temno kožno barvilo (ki se rahlo pojavi pri mladičih ali se razvije na svetlobi; izjema so črne človeške ribice iz Bele krajine) in oči (kot drobni črni piki se pojavijo pri mladičih, pozneje zakrnijo in jih preraste koža). Zato je njeno do 30 cm dolgo kačasto telo (odtod znanstveno vrstno ime) večinoma svetlo rožnate barve neogorele človeške polti (odtod njeno domače ime). Na svetlobo je občutljivo bolj ali manj vse telo (kožni ali dermatoptični čut). Nasprotno pa so dobro razviti voh in nekatera druga čutila. Razmeroma velika trikotna glava se topo končuje v sploščen gobček. V ustih so drobni zobki. Vloga dveh parov šibkih nog, daleč vsaksebi, s po tremi prstki na sprednjem paru in s po dvema prstkom na zadnjem paru, je pri gibanju le pomožna. V vodi ji tembolj služi sploščen rep, ki ga obrobja kožna plavut. Diha z zunanjimi škrgami (po trije razvejani šopki na vsaki strani tik za glavo), ki so zaradi krvi, prosevajoče skozi stene, živo rdeče barve. Ima tudi preprosta pljuča. Spola se po zunanosti le malo razločujeta med seboj.

**Življenjski prostor in zemljepisna razširjenost:** Podzemeljske vode dinarskega krasa (od Slovenije do Hercegovine).

**Hrana:** Različne vodne živali.

**Razmnoževanje:** V naravi ni znano (posamič najdene mlade živali, najmanjše okrog 4 cm, leta 1976 dve jajci z zarodkom), v gojitvi leže jajca (do 70, premer okrog 12 mm, razvoj zarodka traja več mesecev, odvisno od temperature vode), nekaj primerov živorodnosti (povprečno po dva precej razvita mladiča).

**Sorodstvo:** Rod *Necturus* (Severna Amerika); med evropskimi dvoživkami nima sorodnika.

**Izvor:** Nepojasnen; starinska vrsta, relikv terciarne favne, "živi fosil".

zlati oltar, panjske končnice? Sploh pa, kaj bodo rekli prireditelji? A, ko smo tem previdno in pogojno sporočili našo zamisel, je iz Pariza nemudoma prispel faks: Formidable! Imenitno!

Tako je človeška ribica očarala svetovljanski Pariz. Že drugič, kar jo pozna svet. Pred 190 leti je enako, prvič, očarala znamenite francoske naravoslovce, kot so bili Georges Cuvier, Geoffroy Saint-Hilaire, Jean-Baptiste Lamarck... Odtlej se zanjo zanima ves učeni svet. Od leta 1992 pa pozna malo Slovenijo kot domovino človeške ribice več kot 70 tisoč obiskovalcev pariške razstave, pa tisoči in tisoči, ki so brali o njej v časopisih ali jo videli na televiziji. Lepše promocije naše mlade države, ki jo je prav tiste dni priznala stara Evropa, ne bi mogla doživeti!

Ali pa jo poznamo tudi mi - lepo Slovenijo in edinstveno človeško ribico?

## Pomembna vloga človeške ribice v naši kulturni zgodovini

V naši kulturni zgodovini je človeška ribica odigrala nemajhno vlogo. Čeprav ne živi "samo v Postojnski jami" in tudi ne zgolj "na Kranjskem", je zgodovinsko vendarle naša žival. V Sloveniji je znanih že več deset najdišč, med njimi tudi nekaj na Krasu, npr. v Kačni jami, ki je nadaljevanje Škocjanskih jam. Pri nas so jo prvič odkrili, iz naših jam je ponesla slavo nekdanje Kranjske v kulturni svet. S človeško ribico so povezani naši veliki možje, kot so baron Janez Vajkard Valvasor, Franc Anton Steinberg, idrijski zdravnik in naravoslovec Janez Anton Scopoli, baron Žiga Zois, takratni Zoisov tajnik Jernej Kopitar, kurator Kranjskega deželnega muzeja grof Franc Hohenwart, muzejska kustosa Henrik Freyer in Dragotin Dežman, ljubljanski trgovec in entomolog Ferdinand Schmidt, Fran

Levstik, Fran Erjavec in še vrsta zgolj po imenu znanih preprostih mož. V odkrivanju njenih skrivnosti je z uspehom poseglo tudi več slovenskih biologov starejše in mlajše generacije.

Človeško ribico poznajo domačini že dolgo. Od nekdaj že se jim zdi - nenavadna kot je - nekam skrivnostna, ko jo tod in tam narasla voda bruhne iz podzemlja. Kdo ve, kaj je pomenila neznanemu kamnoseku s Krasa, ko jo je v daljnem 10. stoletju skoraj kot bajeslovno bitje izklesal za okras na obodu kamnitega vodnjaka! To imenitno starino hrani sedaj Umetnostno-zgodovinski muzej na Dunaju.



## Prvi zapis o človeški ribici...

Prvi zapis o človeški ribici, sicer nedoločen, zares izredno pričevalen, najdemo nikjer drugod kot v Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske* (1689). Znameniti kronist in polihistor seveda ni bil biolog; ni bil ne botanik ne zoolog. Med rastlinami so ga zanimala zdravilna in strupena zelišča, žito in sadje, med živalmi pa po enaki razvrstitvi še ribe in lovna divjad. Polha in polhanje je popisal podrobno, človeško ribico je prezrl. Zgrešil jo je za las.

Ko se je Valvasor 24. junija 1682 vračal iz Lokve, kjer si je bil ogledal tisto čudežno orehovo drevo, ki v kresni noči ozeleni in obrodi, je med Logatcem in Vrhniko zvedel za vodo, ki ima prav čudne muhe, da teče samo ob določenem času, namreč enkrat ponoči okoli enajste in enkrat podnevi predpoldne okoli devete ure, sicer pa le, če vanjo dregneš s palico ali se zadereš v tolmun. Vzrok za ta pojav, mu hite razlagati kmetje, je zmaj, ki biva v gori. V jami, kjer ždi, izvira studenec, in kadar se voda nabere, da postane pošast nadležna, jo ježno izbruha.

Valvasor ne more zadržati smeha, ko se mu zgovoren kmetič zaklinja, da je zmaja videl na lastne oči. Tri da je videl v življenju. To da mu lahko potrdi na tisoče prič, posebno pa vrhniški poštar gospod Hofmann, ki je mrtvega nedoraslega zmajčka odnesel domov.

Imenitna priča zares potrdi kmetovo pripoved. Zmajevega trupla baronu sicer ne more več pokazati, zato pa ga prav natanko opiše. Dozdevni zmaj je bil po tem opisu za Valvasorja, kakor si je bil že sam predstavljal, "pičlo ped dolg in podoben kuščarju, kratka, bil je črv in gomazen, kakršne je tu pa tam pač več".

Vendarle je čudno, da Valvasor človeške ribice ni videl na Dolenjskem v neki jami, ki si jo je bil natančno ogledal. Morala bi ga enako zanimati kot "črne, skoraj čisto gole, žive, toda slepe race, ki jih narasla reka z vso silo meče iz podzemlja", čemur je bil sam priča 18. oktobra 1685 na Cerkljanskem jezeru, "čeprav ne brez znatne nevarnosti". Zdi se, da so barona bolj privlačevale in zabavale zgodbe, ki so mu jih pripovedovali ljudje. A tako bi vendar lahko kaj slišal o "belih" ali "človeških ribah" vsaj v Stični; morda so se zdele

domačinom le preveč navadne, da bi o njih govorili s tujci.

Kakorkoli že, Valvasor nam je ohranil vsaj mično zgodbico, ki se je splela okrog presihajočega studenca nad Vrhniko. V zmaja sicer ne verjame nihče več, idilični izvir tam nad Starim malnom, zdaj, žal, prozaično zajet za vodovod, pa še naprej imenujejo Lintvern, to je zmaj.

Na vrhniškega zmaja so ljudje že pozabili, ko je leta 1751 ob veliki povodnji v Malnih pri Planini Primož Ziherl ujel pet čudnih četveronožnih rib, belih kot sneg. Ko jih je vrgel iz saka v čoln, so začele vpiti

obema zapisoma, bi ostalo pravljичno čudo, če ne bi živo prišlo v roke slovitemu naravoslovcu Janezu Antonu Scopoliju, rudniškemu zdravniku v Idriji. Dotlej neznanih živali ni dobil ne z Vrhnike in ne iz Malnov. Prinesli so mu jih čisto iz drugega konca dežele, iz Stične na Dolenjskem. Tam da jih voda po velikem dežju pogosto vrže iz podzemlja.

## Človeška ribica je dvoživka

Valvasorjev nečloveški zmaj se je spremenil v - človeško ribo. Tako so živanim rekli v Stični. Scopoli jih je bil bolj



Še vedno skrivnostna...  
Foto: C. Mlinar

in cviliti. To ribičevo pripoved je v svoji knjigi *Temeljito poročilo o Cerkljanskem jezeru na Notranjskem* (1761) zvesto, brez pripomb, zapisal Franc Anton Steinberg, sicer vaje ribiške latovščine. Seveda Steinbergu ni verjel nihče. Takih rib pač ni. Morda, so menili izvedeni možje, je bil ribič zajel negodne podganje mladiče, ki jih je nosila narasla reka.

Valvasorjev zmaj in Ziherlove četveronožne ribe ne povedo nič in bi ostali uganka, če ne bi poznali človeške ribice. Danes z gotovostjo lahko rečemo, da Valvasorjeva zgodba ni zgolj pravljica in da ribič iz Malnov izjemoma ni lagal. Kranjsko živalsko čudo, ki je botrovalo

vesel, kot če bi mu bili prinesli sto zmajev. Takih živali še ni bil videl. Še v domišljiji bi si jih bil težko predstavljal. Navdušenja ni mogel obdržati zase. Več živali, shranjenih v vinskem cvetu (alkoholu), je razposlal učenim prijateljem po svetu. Človeške ribice je podrobno preučeval, izdeloval natančne risbe in se pripravljal, da odkritje objavi. Medtem pa drug zdravnik in zoolog J. N. Laurenti z Dunaja občuduje neznano žival, ki jo ima v svoji zbirki navdušeni ljubitelj narave celovski vikar Žiga Hohenwart, poslal pa mu jo je Scopoli. Še preden idrijski zdravnik objavi svojo najdbo, Laurenti leta 1768 oznani učenemu svetu novo odkritje. Žival za vse



# z n a m e n i t o s t

večne čase krsti z znanstvenim imenom *Proteus anguinus*.

Tako se je zgodilo, da je stiška bela ali človeška riba dobila za botra tujca, ki pa pri njenem krstu ni bil samo skop, ampak tudi precej površen. Za rojstni kraj ji je zapisal kratko in malo takrat pač slavno in tajinstveno Cerkniško jezero, nekakšen kranjski Loch Ness. Sicer jo je imel za slepo, kar v resnici tudi je, ni pa videl, da ima pod kožo zakrnele ostanke oči. Prav na slepo jo je tudi uvrstil v sistem in ni bil prepričan, ali je to odrasla žival ali le ličinka kakšnega pupka.

je to samostojen živalski rod". Imel je še kako prav! Še več, pozneje se je pokazalo in velja še danes, da je človeška ribica zares singularna v vseh pomenih te večpomenske latinske besede.

Človeška ribica, ki jo imenujemo tudi močeril, je dvoživka. Uvrščamo jo v družino, ki jo po njenem znanstvenem rodovnem imenu učeno imenujemo *Proteidae*, po domače pa *močerilarji*. Družina obsega samo dva rodova: *Proteus* v dveh podvrstah živi v podzemeljskih vodah dinarskega krasa (od Slovenije do Hercegovine; črna človeška ribica doslej

dokončno pojasnjen) pa neotenijo. Metamorfozo uravnavajo hormoni, izločki žlez z notranjim izločanjem. S hormonom ščitnice ali tiroksinom lahko pri nekaterih neoteničnih dvoživkah sprožimo preobrazbo umetno (enako jo lahko pospešimo pri vseh bitjih, ki se preobražajo). To so poskušali tudi pri človeški ribici, a doslej brez uspeha, čeprav njen lastni tiroksin deluje normalno, kar so dokazali s poskusi na žabjih paglavcih.

To vprašanje sta reševala tudi dva slovenska biologa, Albin Seliškar in Hubert Pehani. Z obsežnimi poskusi sta dokazala, da koža človeške ribice ne reagira na hormon. Ugotovila sta, da vzrok ni v transportu hormona, marveč v reakcijski nezmožnosti njenih tkiv. Že davno so mislili, da na to morda vpliva nizka temperatura podzemskih voda. Zato so gojili človeško ribico tudi v toplejši vodi; v ta namen so jo nesli celo v toplo Brazilijo, vendar o tem podrobnosti niso znane. Danes pač lahko rečemo, da je človeška ribica absolutno neotenična. Vse življenje ostane v vodi in diha s škrgami (čeprav ima razvita tudi preprosta pljuča); kot ličinka se tudi razmnožuje.

V času odkritja človeške ribice o neoteniji seveda še niso vedeli nič, pravilno pa so domnevali, da je žival ličinka. Že Laurenti je k njenemu opisu pripisal, naj dvomljivec pokaže odraslo žival, ki se razvije iz njegovega proteja, sicer da mu strokovnjaki ne bodo verjeli. Ker odrasle živali niso našli - ne takrat in ne nikoli pozneje - je tudi Linne ni priznal za samostojno vrsto.

Vihar prvega navdušenja se je tako polegel. Na človeško ribico so kar nekako pozabili. Preparati, ki jih je bil razposlal Scopoli, so, ne da bi se kdo zmenil zanje, zaprašeni obležali na policah. Eden tudi v dunajskem univerzitetnem muzeju.

## Za človeško ribico se je navdušil tudi baron Žiga Zois

V novo življenje človeška ribica ni vstala iz kraške jame, kjer jo je, v njenem pravem okolju, kot prvi našel leta 1797 poznejši prvi upravnik in blagajnik Postojnske jame J. Jeršinovič, ampak - kot je bila in bo čudna njena usoda - daleč proč od svoje domovine.



Slovenski jamarski potapljači bodo morda nekega dne našli jajčeca človeške ribice ali njene novorojenčke - Foto: C. Mlinar

Ta Laurentijev dvom za tiste čase ni bil nobena posebnost. Za ličinko jo je imel celo slavni švedski naravoslovec Carl von Linne in je ni hotel uvrstiti v svoj naravni sistem kot samostojno vrsto. To je bilo tudi krivo, da so na "čudo s Kranjskega" kmalu pozabili, čeprav je žival štiri leta za Laurentijem strokovnjaško opisal sam Scopoli v delu *Observationes zoologicae* (1772) in jo je nezmotljivo uvrstil med dvoživke. Scopoli se ni podal sodbii velikega Linneja: "Spoštovani Linneaeus, ki sem mu poslal sliko, misli, da gre za ličinko kakšnega kuščarja." Kratko in odločno je zapisal svojo sodbo: "Mihi videtur genus singulare"- "Po moji presoji

znana samo iz Bele krajine) in je hkrati edina jamska dvoživka v Evropi, in *Necturus*, ki je v več površinskih vrstah razširjen v vzhodnem delu Severne Amerike, kjer živi v potokih in rekah.

Za večino dvoživk je v osebnem razvoju značilna preobrazba ali metamorfoza; šele iz ličinke ali paglavca, ki živi v vodi in diha s škrgami, se razvije odrasla žival, ki zapusti vodo in kot kopenska žival diha s pljuči. Prav za človeško ribico (enako tudi za ameriške nekture in nekatere druge repate dvoživke) pa se je pokazalo, da se ne preobrazi do konca, ampak spolno dozori že kot ličinka. Take živali imenujemo neotenične, pojav (ki v podrobnostih še ni



Ko je leta 1795 Karl von Schreibers preurejal dunajsko muzejsko zbirko, je med starimi kozarci v vinskem cvetu zagledal pozabljeno Scopolijevo človeško ribico. Njen nevsakdanji videz, posebej pa še - ko je žival raztelesil - njena nenavadna notranja zgradba, sta ga tako presenetila, da je želel žival preučiti natančneje. Za to pa bi potreboval nove, sveže primerke. Imel je srečo. Za pomoč se je obrnil na Žigo Zoisa, osebnega znanca svojega učitelja, dunajskega univerzitetnega profesorja Jordana. Rad ustreže Zois Schreibersovi želji. Kmalu mu pošlje dva, pozneje pa še več primerkov. Za človeško ribico se navduši tudi sam. V stanovanje si da postaviti akvarije in več let zavzeto opazuje zanimive živali. Zoisova opazovanja so bila pomemben prispevek k znanosti.

Medtem pa se Schreibers pogloblja v anatomijo človeške ribice. Priznati moramo, da je mojstrsko opravil svoje delo. Izsledke raziskav predstavi leta 1800 najprej na predavanju v londonski Kraljevi družbi, nato pa še v Parizu. Njegovo londonsko predavanje, natisnjeno v Družbinih *Philosophical Transactions* (1801), podoživljamo lahko še danes. Uspeh Schreibersovih izvajanj je bil, z eno besedo, epohalen.

A bolj kot iz Londona je morda človeška ribica osvojila ves tedanji učeni svet iz Pariza. O njej je pisal slavni Cuvier staremu Lamarcku. V njegovi evolucijski *Philosophie zoologique* (1809) je postala eden izmed dobrodošlih in priljubljenih dokazov rabe in nerabe organov. Od vsepovsod so si želeli nenavadnih, redkih živali. Stiške bele ribe so romale na vse strani, tudi čez oceane, v Severno in Južno Ameriko in celo v Avstralijo. Sam Schreibers jih je odposlal blizu 300. Na Kranjskem je zacvetela živalska trgovina.

Sprva je Schreibers dobival s Kranjskega samo mrtve živali, shranjene v alkoholu. Ko so pozneje premagali težave s prevozom in so prišle na Dunaj tudi žive, je Schreibers uvidel, da so mrtvi primerki komaj senca živih živali. V večletnih gojitvah v Schönbrunnu in v svojem stanovanju je šele spoznal njihovo pravo naravo in lahko pritrdil opazovanjem, ki mu jih je bil pošiljal Žiga Zois in ki jih je Schreibers obsežno navedel v svoji londonski razpravi.

Da bi žival kar najbolje predstavil, je Schreibers leta 1806 dal po izredno lepi živali izdelati voščen posnetek. Zdi se, da mu pri tem ni šlo toliko za to, da obvaruje redke živali, ki jim je zaradi velikega povpraševanja in donosne trgovine domačinov grozilo, da izumrejo. Prej, mislim, si je prizadeval, da žival muzejsko predstavi kar najbolj živo. V preparatu se, na primer, slabo opazijo oči (Laurenti jih ni videl; odkril jih je šele Schreibers), da ne omenjam živo rdečih škrg in sploh telesne barve, ki v preparatu docela obledi.

Požar v muzeju leta 1848 je uničil vso bogato Schreibersovo dokumentacijo, vso pomembno korespondenco, risbe in zapiske, celo večino preparatov. Zgolj po naključju sta se ohranila njegov voščeni model in pa žival, po kateri je bil posnet. Ujeli so jo v izviru Rupnice, poslal pa mu jo je Žiga Zois.

Schreibers je dolgo dobival živali samo iz Stične. Zato ga je zanimalo, ali človeška ribica živi le tam ali pa tudi drugod na Kranjskem. Jeršinovičeva najdba v Črni jami leta 1797 ni zbudila večje pozornosti; šele po letu 1814, ko je žival tam našel F. Hohenwart, je najdišče postalo splošno znano in na nesrečo tudi največje, seveda nikakor ne neizčrpno skladišče cvetoče živalske trgovine, prave zlate jame. Hohenwart je našel človeško ribico še na petih krajih, razen ene jame, samo v izviri. Ob tem se mu je porodila značilna razsvetljenska domneva, da je rojstni kraj vseh močerilov morda prav Vir pri Stični, ker leži med vsemi najdišči najvišje. Odtod bi človeške ribice mogle priti z vodo v niže ležeče kraje. Svoje rojake je pozval, naj poizvedujejo o novih nahajališčih in z njihovo natančno nadmorsko višino potrdijo ali ovržejo njegovo domnevo. Hohenwartova domneva je ostala le domneva. Ne tedaj ne pozneje ni nihče opravil takšnih meritev. Hohenwart pa je vendarle zvedel za več novih najdišč.

Še več jih je odkril kustos H. Freyer. Dela se je lotil načrtno. S Schreibersovo podporo je preiskal deželo podolgem in počez. Dokazne osebke je pošiljal na Dunaj, kjer so kmalu opazili, da se živali iz različnih krajev v nekaterih znamenjih razlikujejo med seboj. Ene so imele daljši rep, druge širšo glavo, razlike so bile

tudi v barvi kože. Freyerjev stanovski tovariš, kustos dunajskega muzeja, L. Fitzinger je leta 1850 po teh razlikah človeško ribico razdelil na sedem vrst. Šest naj bi jih živelo na Kranjskem, sedma pa v Dalmaciji; prav v tistem času so prvo zunaj Kranjske našli pri Sinju. Fitzingerjevih vrst pozneje niso priznali. Menili so, da gre le za veliko spremenljivost ali variabilnost, kot pri dvoživkah sploh. Pozneje so dopustili dve "rasi", recimo podvrsti, a tudi o tem so nekateri dvomili. V zadnjem času pa po modernih metodah razlikovanja (ne zgolj po videzu) spet kaže, da človeška ribica le ni tako enotna vrsta. Zmedo je naredila že črna človeška ribica, najdena 1986 v Beli krajini (in pred sto leti menda tudi pri Kočevju). Vsekakor je posebnost, a tudi med "navadnimi" so očitne razlike... Vprašanja, ki terjajo odgovore.

## 25 zlatnikov za samico človeške ribice

Posebno poglavje v zgodovini raziskovanja človeške ribice je reševanje vprašanja, kako se ta žival plodi. Začelo se je že v Schreibersovem času, zadovoljivo rešeno pa še danes ni. Nihče doslej še ni videl, kje in kako se začenja življenje te naše znamenite živali. Že Freyer ni mogel najti ne mladičev, kaj šele morebitnih jajc. Celó med ujetimi živalmi ni bilo nobene spolno zrele. Bilo je kot zakleto. Človeška ribica je prav ljubosumno čuvala svojo največjo skrivnost. S Freyerjem še danes lahko samo domnevamo, da ji teče zibelka v mirnih, nedostopnih vodnih rovih kraškega podzemlja. Dostop tja, je sanjal Freyer, pa bi bil mogoč le z zahtevnimi in dragimi rudarskimi posegi. Z vse bolj uspešnimi raziskavami naših jamskih potapljačev bomo nekega dne morda le rešili tudi to uganko - ali pa bo skrivnost pojasnilo kakšno golo naključje.

Schreibers pa vendarle ni odnehal. Morda se komu le posreči, da najde spolno zrelo samico. Najditelju takšne živali, samice, ki bi imela v telesu godna jajca ali pa bolj ali manj razvite zarodke, kar bi se moglo dokazati z anatomsko preiskavo, je obljubil 25 zlatnikov. Kljub vabljivi vsoti in čeprav je bila Schreibersova ponudba večkrat objavljena v ljubljanskih časopisih, nagrada ni bila izplačana nikoli, število



# Z n a m e n i t o s t

ujetih živali pa je šlo v tisoče. Sam Schreibers je v 40 letih svojih raziskovanj natanko pregledal več kot sto živih in nad 500 v alkoholu shranjenih osebkov, a v nobenem primeru ni našel v telesu ne razvitih jajc ne mladičev.

Danes nihče ne dvomi, da človeška ribica leže jajca; to so potrdile gojitve v laboratoriju. Poznamo pa - tudi iz laboratorija - dva, morda tri primere živorodnosti. Toda, kako je to v naravi, ne vemo. In Schreibersove nagrade si do danes ni prislužil še nihče, bilo pa jih ni malo, ki so skrivnosti poskušali priti do dna. Še nikomur se ni posrečilo, da bi v naravi videl, kako močerilja samica leže jajca ali poraja žive mladiče... Jajcerodnost ali živorodnost - to je še vedno vprašanje.

V znanstveno razpravo, ki še danes ni končana, je že davno posegel tudi dolenski kmet. Leta 1825, 26. junija, se je pri stiškem gozdarju Stratilu oglasil posestnik in občinski sodnik Gek z Vrha. V steklenici mu je prinesel živo človeško ribico. To "belo ribo", tako je dejal, je ujel 17. junija. Še isti dan mu je skotila živega mladiča. Vsa družina in mnogo sosedov je bilo priča poroda. Poldrugi palec je bila dolga mlada ribica in po obliki popolnoma enaka materi. Le na glavi je imela dvojne črne oči, drobnih kot makovo zrno. Kmalu nato je žival izlegla še enega mladiča in drugo jutro še tretjega. Nežno jih je mati snažila, se igrala z njimi in jih nemirno iskala, ko so ji jih vzeli, je zabavno kmetovo pripoved od besede do besede natanko zapisal vestni kloštrski žolnir. Čudno pri vsem tem pa je, da so pri Gekovih vrgli novorojenčke na gnoj, ko pa bi bili zanje lahko dobili obljubljeni cekine. To se je zdelo sumljivo in grof Hohenwart se je jezil, da je zgodba, znana kot Stratilov protokol, prišla v javnost, češ, zdaj se bo ves svet norčeval iz Kranjcev.

Kaj je v resnici videl stari Gek ali pa si je vse gladko izmislil, najbrž ne bo mogoče dognati. Vsekakor je s tem v zvezi zanimiva druga vest, katere podrobnosti pa, žal, niso znane. Nekemu domačinu so ujete človeške ribice, ki jih je imel pripravljene za oddajo, skotile v lesenem napajalnem koritu kar osem živih mladičev. Ali ne gre morda za Gekovo zgodbo, ki se je, spreminjena, ohranila med ljudmi?

## Bleiweisove Novice so o dogodku poročale, kot da gre za rojstvo prestolonaslednika

Danes lahko zapišemo, da Gekova pripoved sicer ni nujno čisto iz trte izvita, a leta 1862 se je njegovo pričevanje mahoma zazdelo docela verjetno. Osemnajstega februarja je namreč ljubljanski naravoslovec Ferdinand Schmidt prejel iz Postojne telegram s sporočilom, da je ujeta človeška ribica rodila živega mladiča. Bleiweisove Novice so o dogodku poročale, kot da gre za rojstvo prestolonaslednika. A še preden se je mogel Schmidt o novici prepričati sam, je iz Postojne prispela žalostna vest, da je nečloveška mati svojega otroka - požrla. Schmidt je dal žival nemudoma poslati na Dunaj znanemu anatomu prof. Hyrtlu. Ta jo je seciral in ugotovil, da je - moškega spola; in v njenem želodcu je našel ostanke požrtega - črva! Sramota Postojnčanov bi bila nepopisna, če se jim profesor ne bi bil prav pristržno zahvalil za poslano žival, saj je bil vesel svojega odkritja. Dotlej namreč med preiskanimi močerili še ni bil našel samca.

Kmalu pa se je človeška ribica Postojnčanom vendarle oddolžila za šalo. Leta 1875 je višjemu jamskemu vodniku Prelesniku ujeta žival v vedru izlegla 58 jajc. O tem ni bilo nobenega dvoma in poznejše ugotovitve so pokazale, da žival zares leže jajca. To sta kmalu zase ugotovila Marie Chauvin (1878) in E. Zeller (1888). Slednji je gojil človeške ribice kar v vrtnem bazenu. Iz za dober grah velikih jajc, ki jih je bila samica prilepila na kamne, so se po skoraj treh mesecih izlegli močerilji paglavčki. Tako je bilo staro vprašanje o razmnoževanju močerila rešeno dokončno. Zellerjevi novorojenčki so bili presenetljivo podobni onim, ki jih je bil videl Gek z Vrha. Tega si kmet ni mogel kar izmisliti!

Na to sta leta 1907 skoraj hkrati odgovorila dva biologa, Josef Nusbaum in Paul Kammerer. Obema so človeške ribice skotile žive mladiče. Kammerer je s poskusi celo dokazal, da imajo živali v hladni vodi (torej povsod v naravi) žive mlade, v toplejši pa ležejo jajca. Meja med obema načinoma razmnoževanja naj bi bila pri 15 stopinjah C. Ta Kammererjeva nikoli

preverjena trditev je obveljala. Zdela se je docela verjetna, saj je pojasnila vsa dotedanja spoznanja, vključno z Gekovo zgodbo. Prišla je celo v učbenike in tako smo (se) včasih učili tudi v šoli. Vprašanje o živorodnosti ali jajcerodnosti se je zdelo rešeno. Poznejše ugotovitve pa se s to Kammererjevo trditvijo niso ujemale. V laboratoriju so živali legle jajca tudi pri nižji temperaturi. Da človeška ribica tudi v naravi leže jajca, je postalo jasno, ko sta naša biologa Boris Sket in France Velkovrh leta 1976 kot prva z nastavljenjo mrežico prestregla dve močerilji jajci, ki ju je bila iz podzemlja naplavila narasla voda. Živorodnost pri človeški ribici je najbrž izjema, ki v podrobnostih še ni pojasnjena.

## Z ustanovitvijo univerze v Ljubljani pri nas začetek načrtnega raziskovalnega dela

Splošno anatomsko zgradbo in posebnosti človeške ribice, ki so posledica njene prilagoditve življenju v podzemlju (zakrnelo oko idr.), so v raznih laboratorijih po svetu raziskovali že v prejšnjem stoletju. Malo ali skoraj nič pa ni bilo znanega o njenem življenju v naravi. Te naloge so se lotili slovenski biologi, ko se je z ustanovitvijo univerze v Ljubljani začelo pri nas načrtno raziskovalno delo. Leta 1928 so na pobudo prof. A. Seliškarja uredili skromen laboratorij v Podpeški jami, enega med prvimi v kakšni naravni podzemeljski jami na svetu sploh. Šele tri leta pozneje so Italijani ustanovili v takrat okupirani Postojnski jami biospeleološko postajo, zasluge za to pa je imel Slovenec I. A. Perko, takratni direktor. Raziskovalci so upali, da se jim bo v naravnem okolju obnesla gojitev človeške ribice. Leta so minevala, uspeha pa ni hotelo biti. Končno so obupali in poskuse opustili. Dela so se ponovno lotili po drugi svetovni vojni v bolj opremljeni nekdanji biospeleološki postaji v Postojnski jami. Mislili so celo na nekakšno farmo za razmnoževanje človeških ribic, po katerih je bilo med raziskovalci po svetu veliko povpraševanje. Toda gojitev ni uspela. Človeške ribice se niso hotele razmnoževati. K nam pa so prihajali tuji raziskovalci, bodisi da v naravi preučujejo življenje v jamah ali pa vzamejo živali s seboj za gojitve v laboratoriju.



Takrat so tudi Francozi ustanovili modern podzemeljski laboratorij v Moulisu pod Pireneji. V njem so želeli gojiti tudi človeške ribice. Dobili so dovoljenje in vzeli s seboj več živali. Sprva tudi v Moulisu niso imeli sreče. Šele po šestih letih (1958) jim je končno uspelo. Živali so izglele jajca in iz njih so se razvili mladiči. A. Vandel je z dvema sodelavcema več let zasledoval njihov razvoj. Ugotovili so, da človeška ribica spolno dozori pri 14 letih, jajca pa začne odlagati šele dve leti pozneje.

### Kako dolgo živi človeška ribica?

Tukaj se vsiljuje vprašanje, ki zanima tudi nestrokovnjaka. Kako dolgo živi človeška ribica?

Natančnega odgovora ne vemo. Cenitve med biologi so zelo različne. Po eni - najbrž ne pretirani - naj bi čakale sto let. Seveda je v povprečju življenjska doba krajša. Kako je s smrtnostjo pri mladičih, ni znano. Najbrž ni majhna. Nevarne so razne okužbe. Kanibalizem preprečujejo razni mehanizmi. S poskusi so dognali, da se odrasle živali izogibajo zalegi. Opazili so tudi, da živali stražijo svoj mrest. Varuje ga

lahko samica, kot so ugotovili v Franciji, ali pa samec, kot trdi nemški biolog W. Briegleb. Odraslim živalim so nevarni poleg okužb predvsem razni zajedalci. Sicer pa v svojem naravnem okolju nimajo večjih sovražnikov... Najbolj nevarna pa je človeški ribici onesnažena voda. To je na krasu največji problem, ki je škodljiv tudi povzročitelju - človeku. Z onesnaževanjem voda človek najbolj škoduje samemu sebi. Prav neverjetno je, kako da tega ne sprevidi. Še dobro, da večina dinarskega kraškega površja ni primerna za kmetijstvo in za druge gospodarske dejavnosti in da ni gosto naseljena. Seveda to ni ne tolažba ne izgovor, da bi vodo, kjerkoli že je na tem brezvodnem svetu, brezbrizno onesnaževali.

### Človeška ribica svatuje

Nekaj let za Francozi se je gojitev posrečila tudi W. Brieglebu iz Münchna (1962). Natanko je popisal svatovanje, ki so ga pozneje potrdila tudi opazovanja v našem laboratoriju, leženje jajc in embrionalni razvoj.

Ob vasovanju si samec najprej izbere svoj revir, iz katerega vneta preganja vsiljivce, druge samce. Nato začne svoj svatbeni ples kar sam, ne da bi bila v bližini kakšna samica. Morda zrele samice izločajo kakšno snov, ki jo samci zavohajo že na daleč in ki jih vzburi, da začnejo dvoriti. Brž ko priplava v okoliš zrela samica, pa se samčevo vedenje spremeni. Vasovalec začne dvoriti svoji izbranki tako, da jo obkroži in močno mahlja z repom. Mahljanje usmeri proti glavi samice, ki mu počasi sledi. Če se vasovalec medtem poda na nujni obhod po svojem revirju, ga samica mirno počaka. Ko se vrne, se svatbeni ples nadaljuje. Samica pokaže svoje svatovsko razpoloženje s tem, da se vohljajoč dotakne samčevega stoka. Vrhunec svatovanja je v trenutku, ko se samica z gobčkom podrgne samcu po repnem korenu. Samec se, mahljaje z repom, trzajoč pomika naprej, samica mu sledi. Hip nato samec odloži semenski zavojček. Lepljive semenčice potem prodrejo skozi samičin stok in oplodijo jajca. Po svatovanju si samica izbere miren kotiček in leže jajca. Lahko več tednov. Prileplja jih na spodnjo stran ploščatih skal. Odloži jih lahko do 70. Po več mesecih se iz jajc izležejo mladiči.

Briegleb je s poskusi ugotovil, da človeška ribica dobro voha, v svojem okolju se pa znajde tudi z drugimi čutili, predvsem s tipom; svoj življenjski prostor, ki se ga bolj ali manj zvesto drži, pa si nekako zapomni (kinestetična orientacija).

Ekologijo človeške ribice je Briegleb študiral v postojnskem jamskem sistemu. Njegova dognanja, spričo značilnosti in posebnosti tega sistema, niso splošna in ne veljajo za druge jame. Zato smo se ekologije človeške ribice lotili na širši osnovi pred tridesetimi leti slovenski biologi. Obsežen raziskovalni program je konec šestdesetih let pripravila tudi prof. Lili Istenič s sodelavci. Največji uspeh njenih raziskav - podrobneje jih ne morem predstaviti - je odkritje dotlej neznanih posebnih čutilnih organov. Z njimi naj bi človeška ribica zaznavala v svojem okolju šibke električne napetosti... Raziskovalce torej čaka še veliko dela.

*Avtor prispevka in kustos Prirodoslovnega muzeja Marko Aljančič, ki mu je prveму pri nas uspelo razmnoževanje človeške ribice - foto: A. Hodalič*



Leta 1960 smo v jami Tular v Kranju s pomočjo kranjske elektrarne in njenega direktorja Draga Chvatala uredili jamski laboratorij, kjer med drugim gojimo tudi človeške ribice. Tudi naša gojitev v začetku ni bila uspešna. Šele po skoraj tridesetih letih so živali prvič imele mlade. Vztrajnost je bila s tem poplačana, delo pa nikakor ni končano. Ob uspehu v laboratoriju in izkušnjah, ki smo si jih nabrali vzporedno na terenu, se odpirajo mnoga nova vrata v še vedno skrivnostno življenje človeške ribice...



# Za trenutke sproščene poslovnosti.

*Pririjate sestanek, konferenco, kreativno delavnico, predstavitev izdelkov...  
Radi bi svojim gostom ponudili več kot le poslovno srečanje.*



## Konferenčna dvorana



*V prijetnem, klimatiziranem  
modrozelenem okolju Konferenčne  
dvorane Perla boste lahko združili  
delovno srečanje in družabni dogodek.*

*110 sedežev, učilnica z 20 sedeži,  
sejna soba z 10 sedeži, sodobna  
tehnična oprema, sprejemniki Brähler,  
računalniška projekcija, video in avdio  
snemanje. Poleg tega pa še bogata  
spremljevalna ponudba. Igralnica,  
variete, diskoteka, restavracije, hotel,  
trgovine, bazen, savna, fitnes, frizerski  
in kozmetični salon, teniški igrišči,  
varovano parkirišče.*

HIT Hotel Casino Perla  
Kidričeva 7  
5000 Nova Gorica  
tel. 065 12 630, 126 35 46  
faks 065 28 885



*A kaj bi le naštevali?  
Obiščite nas.  
Z veseljem bomo ustregli vašim željam.*



**Hoteli Igralnice Turizem**

C. IX. korpusa 35  
5250 Solkan, Nova Gorica  
tel. 065 28 221, 27 258 (prodajna služba)  
faks 065 25 557, 26 430  
Internet: <http://www.hit.si>  
E-mail: [pavlin.suzana@hit.si](mailto:pavlin.suzana@hit.si)



73779/<3>, 1996  
KRAS



199604290

COB155

**MOBITEl** **GSM**

Globalni sistem mobilne telefonije - omrežna številka 041

*svoboden*  
KOTPTICA

**mobitel**  
SLOVENSKI OPERATOR NMT & GSM  
<http://www.mobitel.si>

<http://www.mobitel.si>